

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İSTANBUL KARA SURLARININ
KÜLTÜR TURİZMİNE KAZANDIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Furkan SARI

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

İZMİR

2023

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İSTANBUL KARA SURLARININ
KÜLTÜR TURİZMİNE KAZANDIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Furkan SARI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Serap ÖZDÖL KUTLU

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Rekreasyon ve Turist Rehberliği Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “İstanbul Kara Surlarının Kültür Turizmine Kazandırılması” adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Furkan SARI

ÖNSÖZ

Çocukluğumun bazı yıllarını ve lise hayatımın tamamını geçirdiğim Hasköy sahilinin kıyısından bakınca karşımızda duran Haliç Surları bizler için sıradan bir manzaradan ibaretti. Zaman zaman yakınlarına gitmek istesek de tekin olmadığını düşündüğümüz için hiç çaba göstermedik. Okulumuzda da yıllarca tarih dersi almamıza rağmen yanı başımızdaki bu yapı hakkında konuşulduğunu anımsamıyorum. Profesyonel turist rehberliği yapmaya başlamamın ardından konu hakkında merakımın artması üzerine “Sur” temalı turlara odaklandım. Tez danışmanım Prof. Dr. Serap ÖZDÖL KUTLU’nun tavsiyesi üzerine bu konuya daha uzmanca yaklaşmanın olumlu neticeleneceğini düşündüm. Ülkemizde ve dünya çapında gerçekleştirilen pek çok turistik faaliyetin dinamiklerine baktığımızda tarihsel altyapı açısından en zenginlerden birisi diyebileceğimiz İstanbul gibi kozmopolit bir şehrin pek çok kültürel tabakasını etrafında bulunduran Kara Surlarının dünya turizminde mevcut bulunduğu konumundan daha iyi bir noktaya varabileceğini bildiğim için konuya öncü olarak gördüğüm bu çalışmayı gelecek zamanda var olacak nice çalışmalara faydalı olması umuduyla araştırmacılara sunuyorum.

İzmir, 29.12.2023

Furkan SARI

ÖZET

Dünya çapında giderek daha tanınır ve bilinir hale gelen kültür rotaları, turistik destinasyonlar ve yerel kültürler arasında kurulan bağlantı noktaları boyunca çevreye daha duyarlı, yerel ekonomiyi destekleyici sürdürülebilir aktivitelere olanak sağlamaktadır. Ülkemizde bu hareketliliğin etkisini göstermekte ve zengin tarihi, kültürel yapısı sayesinde günümüze 20'nin üzerinde kültür rotasına ev sahipliği yapmaktadır. Çalışmamız kapsamında açıklandığı üzere İstanbul Kara Surları Dünyaca tanınmış kuruluşlarca bir kültür rotası olarak değerlendirilme potansiyeline sahiptir. Haliç veya Marmara kıyılarından başlayarak aksi yönde tamamlanabilecek bir rota ile M.S V. yüzyılda inşaatına başlanmış ve yüzlerce olaya tanıklık ederek günümüze ulaşmayı başarmış olan bu yapı zincirini kat etmek İstanbul'un askeri tarihinin 1600 yıllık bölümünü anlayabilmek açısından çok önemli bir tecrübedir. Kara Surları'nın en erken inşa edildiği tahmin edilen bölümü olan Altınkapı'dan başlayan kısmı II. Theodosius döneminde Tarihi Yarımada'nın Batı sınırını boydan boya takip ettikçe kuleler ve perde duvarları örülme şekilleri farklılık göstermiş, Tekfur Sarayı mıntıkasında Orta ve Geç Bizans Çağı'nın izlerini taşıırken İstanbul'un fethi ardından Doğu Roma ve Osmanlı imparatorluklarının ortak mirası haline gelmiş, özellikle Yedikule Hisarı'nda mimari açıdan taş işçiliğinde yaşanan yüzyıllarca yıllık birikimin tek örnekte toplandığı bir sergiye dönüşmüştür. Altınkapı'dan Haliç kıyılarına kadar pek çok bölümde dini rivayetlere rastlamak mümkündür. Zaman zaman Hristiyan azizler kapıların korumasında görevli olan askerlere görüldüğünden bu civarlarda kiliseler inşa edilirken kenti kuşatmış pek çok sahabenin veya Osmanlı döneminde şehri kuşatmaya gelmiş fetih şehitlerinin hikayeleri günümüze türbeler ve camiler olarak ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür rotası, Roma imparatorluğu, Osmanlı imparatorluğu, UNESCO, İstanbul'un fethi.

ABSTRACT

While Culture Routes are becoming more and more known worldwide, sustainable activities are at hand providing an atmosphere with more respect to environment and in support of local economy. Our country Turkey, along with hosting over 20 culture routes, is showing the same touristic movement with its rich history and diverse cultural infrastructure. Our study aims to prove that Land Walls of İstanbul has the potential to be examined as a cultural route by Worldwide known organizations. Exploring the walls from the shoreline of the Golden Horn (Haliç) to the Sea of Marmara unveils the 1600 years old military history to such an old city İstanbul. Starting as early as IV. Century AD the change in bonding methods will present itself through the Golden Gate as it is known to be the oldest section in Land Walls of surrounding the Western side of Constantinople towards the Golden Horn by exhibiting Mid and Late Byzantine bonding methods near Blachernae Palace area later in Yedikule Fortress as a common heritage left behind by the Romans and the Ottomans turning the whole structure into an architectural exhibition. From the Golden Gate to Golden Horn shores, it is possible to come across with various places of worship regarding Christianity and İslam. Churches were built around the gates upon the stories of Saints to guard the gates or tombs dedicated to followers of İslam and Ottoman martyrs who lost their lives during the siege.

Keywords: Culture route, Roman empire, Ottoman empire, UNESCO, Fall of Constantinople

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	6
Çalışmanın Amacı	7
Çalışmanın Önemi.....	8
Çalışmanın Yöntemi.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR TURİZMİ, KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜR ROTALARINI İNCELEYEN BAŞLICA KURULUŞLAR

1.1. Kültür Turizmi.....	10
1.2. Kültür Rotası	11
1.3. Kültür Rotaları ile İlişkili Başlıca Kurumlar.....	12
1.3.1. Council of Europe	12
1.3.2. UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	14
1.3.3. World Trails Network (WTN)	15
1.3.3.1. World Trail Network, Sultans Trail	15
1.3.4. ICOMOS, International Council on Monuments and Sites	16
1.3.5. Kültür Rotaları Derneği.....	17
1.3.5.1. Kültür Rotaları Derneği, Via Egnatia	20

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE İSTANBUL’UN TARİHİ VE
COĞRAFYASI

2.1. İstanbul’un Tarihi	21
2.2. İstanbul Coğrafyası	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE İSTANBUL SURLARI

3.1. Kara Surları ve Kapıları	40
3.1.1. Altın Kapı / Porta Aurea	47
3.1.2. Yedikulekapı.....	54
3.1.3. Belgradkapı / Ksylokerkos	56
3.1.4. Silivrikapı / Ayazma Kapısı / Pege / Porta Selybria (Silivri)	58
3.1.5. Mevlanakapı / Rhessiou / Rhegiou / Rhegium / Polyandrion / Myriandrion.....	62
3.1.6. Aziz Romanus / Dördüncü Askeri Kapı	66
3.1.7. Topkapı / Pempton	68
3.1.8. Sulukule	70
3.1.9. Edirnekapı / Kharisios / Polyandrion / Myriandrion.....	71
3.1.10. Kerko Porta / Sirk Kapı / Ksylokerkos	74
3.1.11. Kaligaria / Eğrikapı / Kunduracılar	77
3.2. Deniz Surları	78
3.3. Yedikule Hisarı.....	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSTANBUL’UN OSMANLI İMPARATORLUĞU TARAFINDAN GEÇİRMİŞ
OLDUĞU KUŞATMALAR, FETİH VE OSMANLI DÖNEMİNDE SURLARIN
GENEL DURUMU

4.1. İstanbul’un Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Geçirmiş Olduğu Kuşatmalar ve Fetih.....	83
4.2. İstanbul Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Kaç Kez Kuşatılmıştır?.....	93
4.3. Osmanlı Döneminde Surların Genel Durumu.....	94

BEŞİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜR TURİZMİ AÇISINDAN İSTANBUL KARA SURLARI

5.1. Günümüzde Uluslararası Alanda Düzenlenen Sur Temalı Rotalara Örnekler ve İstanbul.....	97
5.2. Tez Çalışması Kapsamında Önerilen Tur Programı / Rotası.....	99
5.2.1. Tekfur Sarayı Ziyaret Bilgileri	105
5.2.2. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi Ziyaret Bilgileri	121
5.2.3. Yedikule Hisarı Ziyaret Bilgileri	126
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	127
KAYNAKLAR DİZİNİ.....	133
TEŞEKKÜR.....	140

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Avrupa Konseyi Listesindeki Kùltür Rotalarımız	13
Tablo 2. UNESCO Listelerinde Bulunan Bazı Kùltür Rotaları	14
Tablo 3. Dünya Yürüyüş Yolları Ağı Bünyesindeki Bazı Kùltür Rotaları.....	15
Tablo 4. ICOMOS Bünyesinde Bulunan Bazı Kùltür Rotaları	17
Tablo 5. UNESCO Teşvik Listesinde Bulunan Kùltür Rotaları	17
Tablo 6. Kùltür Rotaları Derneği Bünyesinde Bulunan Bazı Kùltür Rotaları.....	19

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.** İç Duvar (sağda): Yüksekliği 12 metreye ulaşan perde duvar ve Peribolos olarak anılan teras, Mevlanakapı. (Yazarın kendi arşivi, 2023).....43
- Resim 2.** Dış duvar kuleleri İç duvar kulelerinin ortasında kalacak şekilde inşa edilmiştir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)44
- Resim 3.** Hendek: Günümüzde Bostan olarak kullanılan 15 metre genişliğe sahip hendek. Doğu ve Batı yönlü duvarlar ile desteklenir. Belgradkapı (Yazarın kendi arşivi, 2023)44
- Resim 4.** Sağdan sola: 15 metre genişlikteki hendek, hendeğe çıkışı engelleyen denden, dış duvar ile hendek arasına birliklerin yerleştirilebildiği 'Paratechion' isimli toprak dolgu, dış duvar, 'Peribolos' ve iç duvar (Yazarın kendi arşivi, 2023)45
- Resim 5.** 'Via Egnatia'nın günümüze ulaşmış olan kısmı, Yol Altın Kapı'nın inşaatı ardından güzergâhının bu noktaya getirildiği düşünülmektedir. (Asutay-Effenberger, 2017) Yedikule Hisarı (Yazarın kendi arşivi, 2023)48
- Resim 6.** Altın Kapı: 3 açıklığı bulunan kemerli zafer anıtı. En geniş açıklık geleneksel olarak ortada bırakılır ve İmparatorların galibiyet sonrası savaşlardan dönüşlerinde kullanılırdı. (Madden, 2012) (Yazarın kendi arşivi, 2023)49
- Resim 7.** Altın Kapı Kuzey Kule Üzerinden: Günümüzde Perde duvar boyunca Hisar'ın köşesine kadar yürümek mümkündür. Denize kadar uzanan ve Geç Bizans döneminde tahkim edilmiş ancak belirli noktaları Sultan Bayezid'in baskıları sonucu yıktırılmıştır. (Haz.Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)51
- Resim 8.** Günümüzde geçilemeyen Küçük Altın Kapı dış duvarı. Bir zamanlar Herkül ve Prometheus'a adanan heykel ve kabartmaların yerleştirildiği noktalar. Kabartmaların bazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindedir. (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2021)52

Resim 9.	Altın Kapı'dan detay: Orta açıklıkta görülen iki farklı dolgu yöntemi (Asutay-Effenberger, 2017). (Yazarın kendi arşivi, 2023)	53
Resim 10.	Altın Kapı'dan detay: Geç Bizans dönemi dolgusu: Bu son dolgunun ardından kapı açıklığı küçük bir geçite dönüşmüştür. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	54
Resim 11.	Yedikule Kapısı şehir tarafından görünüm. Kapı kemeri ile Kuzey yönde kalan beş sıra tuğlanın aynı hizada bulunması nedeniyle kapının Osmanlı döneminde açılmış olabileceği iddiası reddedilmiştir (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	55
Resim 12.	Yedikule Kapısı sur dışından görünüm. III. Ahmet döneminde gerçekleştirilmiş olan tadilata ait vakfiye: “Yedikule Kapısı Yedi Katlı Felek Takı Oldu” (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	56
Resim 13.	Osmanlı döneminden kalma orijinal köprü, sur hattı boyunca hendeğin en sığ noktası ve yüksek oranda korunmuş Belgradkapı surları (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	57
Resim 14.	Silivri kapı Güney kule tadilat kitabesi: Pege kapısının geçirmiş olduğu tadilatın Paleologos'lar tarafından 1433-1438 yılları arasında gerçekleştirildiği okunmaktadır. (Millingen, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	60
Resim 15.	Bir Osmanlı baltacısı tarafından kullanıldığı rivayet edilen gürz ve kitabesi (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	61
Resim 16.	Silivrikapı, Peribolos'tan dış kapıya bakış. Sağda: Bugün kapalı olan Silivrikapı Tanıtım Merkezi (Yazarın kendi arşivi, 2023)	62
Resim 17.	Mevlanakapı kule merdivenleri yukarıdan görünüm. Günümüze orijinal hali ile ulaşmış diğer merdivenlerden kule üzerine çıkmak mümkündür. (Yazarın kendi arşivi, 2023)	63
Resim 18.	Mevlanakapı dış kuleden kapının karşısında bulunan mezarlık Roma döneminde kapının isimlerinden biri olan Polyandrion / Myriandrion'un ortaya çıkmasına neden olmuştur (Asutay-Effenberger,2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	64

Resim 19. Kırmızı tuğla kemerleri ile Mevlanakapı dış ve iç kapıları. Sol ve üst lentolarda okunan yazıtlar kapının ismi, yapılış tarihi ve kimler tarafından yapıldığı hakkında bilgilerin anlaşılmasında önemli olmuştur (Millingen, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	65
Resim 20. Mevlanakapı dış lento. İmparator Thedodosius'un emriyle 60 gün içerisinde ancak Athena'nın inşa edebileceği bu güçlü duvarları inşa eden Vali Constantin şeklinde tercümesi yapılmış olan yazıt. (Mevlanakapı Ziyaretçi Merkezi) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	66
Resim 21. Romanus Kapısı: Kapının Güney yönünde bulunan dış kulenin günümüze ulaşmış merdivenlerinden yukarı çıkılarak Peribolos'a ulaşılmaktadır. Peribolos büyük oranda toprak dolu olduğundan kapı dolgu altında kaplıdır. (Haz. Kabasoy, 2021,137-137) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	68
Resim 22. Topkapısı Dış Cepheden (Yazarın kendi arşivi, 2023)	69
Resim 23. Sulukule Dışardan. Kulelerin yalnızca yan duvarları ayakta kalmıştır. Kot altında kalması nedeniyle toprakların isabet oranı yüksek olmuş, yıkımın en büyük olduğu noktalardandır. (Hürel, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	70
Resim 24. Sulukule İçerden: Duvar işçiliğindeki farklılıklar kapının başka zamanlarda örüldüğünü göstermektedir. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	71
Resim 25. Edirnekapı Surduşı: Sultan II. Bayezid tarafından yaptırıldığı okunan giriş kitabesinde surların sağlamlaştırıldığı, bu yardımlarından dolayı Sultan'a Allah'tan mükafat dilendiği yazmaktadır (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016, 667), (Yazarın kendi arşivi, 2023)	72
Resim 26. Mihrimah Sultan Camii Avlusu (Yazarın kendi arşivi, 2023)	73
Resim 27. Kerkopoorta. 1899 yılında Alexander Van Millingen'in gözlemlediği kadarıyla kapı üzerinde okunan bir kitabe "İmparator Theodosius'un emri ile Vali Constantin 60 gün içinde yaptırmıştır" yazar. (Millingen, 2020, 33) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	75

Resim 28. Tekfur Sarayı Kara Surlarına yaslı şekilde inşa edilmiş olduğundan Fetih esnasında büyük hasar almıştır. Günümüze ulaşan kısmı tahmin edilen ebatlarından çok daha küçüktür ve Cumhuriyet döneminde yaşanan büyük bir yangının ardından tüm alan kullanılamaz hale gelmiş, 1940’li yıllara kadar güvensiz bir yer olarak kalmıştır. (“Asutay-Effenberger, 2017”, “Tanrıverdi, 2019”) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	76
Resim 29. Eğrikapı: Günümüzde kapı civarında çekim yapılmaktadır. Kapıya gidilirken yol eğri olduğu için bu ismi almıştır. (Ekinci, 2015) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	77
Resim 30. İBB Sur Dipleri Parkı, Anemas ve Isaac Angelos Kuleleri (Millingen, 97, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	101
Resim 31. İBB Sur Dipleri Parkı: Envanter: Outer Wall B 1 A (GABAM, İstanbul Surları) “Μιχαήλ καὶ Θεοφίλου μεγά βασι”, “Büyük İmparatorlar II. Michael ve Theophilos Kulesi” (Millingen, 2020, 169) Erişim adresi: https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/inscription/444/inscription44 (Yazarın kendi arşivi, 2023)	102
Resim 32. İBB Sur Dipleri Parkı: Park içindeki patika ile kaldırım (patikanın sonunda) arasındaki mesafe (Yazarın kendi arşivi, 2023)	103
Resim 33. Eğrikapı Sur dışı (Yazarın kendi arşivi, 2023)	104
Resim 34. Şişhane Caddesi: Edirnekapı – Eğrikapı Sur Hattı Bina Cepheleri Yenileniyor, (Fatih Miras) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	104
Resim 35. Tekfur Sarayı Terası: Saray, Edirnekapı ve Haliç arasında olup her iki lokasyona da hâkim bir mevkidedir (Baker, 1910, s,172) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	106
Resim 36. Hoca Çakır Sokağı, sağda; Kerkopoorta (Yazarın kendi arşivi, 2023)	107
Resim 37. Hoca Çakır Sokağı: 1960’lı yıllara kadar var olan mahalledeki yapılardan sur üzerinde kalmış sıva izleri görünmektedir. (Asutay-Effenberger, 2018) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	107
Resim 38. Kariye Camii, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	108
Resim 39. Kariye Türbesi Sokak. (Yazarın kendi arşivi, 2023)	109

Resim 40. Vefa Stadyumu. Theodosius Surları'na olan yakınlığı ile Doğu Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş olan Aetius Sarnıcı'nın gezi rotalarına dahil edilebilme potansiyeli vardır (Gündüz, Birer, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	110
Resim 41. Edirnekapı Suriçi, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	111
Resim 42. Edirnekapı Surdışı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	111
Resim 43. Sulukule Kapısı Surdışı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	112
Resim 44. Topkapısı Surdışı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	113
Resim 45. Topkapısı Suriçi, (Yazarın kendi arşivi, 2023)	114
Resim 46. Romanus Kapısı Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)	115
Resim 47. Romanus Kapısı ile Mevlanakapı Arası Dış Kulelerden Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)	116
Resim 48. Romanus Kapısı ile Mevlanakapı Arası Dış Kulelerden Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)	116
Resim 49. İstanbul Kara Surları Millet Bahçesi, Envanter: MT 55, “[Λέ]οντος καὶ Κωνσταντίνου [με]γάλων βασιλέων πολ<λ>ὰ τὰ ἔτη.”, “Büyük Hükümdarlar Leon ve Konstantinos'un Uzun Yıllarına” (GABAM, İstanbul Surları) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	117
Resim 50. İstanbul Kara Surları Millet Bahçesi, Envanter: MT 54, “Χριστὲ ὁ Θεός, ἀτάραχον καὶ ἀπολέμιτον φύ[λατε] [τ]ὴν πόλιν, σοῦ νήκα [ς δορούμ] ενος [τῶς βασιλεῦσιν ἡμῶν].”, “Khristos, ey Tanrı, huzur ve barış kentini koru! Zaferini hükümdarlarımıza ver!” (GABAM, İstanbul Kara Surları) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	118
Resim 51. Mevlanakapı, Surdışı (Yazarın kendi arşivi, 2023)	118
Resim 52. Mevlanakapı Dış. Savaş zamanında kapıyı mühürlemek için indirilen demir mazgalın yuvası günümüze ulaşmıştır. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)	119
Resim 53. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Seğirdim Yolu (Yazarın kendi arşivi, 2023)	120
Resim 54. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Dış Kule (Yazarın kendi arşivi, 2023)	120

Resim 55. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Etkinlik Alanı (Yazarın kendi arşivi, 2023)	121
Resim 56. Silivrikapı Peribolos (Yazarın kendi arşivi, 2023)	123
Resim 57. Suriçi'nden 10. Yıl Caddesi, Suriçi'ne girmek için kullanılacak alternatif geçit noktası olarak kullanılabilir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)	124
Resim 58. Belgradkapı Surdışı. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde şehri savunmak amaçlı kazılmış hendekler Osmanlı İmparatorluğu döneminde doldurularak bostan olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Baker, 1910) Günümüzde bu kullanım hala devam etmektedir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)	124
Resim 59. Yedikule Kapısı Suriçi (Yazarın kendi arşivi, 2023)	125
Resim 60. Yedikule Hisarı Altıncakapı Kulesi (Yazarın kendi arşivi, 2023)	125

KISALTMALAR

ANAMED	: Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi
BBC ONE	: British Broadcasting Corporation
bkz.	: Bakınız
BMDTÖ	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
ÇEKÜL Vakfı	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
EPA	: The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes
GABAM	: Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WTN	: World Trails Network

GİRİŞ

Antik dönem ve öncesine kadar uzanan geçmişiyle İstanbul, dünden bugüne ihtişamlı bir tarihe ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. Coğrafi konumu ve yapısıyla da önemini koruyan şehir, belirli bir tarihten sonra artan yerleşim ve sosyo-politik gereklilikler neticesinde gerçekleşen imar faaliyetleriyle de gerek kendi dönemi gerekse günümüz için önemli anıtsal yapılara (Ayasofya Kilisesi/Camii, Hipodrom,) ev sahipliği yapmıştır. Bahsedilen yapılardan belki de en önemlilerinden birisi Kara Surlarıdır. Zira klasik dönemde bir şehrin kurulması, savunulması, genişlemesi ve gelişmesi aynı zamanda şehir surlarıyla ilgili bir konuydu. Başka deyişle, klasik dönemde bir şehrin nabzını onun surları üzerinden tutmak mümkündü. Hatta bu durum yakın zamana kadar söz konusu olmuş; şehir surları güvenlik ve savunma amacını kültürel ve turistik alana devrederken bile değerini koruyabilmiştir. Bu anlamda şehrin sembolü olarak anabileceğimiz, “Tarihi Yarımada’yı çevreleyen ve günümüz İstanbul’unun en büyük mimari yapısı olan surlar, kentin kültürel mirasının oldukça önemli bir bölümünü oluşturmaktadır” (Akyürek, GABAM, 2017).

İstanbul’u çevreleyen surlar ekseriyetle yapıldıkları yer yahut dönemin idarecilerinden hareketle isimlendirilmiştir. Bu yapıları özetle tanımlamak ve kendi içinde sınıflandırmak gerekirse; “II. Theodosius Surları, kentin kuruluşundan beri sahip olduğu dördüncü sur sistemidir. Surlar, konum özelliklerine göre, farklı kademelerde inşa edilmiştir. 410-422 yılları arasında tamamlanan Theodosius Kara Surları, Marmara Denizi’nden Tekfur Sarayı’na (Porphyrogenetos Sarayı) kadar uzanmaktadır. Tekfur Sarayı’ndan Haliç’e kadar olan surlar ise Blakhernai-Ayvansaray Surları olarak adlandırılmaktadır. Theodosius Surları hendek, ön sur ve esas sur olmak üzere üç kademeli olarak yapılmıştır. Ayvansaray Surlarında ön sur ve sürekli bir hendek bulunmamaktadır ve sadece surları Haliç’e yakın bölümünde hendek yapılmıştır. Marmara ve Haliç Surları, Kara Surları’na oranla daha alçak ve tek kademeli olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte, toprağın doldurması ile Haliç surlarının önündeki genişleyen alana, savaş dönemlerinde yer yer hendekler açıldığı bilinmektedir. II. Theodosius, tahrip olmuş Constantinus Surları’nın 1,5 km batısına yaptırdığı yeni surlarla, kenti 2/5 oranında büyötmüştür. Surlar, Marmara Denizinden başlayarak kuzeye doğru 5,7 km. giderek

Blakhernai yerleşmesinin surları ile Tekfur Sarayı civarında birleştirilmiştir. Theodosius Kara Surları ve 7-12. yüzyıllar arasında genişleyerek günümüzdeki sınırlarına ulaşan Blakhernai Surları'ndan meydana gelen Kara Surları, Marmara Surları ve Haliç

Surları'nın günümüzdeki toplam uzunluğu 19 km olup 1400 hektarlık bir alanı çevrelemektedir.” (Cantimur, 2004, s. 21,22).

Özetle, İstanbul Kara Surları Doğu Roma İmparatorluğu (M.S. 395-1453) döneminde ticaret ve imparatorluk başkenti olan İstanbul'u (Konstantiniye) korumak amacıyla şehrin yayıldığı en geniş alan olan batı sınırında inşa edilmiştir. Asırlar boyunca varlığını büyük oranda koruyan, büyük merak ve ilgi konusu olan bu tarihî yapının turistik ve kültürel açıdan önemi son yıllarda yayınlanan televizyon dizileri, filmler ve İBB Miras kapsamında yapılan restorasyonlarla artmıştır.

Akademik anlamda ise ilgili tarihî miras, Tarih disiplini başta olmak üzere Mimarlıktan Coğrafyaya, Şehir Planlamadan Kamu Yönetimine ve hatta Jeodezi ve Fotogrametriye kadar oldukça geniş bir yelpazede ele alınarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede M.S. 412 yılında yapımına başlanan, Avrupalı gezginlerin ve rahiplerin çizimlerine de yansıdığı üzere, esasen feodal devletlerin kendi savunma yapılarına bir örnek teşkil eden bu yapıya dair bilinen en eski harita (Christoforo Boundementi, 1419) kuş bakışı olarak Kara Surları'nın güney ucundan haliç kıyısına kadar olan kısmı betimlemiştir. (Millingen, 2020, s. 13)

Surların bölümleri, isim kökenleri ve geçirmiş oldukları mimari değişiklikleri kapsayan bir çalışma ise Robert Koleji'nde Alexander van Millingen tarafından 1899 yılında yapılmıştır. Millingen'in doktora tez çalışması niteliğinde yazdığı kitabında yer verdiği, 1422 yılına tarihlenen ve Boundementi haritasına son derece benzeyen bir çizimde ise şehrin eski limanı Yenikapı, günümüze ulaşmış olan birtakım anıt sütunları (Kıztaşı, Konstantin, Theodosius), Kanuni döneminde top dökümü için eritilen ve Ayasofya'nın kubbesinden (56m) yüksek olan İmparator Justinianus sütununa ek olarak üç ana bölümden oluşan İstanbul Kara Surları tasvir edilmiştir. Dolayısıyla bu ve benzeri çalışmalar surların belli dönemler bağlamındaki durumlarının yanı sıra tarihsel süreçteki değişim ve farklılaşmaları takip etme olanağı sağlamaktadır. Ayrıca bu tür materyallerden bu tarihî yapılarla ilgili nüans düzeyinde bilgilere ulaşmak da mümkün olabilmekte, bu

da bugünü değerlendirmek açısından zengin bir imkân sunabilmektedir. O nedenle çalışma kapsamında bu tür eserler de dikkate alınacaktır.

Türkiye’de konuyla ilgili yakın dönem çalışmalar bağlamında; Atilla Cantimur, Mimarlık bölümünde hazırladığı yüksek lisans çalışmasında (*İstanbul Karasurları’nın Korunması ve Surların Restorasyon Teknikleri Üzerine Bir Araştırma*, 2004) önce İstanbul Surlarının tasnif, tanım ve tarihçesini vererek surların genel mimari özelliklerini yine bir tarihsel dönemlendirme bağlamında ele almış; Anadolu’daki sur yapıları ve hususen İstanbul Kara Surları’nın özelliklerine yoğunlaşarak geniş bir yelpazede (yasal, ekonomik, yapısal, sosyal vs.) öneriler geliştirmiştir.

Pınar Arabacıoğlu ise 2007 yılında hazırladığı ve sur-kent ilişkisini çevre düzenleme kriterleri açısından irdelediği doktora tezinde (*Sur-Kent İlişkisinin Çevre Düzenleme Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi*) İstanbul Surları için bir bölüm ayırmış, kentin kara surları ile çevresi arasındaki sosyo-ekonomik etkileşimi SWOT Analizi uygulamak suretiyle tahlil etmiş ve akabinde çeşitli önerilerde bulunmuştur. Çalışmamız açısından Arabacıoğlu’nun perspektifini önemsiyoruz zira ona göre surların “fonksiyonlarını yitirdikleri günümüzde kentle olan ilişkilerinin tanımlanması, bu ilişkiden yararlanılması ve bu tarihî belge niteliğindeki anıtların çevrelerinin kent yaşamına katılması gerekliliği kaçınılmaz” (Arabacıoğlu, 2007, s. 65) olup bizim geliştirmeye çalıştığımız somut öneri de benzer bir yaklaşım etrafında şekillenmektedir. Nitekim “özelliklerini yitiren ve anlam kaybına uğrayan tarihî kent mekânlarının nasıl yeniden okunabilir ve algılanabilir hale getirilebileceği, nasıl yeniden yaşamın içine çekilebileceği, bu mekânlarda bu bağlamda gerçekleştirilecek çözümlerin nasıl en nitelikli biçimde elde edilebileceği” türünden sorular bizim de temel hareket noktamızı teşkil etmektedir (Arabacıoğlu, 2007, s. 66).

Diğer yandan H. Nisa Semiz doktora çalışmasında (*İstanbul Haliç ve Marmara Surları Belgeleme Çalışmaları, Tarihi ve Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler*, 2014) kara surlarına ana hatlarıyla temas etse de daha ziyade İstanbul Haliç ve Marmara Surlarına yani deniz surlarına ağırlık vermiş; tarihsel süreçte yaşanan değişim ile başta yapım-onarım dönemlerini tespit olmak üzere surların korunması konusunda yaşanan zorluklara odaklanarak bu yönde öneriler geliştirmeye çalışmıştır.

Fatih Sarımeşe ise konu hakkında yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında (18. ve 19. Yüzyıl İstanbul Surlarında İnşa ve Onarımlar, 2018) tarihsel dönemlendirmeyeyle İstanbul Surlarını tanıtip inşa tarihlerini verdikten sonra Osmanlı döneminde gerçekleştirilen tadilatlardan bahsetmiştir. Daha çok mimari ve yapısal durumunun iyileştirilmesi yönüyle surları ele alsa da bu çalışmanın bizim açımızdan önemi, kültür rotasına konu olması gerektiğini düşündüğümüz surların nispeten kesintiye uğrayan tadilatı yönündeki çalışmaların hem tarihsel kronolojisini vermesi hem de muhtemel bir turistik rota tayininde yapılması gereken mimari müdahalelere dair fikir verici malumatlar barındırmasıdır.

Koç Üniversitesi-Stavros Niarchos Vakfı, Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi (GABAM) iş birliğiyle 2017 yılında başlatılan “İstanbul Surları” isimli proje ise özellikle üzerinde durmayı hak etmektedir. Surların ayakta kalmış olan kısımlarını analiz etme, devşirme kısımları tespit edip arşivleme ve surlarla ilgili görsel ve yazılı verileri bir araya getirerek dijital bir kaynak (<https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/>) oluşturmayı amaçlayan bu çalışma kapsamında “bütün kara ve deniz surları yaklaşık 3000 dijital fotoğraf ve 40 saatlik drone uçuşu ile fotoğraflanarak güncel durumlarıyla belgelenmiş, bütün sur hattını havadan izlemeye imkân tanıyan bir film hazırlanmış ve böylece zengin bir arşiv oluşturulmuştur”. Dolayısıyla halihazırda bu proje çıktılarının yer aldığı web sitesi oldukça zengin ve işlevsel bir veri kaynağı durumunda olup çalışmamız boyunca istifade edilmiştir. Bununla birlikte projenin amacı bağlamında zikredilen “istedik ki, zaman geçtikçe parça parça yitirmekte olduğumuz bu muhteşem savunma sistemini her yönüyle belgeleyelim” (Akyürek, GABAM, 2017) ifadesi surlara aslî ve tarihî fonksiyonu itibariyle, yani bir savunma unsuru olarak yaklaşıldığını göstermektedir. Oysa günümüzde surlar bu işlevini yitirmiş, daha ziyade tarihî kalıntı ve turistik nesne olarak algılanır olmuştur. Bizim burada ayrıştığımız nokta ise, surların bu yeni durumunu aslî ve tarihî fonksiyonlarını da yadsımadan, günün şartları bağlamında tarihî birer cazibe merkezi olarak yeniden anlamlandırmak ve inşa etmektir. Bunun en nitelikli yolu da turizm açısından ilgili yapıların katma değeri yüksek, tarihî rolünü yansıtan bir ihtişam ve anlatı bağlamında bir kültür ve turizm rotası olarak yeniden yapılandırmaktan geçmektedir. Bizim tez kapsamındaki temel hedefimiz işte budur.

Yine aynı yıl, Neslihan Asutay (2017) Fatih Belediyesi ve GABAM ile ortak yayınladığı makalesinde surların farklı katmanlarının birbiriyle ilişkilerini işlevsel yönden açıklamıştır. Bu çalışmaya göre “İstanbul’da inşa edilmiş en eski savunma hattı, ünlü tarihçi Yaşlı Plinius’un bahsettiği, bugünkü Sarayburnu’nda kurulmuş Lygos kentinin surları olmalıdır. M.Ö. 7. yüzyılda Hellas’tan gelen Dor kökenli Megaralılar tarafından, yine aynı yerde Byzantion adı verilen ikinci bir yerleşim kurulmuş olup, bunu koruyan duvarların Million’dan (Yerebatan Sarnıcı civarı) -denize doğru ilerleyip-, Topoi, Mangana Arkadiane (Aya İrini Kilisesi ve Gülhane arası) hattını takip ederek Akropol’ü (Topkapı Sarayı’nın bulunduğu tepe) çevrelediği düşünülür. Söz konusu surlar 194 yılında Septimius Severus (193-211) ile Pescennius Niger arasında geçen çatışma sonucunda yıkılmış olup, imparatorun surları yeniden inşa ettirip ettirmediği tartışmalıdır. Roma İmparatoru Büyük Constantinus’un (306-337), Byzantion’u imparatorluğun başkenti yapmaya karar vermesiyle, şehir batıya doğru genişletilir ve yeni kara surları inşa edilir. Bu döneme ait deniz surlarının varlığı da bir diğer tartışma konusudur. Kentin yeniden batıya doğru büyütülmesi gerektiğinde İmparator Arcadius (395-408) yeni bir sur inşa etmeye karar vermiş; inşaat oğlu II. Theodosius (408-450) tarafından, Prefekt Anthemius gözetiminde tamamlanmıştır. Bu en son surlar bugün Marmara Denizi kıyısından Tekfur Sarayı’na kadar uzanan savunma hattıdır. Deniz Surları ile ilgili en erken bilgi de yine aynı imparatorla ilgilidir.” (Hüseyin Sami Öztürk, GABAM). Görüldüğü üzere bu çalışma, İstanbul surlarının tarihî serüvenine yönelik doyurucu bilgiler ihtiva etmesi yönüyle çalışmamız açısından istifade edilecek bir muhtevaya sahiptir. Zira herhangi bir tarihsel yapının bir kültür rotasına konu olacak yönü salt yapısal-mimari özellikleri değil, aynı zamanda onun toplum ve insanlık nezdindeki tarihsel ve kültürel değeridir. O nedenle bu ve benzeri çalışmalar, konumuzu oluşturan surların tabiri caizse ihtişamlı hikâyesini işin içine katmak suretiyle hem kendisinin hem de şehrin (İstanbul) cazibesini de artıran bir işlev üstlenecektir.

Nitekim bu çerçevede, “Bizans İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinopolis tarihi boyunca sayısız kez saldırı ve kuşatma yaşamış, kente karşı sadece yabancı güçler değil, imparatorluk tahtını ele geçirmeye çalışan Bizanslı isyancılar da zaman zaman harekete geçmişlerdir. Kenti çevreleyen tüm surlar bu olayların en yakın görgü tanığı olmuştur. Kaynaklar bu konuda bazı örüntüler ortaya koyar: Öncelikle, surların çok güçlü

olması saldırganları engellemiş, başarılı olma ihtimalleri sadece kendilerine sur kapılarını açacak işbirlikçiler bulabildiklerinde yükselmiştir. Diğer bir örüntü, surlara yönelik saldırıların genelde Mesoteichion gibi zayıf noktalara odaklanıyor olmasıdır. Kaynaklarda bu tür olaylarla birlikte en fazla anılan sur kesimleri Altın Kapı, Blakhernai ve Aziz Romanos Kapısı civarındır” (Siren Çelik, 2021). İşte bu ve benzeri içerikler, hep bahsettiğimiz ‘katma değer’ özelliğinde olup, oluşturulmasını arzu ettiğimiz kültür rotasına “anlatı” boyutu katarak Türk turizmine de zengin bir boyut katacaktır diye düşünüyoruz.

Sonuç olarak, literatür taraması esnasında fark ettik ki, yukarıda bahsedilen çalışmalar ve benzerleri tarafından İstanbul surları kısmen veya bütün olarak mimari, restorasyon, sosyo-kültürel boyut ve tarihsel vb. birçok açıdan çok çeşitli disiplinler ve akademik bölümler kapsamında ele alınmış olsa da henüz kültür rotası bağlamında Turizm Rehberliği bölümleri nezdinde çalışılmamıştır. Bu çalışma, böylesi bir boşluğu kapatmaya, mütevazı bir katkı sunmaya ve bu bağlamda öncülük etmeye adaydır.

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel konusunu, İstanbul Bizans/Doğu Roma Dönemi kara surlarının literatür bazında detaylı bir biçimde incelenmesi ve ziyaret edilebilir bir kültür turu rotası şeklinde planlanması oluşturmaktadır. Bu çerçevede, hâlihazırda ziyaret edilebilen kısımlarının yanı sıra, restorasyonu devam eden veya biten kısımları da dahil etmek suretiyle 1985 yılından beri UNESCO Dünya Miras Listesindeki bu tarihî yapıyı bir kültür rotası olarak belirlemek ve turizm sektörü bağlamında değerlendirilmesi yönünde öneriler geliştirmek hedeflenmektedir.

Bu çerçevede tez çalışmasının ana kapsamı, İstanbul Kara Surları olmakla birlikte daha ziyade bu yapının büyük çoğunluğu korunmuş olan kısımlarını kapsayacaktır. Bu çerçevede turistik bir ürün olarak değerlendirilmesini istediğimiz İstanbul Kara Surlarını tanımak ve tanıtabilmek için Mimarlık, Coğrafya, Şehircilik-Bölge Planlama ile Sanat

Tarihi gibi bölüm veya disiplinlerde yapılan bilimsel çalışmalardan yararlanılacaktır.

Bununla birlikte, literatür taraması sonucunda Turist Rehberliği bölümlerinde bizim ele almak istediğimiz perspektiften konuyla ilgili yapılmış herhangi bir çalışmaya

rastlanmamış olması bu araştırmayı özgün bir yere konumlandırmakta ve bir gereklilik haline getirmektedir. Dolayısıyla bu konuda görülen boşluğun bu araştırma ile doldurulması, ele alınan tarihî mirasın işlevsel, katma değer üreten, tarihsel ve sosyokültürel realitelerle uyumlu bir yeniden değerlendirmeye tâbi tutulması noktasında teşvik edici ve projeksiyon sunan bir çalışma olması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Amacı

İstanbul Kara Surları özelinde Roma ve Osmanlı egemenliği altında geçen olayları, hikâyeleri derleyecek olan bu çalışma neticesinde, restorasyon süreçlerinin bitmesinin ardından yeni gerçekleşebilecek olan projeler için fayda sağlayabilecek somut bir derleme şeklinde kültür turizminde ekonomik gelir, sosyal anlamda tanınırlık kazandırabilecek bir kültür rotası oluşturmak mümkün olabilecektir. Çalışma yayınlandığında İstanbul şehir surlarının restorasyonlarında bilgilendirme işaretlerinin konulması, kültürel miras kapsamında surların bilinçli şekilde gezilmesine olanak sağlayabilir.

Çalışmanın, kentin turizme konu olma biçimini daha nitelikli bir yönde değiştirmeye imkân tanıyarak dünden bugüne İstanbul'un en büyük sembolik değeri olan surların küresel ve yerel turizm açısından cazibe, gezi ve seyir niteliğini artırmaya ön ayak olması beklenmektedir. Nitekim surlar ve onlara ev sahipliği yapan İstanbul, birçok dinî ve etnik (Ortodoks, Yunan, Türk, müslüman, Hristiyan vb.) topluluk için bugün bile öneminden bir şey kaybetmemiş bir sembolik değere sahiptir. Dolayısıyla bu sembolik değeri taşıyan surların zamanın yıkıcı ve silici etkisine terk edilmekten ziyade yeni ve yaratıcı perspektiflerle günümüz insanlığının gündemine daha bilimsel ve nitelikli formatlarla taşınması ve canlı tutulması gerekmektedir.

Çalışma boyunca ulaşılabilecek sonuçların teknik ve stratejik bir plana dönüştürülerek bu zeminde ortaya konulacak önerilerle bürokratik, akademik ve kamusal ilgi ve hassasiyetin konuya çekilmesi ve böylece daha yapısal, yapıcı ve modern dünya konjonktürüyle uyumlu bir turizm konseptinin geliştirilmesi öngörülmektedir.

Ayrıca bu çalışmanın İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin diğer şehir ve tarihî yapıları bağlamında benzer çalışmalara öncülük ederek bu yönde literatürü zenginleştirmesi ve yapılacak proje ve geliştirmelere ön ayak olmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Konunun seçilme sebebi, günümüzde yüksek oranda korunmuş olan İstanbul şehir surlarının kültür mirası olarak tur güzergâhları üzerinde yer almasına rağmen hâlihazırda çok küçük bir bölümünün turistik ürün olarak sunulmasıdır. Kültür turları kapsamında yarım günlük olmak üzere ana programa eklenmiş olan ziyaretler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) kapsamında Yedikule Zindanlarının ve kara surları üzerindeki pek çok kapı ve duvar yapılarının yoğun restorasyona girip Fatih Belediyesi aracılığıyla yerli etkinliklere dahil edilmeye başlamış olması da çalışmanın önümüzdeki yıllar içinde artması muhtemel projeler için bir dayanak noktası olmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Nitel araştırma metoduyla gerçekleştirilen bu çalışmada tarihsel araştırma ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. İlk planda konunun teorik ve tarihî çerçevesini oluşturmak üzere birincil tarihsel malzeme (klasik dönem eserler, tarih metinleri, haritalar vs.) yanında ikincil düzeyde kitap, makale, bildiri metni vb. gibi dokümanlar taranarak sistematik biçimde incelenmeye, ulaşılan verilerin tasnifine ve nihayet yorumlanmasına çalışılacaktır. Bu çerçevede İstanbul'un kent tarihi, surlarının tarihsel gelişim ve değişim sürecini merkeze alınarak tarihsel bir kronoloji eşliğinde ele alınacaktır. Kentin jeopolitik konumu, coğrafi özellikleri ve tarih boyunca siyasi rekabetin nesnesi olması gibi özellikleri incelenerek, bu ve benzeri hususların surların yapımı ve genel tarihsel serüvenindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bunun yanı sıra gerek yerinde inceleme ve gerekse fotoğraflama yoluyla şehir surlarının ziyarete ve bilhassa kültür rotasına imkân tanıyacak kısımlarının tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda elde edilen bilgi, belge ve görsel malzemeler Türkiye'deki müze ve arşivler başta olmak üzere ulaşılan diğer kaynaklar üzerinden ulaşılabilecek tarihî bilgi, belge ve görsellerle karşılaştırılmak suretiyle İstanbul surları özelinde dünden bugüne yaşanan değişim kültürel, politik ve sosyal yönelimleri ele almaya çalışacak; turizmin sektörel yapısı kadar turizm rehberliğinin meslekî, akademik ve pratik gereklilikleri açısından yeni bir stratejik açılım yapılmaya çalışılacaktır. İstanbul surlarının bir kültür rotasına konu olacak şekilde stratejik açıdan yapılandırılması da hem

ülke ve şehir turizmine hem de literatüre bir katkı sunacaktır. Bu yönüyle ulaşılan bulguların analiz ve yorumlaması yapılarak gerek karar vericiler ve mahalli idareler ve gerekse de turizm sektörü ve ilgili akademik çevre açısından konu bağlamında dikkate alınması umulan öneri ve tavsiyeler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Bunun için de çalışma kapsamında özetle şunlar yapılacaktır:

- İstanbul surları, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul tarihi ve coğrafyası hakkında literatür taraması yapılacak,
- İstanbul surlarında var olan gezi rotalarının yanında yeni restore edilen kısımlar için güzergâh oluşturulacak,
- İstanbul Kara Surları güzergâhında kullanılacak muhtemel rotanın fotoğrafları çekilerek çalışma görsel materyal açısından da desteklenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR TURİZMİ, KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜR ROTALARINI İNCELEYEN BAŞLICA KURULUŞLAR

1.1. Kültür Turizmi

Kültür turizmi, doğal ve tarihsel kültür varlıklarını, kültürel etkinlikleri ve güncel sanat eserlerini, kültür sanayilerinin sonuçlarını, bazı sosyo-ekonomik olguları turistik bir ürün biçiminde gezginlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışını ifade eder. Bu yönüyle yalnızca tarihsel olanı değil, günceli de kapsayan bir terimdir. Kendi içerisinde belirli kriterlerin gözetilmesi ve işlevsel kılınması halinde bu tarz turistik faaliyetler kültür turizmi olarak adlandırılmaktadır. (Pekin, 2011, s. 151)

Daha geniş anlamıyla kültür turizmi, “ziyaretçinin temel motivasyonunun bir turizm destinasyonundaki somut ve somut olmayan kültürel cazibe

merkezlerini/ürünlerini keşfetmek, deneyimlemek olduğu bir turizm etkinliği türüdür. Bu cazibe merkezleri/ürünler, sanat ve mimariyi, tarihi ve kültürel mirası, mutfak mirasını, edebiyatı, müziği, yaratıcı endüstrileri ve yaşam kültürlerini bünyesinde barındıran bir toplumun entelektüel, manevi ve duygusal özellikleri, inanç sistemleri ve geleneklerini kapsamaktadır” (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü-BMDTÖ).

Kültür turizminin gerçekleşebilmesi için en önemli kriterler arasında aktivitelerin sürdürülebilir (sustainable) ve sorumlu (responsible) bir biçimde gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Kavramsal anlamda *sürdürülebilirlik*, “ekonomi, kalkınma, kentleşme, toplum, tarım gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Kullanıldığı alanlardan biri de hizmet sektörünün en önemli kollarından olan turizmdir. Turizm, tarihi ve doğal güzellikleriyle dünyaya açılan ülkemiz için önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak turizmin çevreyle doğrudan bir etkileşimi olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve çevrenin devamlılığı söz konusu olduğunda sürdürülebilirliğin önemi açıkça ortaya çıkıyor” (Demir, 2019, s. 22).

Turizmin sürdürülebilir olması için bazı temel kurallar vardır. Bunlar arasında kabaca şunlar zikredilmektedir: “Ev sahibi topluluğa önem vermek, personel davranışlarında iyi standartlar oluşturmak, yerel topluluklar için ekonomik dönüşümü en

üst düzeye çıkarmak, gelişimi düşük bir hızda gerçekleştirmek, çevre dostu olmak, turistin sorumlu bir davranış içinde olması (örneğin; zihinsel hazırlık, yerel dilleri öğrenme, sessizlik, birden fazla ziyaret)” (Yurtseven, Kaya ve Harman, 2010, s. 53).

Sorumlu (responsible) turizm anlayışı ise ilk defa 2002 yılında Harold Goodwin tarafından bir turizm sempozyumunda dillendirilmiş ve gün geçtikçe ülkemiz de dahil olmak üzere turizm sektöründe ve turistik eğitim veren okullarda konu edinmeye başlamıştır.

Sorumlu turizm anlayışı turistik destinasyonda ekolojik ve sosyal yapının korunmasını hedefler. Çalışma saatleri ve şartları turizm bölgesindeki sakinlerin kültürel etkinliklerini yapmaya engel olmayacak şekilde ayarlanır ve gelir düzeyi, harcanan emek ile paralel olarak artış gösterir. Turistik destinasyonda yapılacak herhangi bir yenilik yerel yönetimlerle koordinasyon halinde görüşülüp tartışılır ve yine onların kontrolü altında hayata geçirilir. Arka planında bahsedilen faktörlerin olduğu ve ayrıca sorumlu turizm anlayışı ile gerçekleştirilen gezilerde turist kabilelerinin de beklenti ve davranışlarını gittikleri bölgeye uygun şekilde ayarlamaları, yerel halk ile interaktif bir ilişki geliştirerek kültürel etkileşimin artması ve böylece seyahatlerinden tatmin olmaları mümkün olmaktadır (Goodwin, 2007, s. 3).

Hiç şüphesiz beşerî bir üretim ve etkileşim biçimi olması hasebiyle kültür, özgün tarihi ve kadim geçmişi itibarıyla “İstanbul turizminin en güçlü ayağıdır. 8500 yıllık tarihi ve imparatorluklara başkentlik yapmış olmanın ardında bıraktığı kültürel mirası müzeler, saraylar, kazı alanları ve gündelik yaşamın devam ettiği sokaklarda kendini göstermektedir. Bunların yanı sıra çağın kültürel dinamizmini kentliyle buluşturan modern sanat müze ve galerileri, sokak sanatçıları, konser mekânları ve film den dansa çeşitli festivalleriyle İstanbul, ziyaretçilerine kültürün canlı bir şekilde öne çıktığı bir kültür turizmi imkânı sunmaktadır” (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm ÖrgütüBMDTÖ).

1.2. Kültür Rotası

Kültür rotaları, farklı insanların interaktif bir etkileşim bağlamında, gelişen doğasını ve bilgi-birikimini aktardığı kültürel mirasın bağlantı noktalarıdır. Tarihî açıdan bakıldığında barışçıl veya düşmanca nedenlerden dolayı ortaya çıkmış olabilirler.

Kültürel rotada var olan miras objesinin asli karakteri objenin kullanıldığı alana göre farklı toplumların etkilerini yansıtır. Objenin temel dayanaklarından birisi somut olan varlığın tarihsel rota üzerindeki işlevi (depolama, konaklama, hudut, köprü, savunma amaçlı yapı) olduğu gibi rota üzerinde yolları kesişen insanların kültür alışverişlerine şahit olmasıdır. Kültür varlıklarının değeri ve onları korumaya yönelik bilimsel çalışmaların sayısı arttıkça var olan kültürel mirasların dahil edildiği “kültür rotaları” günümüzde önem kazanmaktadır. Rota kapsamında bulunan kültürel mirasın kapladıkları geniş çevreleri korumak da bazı ölçülerde ulusal sınırların aşılması anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda korumaya alınan her bir ‘miras’ bir bütün olarak değerlendirilmektedir (ICOMOS, 2008).

ÇEKÜL Vakfının (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) yayınladığı kültür rotaları planlama rehberinde belirtildiği üzere rota planlanırken kültürel mirasın yoğunluğu ve doğal yapısının korunması temel öğelerden birisidir. Bu çerçevede insanın ihtiyaçları doğrultusunda doğa üzerinde bırakmış olduğu izler kültürel peyzaj olarak değerlendirilebilir. Söz gelimi, tez çalışmamızın odağında yer alan İstanbul Kara Surları çevresinin günümüzde bostan olarak kullanılıyor olması konuya bir örnektir. Dolayısıyla rotanın oluşturulduğu güzergâhta bir tema bütünlüğü aranmalı ve bölgede yerel halk ile iş birliği ve uyum içerisinde hareket edilmelidir.

1.3. Kültür Rotaları ile İlişkili Başlıca Kurumlar

1.3.1. Council of Europe

Demokrasi Genel Müdürlüğü (Directorate General of Democracy and Human Dignity) tarafından 1987 yılında kurulan Kültür Rotaları Programı kapsamında Avrupa Konseyi (Cultural Routes of the Council of Europe) her coğrafyadan insanları kültürel mirasa sahip mekânlarda bir araya getirerek kültürel çeşitlilik temelinde kültürler arası etkileşimi hedeflemiştir. Programın günümüzde toplam 37 üyesi vardır.

Program 1987 yılında başlatıldığından beri dini, ticari, askeri, mimari ve doğa içerikli olmak üzere pek çok kültür rotası listeye alınmıştır (Durusoy, 2016, s. 26).

Avrupa Konseyi kültür rotasını belirlemek için 5 temel kriteri vazgeçilmez görür ve bunların esas alındığı temalara yoğunlaşır. Bu kriterler kapsamında özetle;

- Avrupa medeniyetinin kültürel benliğini yansıtmak ve Avrupa vatandaşlarının benlik duygularına yönelik farkındalık oluşturmak,
- belirlenen kültür rotası sayesinde Avrupa kültüründeki tarihsel etkileri takip edip paylaşmak ve bu sayede kümülatif gelişim sağlamak,
- Avrupa tarihi üzerinden kıta içerisinde var olmuş kültürler ve dinler arası etkileşimi desteklemek,
- sosyal, kültürel ve ekonomik gelişim temel hedef alınarak bahsedilen mirasın sürdürülebilirliğini ve gelişimini sağlamak,
- Avrupa kültürünü turizm sayesinde uluslararası kimlikler ile tanıştırmak ve tüm bunları yapabilecek kişileri özellikle Avrupalıları boş zamanlarında bu tarz aktivitelere yönlendirebilmek hedeflenir (Baştemur, 2013, s. 5-6).

37 üyesi olan programa Türkiye 2018 yılında katılmıştır. 2023 yılında yayınlanan kültür rotaları kataloğunda bulunan 47 rotanın 9 tanesi Türkiye’den geçmektedir. Avrupa

Konseyi bünyesinde bulunan ülkemizin dahil olduğu kültür rotalarına dair tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Avrupa Konseyi Listesindeki Kültür Rotalarımız

YIL	ÜLKEMİZİN DAHİL OLDUĞU KÜLTÜR ROTALARI
2004	European Route of Jewish Heritage
2005	Routes of Olive Tree
2010	European Route of Historic Thermal Towns
2012	European Route of Ceramics
2013	European Route of Megalithic Culture
2019	European Route of Industrial Age
2019	Iron Curtain Trail - Eurovelo 13
2021	Aeneas Route
2022	Historic Cafés Route

Kaynak: Council of Europe, 2023, Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme>

1.3.2. UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

1945 yılında kurulmuş olan UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) kültürler arası etkileşime dayalı sürdürülebilir gelişmeyi ve var olanı etnik, dini veya coğrafi ayrımlara fırsat bırakmadan korumayı hedeflemektedir

(UNESCO, 2013). Ülkemizin en eski üyelerinden (1946-48) olduğu kuruluşa toplamda 195 ülke üyedir. İpek Yolu'nun başlangıç noktası olarak kabul edilen Xi'an kenti surları da UNESCO Dünya Miras Listesinde olup çalışmamızın diğer başlıklarında bahsedilecektir.

UNESCO bünyesinde bulunan kültür rotalarından bazıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. UNESCO Listelerinde Bulunan Bazı Kültür Rotaları

YIL	ÜLKE	ROTA
2000	İsrail	The Galilee Journeys of Jesus & the Apostles
2002	Guatemala	The Green Route of Verapaz, Guatemala
2002	Guatemala	Route of the Peace and National Identity
2003	İsrail	Incense Route - Desert Cities in the Negev
2008	İran	Silk Route (Teşviki yapılmaktadır)
2011	İspanya	The Route at Fonsagrada
2014	Çin	Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-
2017	Portekiz	Route of Magellan. First around the World

Kaynak: UNESCO, 2023, Erişim adresi:

https://whc.unesco.org/en/activities/search_theme=25&action=list

1.3.3. World Trails Network (WTN)

2012 yılında Kore’de gerçekleştirilen bir konferans ile kurulan Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network) toplamda 41 adet kültür rotasına sahiptir. (Clow, 2016, s. 38) Bu oluşumun temel amacı, yürüyüş rotalarına ilgi gösteren uluslararası kuruluşları ve gezgin bireyleri buluşturmaya ve sürdürülebilirlik konsepti altında ortak bilgi birikim üretmektir. Dünya Yürüyüş Yolları Ağı’nın UNESCO’dan farkı ise rotalarının tamamının bisiklet veya yaya olarak gerçekleştirilebilecek konseptte olmasıdır. Dünya çapında uyguladıkları yürüyüş rotalarından bir tanesi ülkemizden başlamaktadır.

Dünya Yürüyüş Yolları Ağı’na ait yürüyüş rotalarından bazıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Dünya Yürüyüş Yolları Ağı Bünyesindeki Bazı Kültür Rotaları

ÜLKE	ROTA
Avustralya	The Buller Huts Trail
Türkiye, Avusturya, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Sırbistan, Slovakya, Hırvatistan	Sultan’s Trail
Filistin	Palestinian Heritage Trail
Lübnan	Lebanon Mountain Trail
Finlandiya	Karhunkierros Trail

Kaynak: UNESCO, 2023, Erişim adresi: <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000gpbk>

1.3.3.1. World Trail Network, Sultans Trail

Sultan’s Trail isimli rota İstanbul ile Avusturya arasında antik yolları takip ederek fetih dönemlerinde Osmanlı ordularının takip ettiği güzergâhı izlemektedir. En erken izlerine 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’ya genişleme politikası kapsamında rastlanan ve 16. yüzyılda Sultan Süleyman’ın ikinci Viyana kuşatması ile nihai halini alan yol 19. yüzyıla kadar İpek Yolu üzerinden Avrupa ile buluşmuş;

yüzyıllarca ticaret, savaş ve politika amaçlı kullanılmış olan bu yol milletler arası toleransın sembolü olarak yeniden hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede güzergâh boyunca takip edilebilen bir uygulama tasarlanmıştır. Ziyaretçiler için uygulamanın içeriğinde gidilen destinasyonun konu ile alakalı dinî, tarihî, kültürel yapılarını ziyaret edebilecek ve dijital olarak rehberlik hizmeti alabilecekleri imkânlar sağlanmıştır. Güzergâhın son noktası Sultan Süleyman'ın gömülü olduğu Süleymaniye Camii'dir (WTN).

Rotanın Belgrad'dan başlayarak Sırbistan, Bulgaristan ve Türkiye' de İstanbul'a kadar olan kısmı 2022 yılında BBC ONE tarafından yapılan ve aynı yıl yayınlanan "Pilgrimage: The Road to İstanbul" isimli 3 bölümlük belgesele konu edilmiş; farklı millet, din mensupları ve meslek gruplarından 7 kişinin katıldığı bir söyleşi bağlamında tüm farklılıkların bir arada yaşayabildiğini tarihsel bir konsept içinde göstermek hedeflenmiştir (BBC ONE, 2022).

Çalışmamız kapsamında WTN yetkilileri ile iletişime geçilmiştir (19.11.2023). Yukarıda bahsedilen rotanın Edirne-İstanbul etabında belirlenen rotaya İstanbul Kara Surları'nın konu ile ilişkili bölümlerinin entegre edilmesi yönünde teklif sunulmuştur. Konu üzerine çalışmalar yürütülmekte ve tarafımızca takip edilmektedir. Yapılan yazışmalarda rotanın Edirne'den ülkemize giren ve İstanbul'a uzanan kısmında yolcuların eşyalarının bir sonraki varış noktasına ulaştırılması, konaklama noktalarında muhtarlar ve yerel işletmeler ile gerekli anlaşmaların yapılması, gibi konulardan bahsedilmiştir.

1.3.4. ICOMOS, International Council on Monuments and Sites

1964 yılında UNESCO bünyesinde ayrı bir kurum olarak faaliyetlerine başlayan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) somut kültür varlıklarının korunmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Kuruluşunun 10. yılında ülkemiz ICOMOS yönetmeliğini kabul etmiş ve üyesi olmuştur. 110'un üzerinde ülkenin üye olduğu ICOMOS'ta 78 adet kültürel mirasımız bulunmaktadır.

ICOMOS bünyesinde 1998 yılında kurulan International Committee on Cultural Routes (Milletler Arası Kültür Rotaları Komitesi) ise ICOMOS tarafından onaylanan kültür rotalarının tanımlanması, çalışılması, korunması ve idame ettirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır (ICCR, 2023).

ICOMOS tarafından 2013 yılında “Kültür Rotaları” kataloğu yayınlamıştır. Turistik pazarlama ve miras yönetimi başlığı altında ‘sivil mimari’, ‘tarihî şehirler’, ‘savunma yapıları’ gibi sınıflandırmaların da bulunduğu katalogda yer alan ve UNESCO tarafından resmî olarak sınıflandırılmış rotalar aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. ICOMOS Bünyesinde Bulunan Bazı Kültür Rotaları

YIL	ÜLKE	ROTA
1993	İspanya	Routes of Santiago de Compostela
2004	Japonya	Sacred Sites and Pilgrimage Routes in the Kii Mountain Range
2005	İsrail	Incense Route - Desert Cities in the Negev
2010	Meksika	Camino Real de Tierra Adentro
2012	Slovenya, İspanya	Heritage of Mercury. Almadén and Idrija

Kaynak: ICOMOS, 2013, Erişim adresi:

https://www.icomos.org/images/Doc_centre/BIBLIOGRAPHIES/Cultural_Routes_Bibliography_janv_013.pdf

UNESCO tarafından teşvik verilen kültür rotaları:

Tablo 5. UNESCO Teşvik Listesinde Bulunan Kültür Rotaları

YIL	ÜLKE	ROTA
2014	Çin	Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor
2014	Arjantin, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Peru	Qhapaq Ñan, Andean Road System
2002	Atlantik ve Hint Okyanusu Coğrafyası	The Slave Route

Kaynak: ICOMOS, 2023, Erişim adresi:

https://www.icomos.org/images/Doc_centre/BIBLIOGRAPHIES/Cultural_Routes_Bibliography_janv_013.pdf

1.3.5. Kültür Rotaları Derneği

Türkiye 2018 yılından beri Kültürel Rotalar Üzerine Genişletilmiş Kısmi Antlaşma'yı (The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA) kabul etmiş

olmasına rağmen hâlihazırda herhangi bir resmî kurum tarafından uygulanan veya sürdürülebilirliği sağlanan bir kültür rotası mevcut değildir. Bununla birlikte ülkemizde 2012 yılından beri faal durumda olan Kültür Rotaları Derneği mevcut rotaların korunması ve yeni rota oluşturacak projelerin desteklenmesi amacı ile kurulmuştur. Bu organizasyonun, oluşturulacak rotaları kullancak gezginlerin ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde yerel farkındalık oluşturarak bölge insanlarına istihdam sağlama potansiyeli vardır. Kapsamları altına aldıkları rotalara, buraların uluslararası düzeyde takip edilebilmesini sağlayacak işaretlendirme ve bilgilendirme panoları yerleştirmek üzere Kültür Bakanlığı ile iletişime geçerler (Kültür Rotaları Derneği Tüzüğü, 2012).

Diğer yandan uluslararası bağlamda Council of Europe ile ortak projeler yürüten bir kuruluş olan bu dernek, kuruluşundan bu yana 14 rota kitabı yayınlamıştır. Ülkemizde kültür rotası deyince akla ilk gelen şey doğa yürüyüşleri olduğundan, erken dönem çalışmaların büyük kısmı bu konseptte olmuş ancak günümüzde kültür, din, tarih, gastronomi gibi alanları da kapsayan bir yelpazede genişlemiştir.

Derneğin kendi internet sitesinden (<http://culturerolesinturkey.com/tr/>)

Türkiye’de listeledikleri kültür rotalarının kitapları, gezi kitapları, yol tabelaları, GPS kodları vb. hakkında gerekli bilgiler öğrenilebilmektedir. Derneğin şu an yürüttüğü ve konumuz için doğrudan ilgili olan en önemli kültür rotası da Via Francigena’yı (Türkiye’den geçen Edirne-İstanbul arasındaki kısmın ismi Via Egnatia’dır) bu ağı dahil etmektir. (Clow, 2015, s. 73)

Kültür Rotaları Derneği günümüzde 22 adet rotaya sahiptir. Bunlardan 3 tanesi uluslararası sınırlarda gerçekleştirilmektedir. Bahsedilen üç rotadan biri olan ‘Sultan Yolu’ yukarıda bahsedilen Dünya Yürüyüş Rotaları Ağı isimli organizasyon ile yürütülen ortak bir çalışmadır ve bizim çalışmamız ile kesişme potansiyeli vardır.

Bu noktada, kültür turizminde bulunan çeşitliliğin kültür rotaları kapsamında da geçerli olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim kültürel bir rotanın belirlenmesinde bir tema kapsamında izlenmesi gereken adımlar vardır. “Kültür rotaları üzerinde ortaklaşan en temel bileşenler, somut ve somut olmayan kültürel miras öğeleri ile doğal oluşumlar başlıklarında özetlenebilir. Daha detaylı bakıldığında ise, kültür rotasının ana temasına, işlevine ve kapsamına bağlı olarak çeşitlenen bileşenleri şöyle sıralanabilir:

Tarihî Kentler: Geleneksel kent dokularıyla ve özgün kent kimlikleriyle öne çıkan kentsel alanlar

Kırsal Yerleşimler: Kırsal bölgenin üretim merkezleri olan ve geleneksel yaşamı temsil eden köyler, kasabalar

Geleneksel Yaşam: Yemek, müzik, inanç, dil, el sanatları gibi coğrafyaya özgü yaşam öğeleri

Antik Yerleşimler: Bir kent, kutsal alan vb. olarak algılanabilen arkeolojik alanlar

Tekil Tarihî Yapılar: Kilise, kale, köprü, değirmen, endüstri yapısı gibi kırsal arazide veya kent içerisinde bulunan tekil yapılar

Doğal Çevre: Vadi, kanyon, zirve, kıyı, göl gibi farklılık sunan doğal oluşumlar

Yaban Hayatı: Özel nitelikli flora ve fauna alanları” (Kültür Rotaları Planlama Rehberi, 2015, s. 13).

Kültür Rotaları Derneği bünyesinde bulunan rotaların bazıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6. Kültür Rotaları Derneği Bünyesinde Bulunan Bazı Kültür Rotaları

ROTA	ŞEHİR
İstiklâl Yolu	Kastamonu
Likya Yolu	Muğla- Antalya
Aziz Paul Yolu	Antalya- Isparta
Evliya Çelebi Yolu	Uşak, Afyon, Kütahya, Bursa, Yalova, İstanbul
Karia Yolu	Muğla- Aydın
Kaçkarlar	Trabzon- Rize
Frig Yolu	Ankara, Eskişehir, Kütahya,
Sultanlar Yolu (Sultans Trail, WTN)	Edirne, İstanbul
Via Egnatia	Edirne- İstanbul

Kaynak: Kültür Rotaları Derneği, 2023, Erişim adresi:

<https://cultureroutesinturkey.com/tr/tum-rotalar/>

1.3.5.1. Kùltür Rotaları Derneği, Via Egnatia

Via Egnatia isimli kùltür rotası İtalya'daki Via Appia'nın Adriyatik Denizi'nde bitip Arnavutluk'ta karaya çıkılması ile başlayan ve Roma'yı Balkanlar üzerinden İstanbul'a bağlayan yoldur. Asırlarca pek çok amaç için kullanılan bu yegâne yol sırasıyla Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye'den geçerek İstanbul'da son bulur. Yolun en iyi korunmuş kısımları Arnavutluk'tadır. (Kùltür Rotaları Derneği, <https://culturerolesinturkey.com/tr/via-egnatia/>).

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bahsedileceği üzere tavsiye edilen rotanın bir kısmında (Yedikule) Via Egnatia'nın kalıntılarını görmek mümkündür (VEF, <https://www.viaegnatiafoundation.eu/>).

Via Egnatia Vakfı (VEF, Via Egnatia Foundation) isimli oluşum sayesinde rotayı Arnavutluk'tan İstanbul'a takip etmek mümkündür. Kùltür rotası için basılmış iki adet kitaba vakfın kendi sitesinden ulaşılabilir (VEF, 2007).

Kùltür Rotaları Derneği ve Avrupa Komisyonu (European Commission) bünyesinde bulunan "Via Egnatia" isimli rotada yer alan ve tarihî İstanbul yarımadasına giriş noktası olan "Altın Kapı" konumuz ile doğrudan ilgilidir.

Bununla ilgili detaylara çalışmanın ilgili kısımlarında temas edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN TARİHİ VE COĞRAFYASI

2.1. İstanbul'un Tarihi

Günümüzde milyonlarca insana ev sahipliği yapan İstanbul iki bin yılı aşkın süredir konumunun verdiği avantajlarla birlikte dünya üzerinde pek çok önemli olaylara tanıklık etmiş, Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği, medeniyetleri kavuşturan bir şehir olmuştur.

İstanbul'un yerleşim yeri olarak var olma serüveni günümüzden binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Örneğin bugün şehir merkezine 36 km mesafede bulunan Yarımburgaz Mağarası İstanbul'un insanlık tarihini günümüzden 400.000 yıl öncesine götürmektedir.

Afrika'dan Avrupa'ya yayılan konar göçer uzak atalarımız henüz iki kıta olarak ayrışmamış İstanbul'dan geçerek bugünkü kentin güneyinde daha sonra Marmara Denizi olarak anacağımız henüz tatlı su gölü olan bu sulara yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İstanbul'un yakın çevresinde bulunan Ağaçalı, Gümüşdere ve Dudullu'da yapılan çalışmalarda Homo Erectus, Homo Neandertalensis ve Homo Sapiens'in kullanmış olduğu yontma aletler gün ışığına çıkartılmıştır. Anadolu'da İstanbul'un doğusunda M.Ö 10. Bin yıllara dayanan Neolitik devir İstanbul'da M.Ö 6600'lü yıllarda izlerini bırakmıştır. Tarih öncesi dönemde tarımın geliştirilen kullanımı ve hayvanların evcilleştirilmesi sonucu artan üretim ile ortaya çıkan değer belki de Antik dünyanın en önemli merkezlerinden birisi haline gelecek İstanbul'un temellerinin atılmaya başladığı zamanlardır. O zamanlar henüz bir içdeniz olan Marmara kıyısında kurulan yerleşimlerden Fikirtepe ve örnekleri başka yerlerde rastlanmayan yay,mızrak ve kürek olarak kullanılmış ahşap malzemelerin kullanıldığı Yenikapı yerleşimleri Neolitik yaşam biçiminin gerekliliklerine göre şekillenmiştir ve bölgenin yoğun olarak kullanıldığını gösterir (Durak, 2017, s, 18,19).

İstanbul çevresinde Tunç Çağı'na ait buluntuların sayısı azdır. Tunç ve Demir Çağı'na tarihlenen köylerin izlerine rastlasada kentin mitolojik olarak bilinen kuruluş hikayesinin yaşandığı döneme kadar olan bilgiler kısıtlıdır. (Durak, 2017, s. 20).

Kuruluşuna dair mitolojik anlatılar milattan önce 7. yüzyıla dayanan İstanbul'un ilk yerleşim merkezi bugün Sarayburnu olarak adlandırılan Topkapı Sarayı Müzesinin bulunduğu noktada olmuştur. Kuruluş hikâyesinden anlaşıldığı üzere kolonilerini genişletmek ve insanlarına bereketli topraklarda yaşama imkânı sunmak isteyen Byzas ve kafillesi İstanbul'un Avrupa yakasının güney ucunda bulurlar "körler ülkesinin karşısını".

Yerleşim, adını, kurucusunun isminden alır ve "Byzantion" olur:

Başlangıçta demokrasi ile idare edilen Byzantion, Pers imparatoru Darius (M.Ö 522-486) zamanına kadar bağımsızlığını koruyabildi. Yunanistan'daki inkılaplar ve çarpışmalar sırasında Boğaziçi yoluyla Byzantion M.Ö 6. yy'da Perslere bağlandı ancak uzun süre böyle kalmadı. Platea Savaşı (M.Ö 479) ardından Perslerden alındı ve abidelerle süslendi (Haz. Kabasoy, 2021, s. 37).

Pers İmparatorluğu kara ordularının iki kıta arasında naklinin sağlanması için İstanbul Boğazı'nın dar olduğu bir noktada (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün geçtiği nokta olarak tahmin ediliyor) gemileri kıyıya paralel şekilde demirlemiş ve askeri mühimmatı Avrupa kıtasına geçirmiştir. İstanbul Boğazı'na yapılmış olan ilk köprünün bu sayede hayata geçtiğini söylemek yanlış olmaz. (Durak, 2017, s. 21).

Byzantion yöneticileri Pers-Yunan savaşları sırasında ele geçirildiği yıllar haricinde şehir devletlerinin tarafını tutmuştur. M.Ö 350 yılında Makedon imparatorluğu sınırlarını genişletme politikasına başlayarak uzun yıllar süren savaşların güçsüzleştirdiği şehir devletlerine saldırılarda bulunmuştur. 10 yıl sonra Byzantion bu genişleme politikasına maruz kalmıştır. Teselya'yı ele geçiren Makedon kuvvetleri sınırların Trakya'nın doğusuna ilerlemesi halinde hem deniz trafiğinde öneme sahip Boğazların kontrolünü ele geçirerek maddi kaynakları ve Asya kıtasına uzanan bir koridor açmayı hedeflemekteydi. Byzantion ise geçmiş 10 yıla göre daha kuvvetli tahkim edilmiş ve kendini savunabilecek bir yapıya sahiptir. Antik kaynaklar şehir surlarını büyük kayalarla desteklenmiş ve metal eklentilerle birbirine bağlanması üzerine sanki tüm surların dev bir kayayı andırdığını yazmaktadır. Büyük İskender'in babası Philip tarafından kumanda edilen işgal uzun süre devam edecektir. Makedonlar şehir surlarını aşamayınca kente gıda sağlayan tahıl yollarını ve çiftlikleri yok ederler. Bunun üzerine Byzantion yetkilileri

deniz yoluyla Atina'dan gösterdikleri bu cesur savunma karşılığında Philip'in ordularının zayıf düştüğünü ancak yardıma muhtaç olduklarını iletmiş ve destek olarak kentin ihtiyaçları deniz yoluyla sağlanmıştır. Kentin gösterdiği başarılı savunma Philip'in şehir devletleri üzerine yürüttüğü işgalci politikanın başarısız olduğu nadir örneklerden birisi olmuştur. Bu başarının ardından Byzantion halkı Tanrıça Hekate'nin kendilerine bu başarıyı sağlamış olduğuna inanarak kenti ay ve yıldız motifli dekorasyonlar ile süslemiştir. Bugün İstanbul'u süsleyen Türk bayraklarının da ay ve yıldız simgeleri içermesi şaşırtıcıdır. Atine devleti göstermiş olduğu yardımların elzem olmasından ötürü Byzantion kenti ile diplomatik yakınlıklar kurmuştur. İki kent halkına vatandaşlık hakkı verilmeye başlanmıştır (Madden, 2017, syf. 23-25).

Makedon kralı Philip'in M.Ö 338 yılında Pers İmparatorluğu üzerine yapmayı hedeflediği doğu seferi üzerine Yunan kent devletlerini zorla dahil ettiği Korint Birliği kralın suikaste uğraması sonucu başlamadan bitecekti ki Atina devletleri kralın ölümü üzerine Makedon krallığına isyan bayrakları çekmiştir, 20 yaşında tahta geçen Alexios (Büyük İskender) ise babasından devralacağı krallığın merkezi kuvvetini sağlayarak isyanlara fırsat vermeden Persler üzerine gerçekleştirilecek seferi Byzantion kenti gibi uzun süre işgal gerektiren noktaları belki de Atina kentinin kontrolünü sağladığı için es geçerek Çanakale Boğazı üzerinden başlatmıştır (Madden, 2017, syf. 25,26)

M.Ö. 279 yılından itibaren Galya bölgesinden göç eden 'Galatlar', doğudaki göç rotalarında bulunan Byzantion kentini yağmalamaya kalkışmış ancak kendilerine yapılan haraç ödemelerinin sonucunda boğazdan karşıya geçerek 'Ankyra' isimli bölgeye yerleşmişlerdir:

Büyük İskender (M.Ö 356-323) döneminden sonra şehir Galya'lı haydutlar tarafından düzenli yağmalanmaya başlayınca Galya'lılara yüksek vergiler vermek zorunda kalmıştır (Haz. Kabasoy, 2021, s. 38).

Şehir, Mithridates harplerinde Roma'ya sâdık kaldığı için, dahilî işlerinde serbest bırakılmış ve ona, hür şehirler gibi, her sene Roma'ya elçi göndermek hakkı tanınmıştır. Bundan başka, İmparator Caius'un sikkesinde görüldüğü üzere, Byzantion'a metropol ünvanı verilmişti ve Romalılar oraya pretor (grekçe; arkhont) denilen bir kumandan tayin ederlerdi (Andreasyan, 1956, s. 67-68).

M.S. 2. yüzyılın sonlarından itibaren değişen güç dengeleri arasında gelişmekte olan Byzantion'un hâkimiyeti pek çok kez el değiştirmiştir. Bu çerçevede, Roma İmparatorluğu'nun 3.yy krizleri ile mücadele ettiği dönemdeki güç mücadeleleri sonucunda şehir önce İmparator Septimius Severus orduları tarafından tahribata uğramıştır. M.S. 193-211 yılları arasında hüküm süren Septimius Severus, “kent in bulunduğu yer in büyüüne kapılan oğlu Marcus Aurelius Antoninus Bassianus'un (daha sonra Caracalla adıyla imparator oldu) ısrarları üzerine kenti genişletmiş ve kente oğlunun onuruna Augusta Antonina adını vermiştir” (Mantran, 2020, s. 25). Yine bu çerçevede şehrin Roma ile doğu sınırları arasında güçlü bir savunma kalesi görevi görebileceği anlaşıncı İmparator'un oğlu Caracalla şehrin tadilatı ile görevlendirilmiştir. Böylece Roma şehirciliğinin örneklerinden birini teşkil edecek şekilde imara açılmıştır. Kentin bugün turist kitleleri tarafından ziyaret edilen Hipodrom Meydanı ilk olarak Caracalla tarafından inşa edilmiştir.

İmparator Severus'un öldüğü M.S 211 yılında kentin imarı hala bitmemiştir. Batı yönünde genişletilen ve savunma yapıları tahkim edilen şehrin ana giriş kapısı bugün Çemberlitaş olarak bilinen noktada Via Egnatia'ya bağlanmıştır (Madden, 2017, syf. 53)

Robert Mantran, *İstanbul Tarihi* (2020) isimli kitabında Caracalla'nın bahsedilen dönemde bugünkü Sultan Ahmet bölgesinde hamamlar, bir adet agora ile hipodrom yapısının kemerlerinin bulunduğu tarafa uzun bir cadde ve haliç kıyılarının kuzey kesimine tapınaklar yaptırdığını yazmıştır. Bu kapsamda şehir merkezine uzanan ve yeni imar edilen cadde I. Constantin zamanında genişletilerek Mese Caddesi adını alacaktır. Günümüzde Mese Caddesi, Divanyolu Caddesi olarak bilinir ve üzerinden tramvay yolu geçer.

M.S 324 yılı Eylül ayında Byzantion kenti artık aşına olduğu üzere askeri bir mücadelenin paydalarından birisi olmuştur. Bu kez birbiriyle çatışan taraflar ikiside Roma İmparatoru olmak üzere I. Constantin ve Licinius'tur. Aslen “Tetrarşi” olarak anılan bu hüküm yöntemi M.S 290'lı yıllarda İmparator Diocletian tarafından ortaya çıkartılmıştır. Sınırları neredeyse bilinen dünyanın her köşesine uzanan Roma İmparatorluğu idare olarak iki adet imperator (Agustus) ve iki adet yardımcı imparator (Ceaser) arasında bölünmüştür. Bu sayede geniş sınırlar kolayca kontrol edilebilecektir

lakin başlangıcından beri bu system pek de etkili olamamıştır (Madden, 2017, syf. 60-62).

Batı Roma'nın hakimi Constantin güçlerini imparatorluğun Asya kıtasına harekete geçirmesinin ardından İmparator Licinius Byzantion'u askeri garnizon olarak tahkim ederek Constantin'i Hadrionople (Edirne) kentinde mağlup etmeyi hedeflemiştir. Yaşanan savaş Licinius'un aleyhinde sonuçlanınca zayıf düşen imparator Boğaz'dan karşıya geçerek bugünkü Kadıköy taraflarına gerilemiştir ancak yenilgi kuşkusuz kendisini beklemektedir. Yaşanan muharebenin ardından İmparator Licinius daha sonra sivil birisi olarak serbest bırakılmak üzere esir alınmıştır ve I. Constantin Doğu ve Batı'nın hâkimi olmuştur (Madden, 2017, syf. 62-65).

Devam eden süreçte Roma merkezî idaresi ile bağlı toplumların karşılıklı ilişkisi ve devletin merkezî otoritesini güçlendirme yönündeki çabalar şehrin kaderini etkilemiş ve bazı köklü değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır:

M.S. 4. yüzyılda komşu kavimlerin ulus olarak yapılanmaları Roma İmparatorluğunun sınırlarını daraltıyordu. İmparatorluğun yaşadığı güç kaybı karşısında İmparator I. Constantin Hristiyanlık dinini birleştirici bir faktör olarak görmüş ve kendisi de M.S. 313 yılında resmi bir din olarak kabul edilen

Hristiyanlığın başına geçerek artık merkezi gücüne güvenmediği Roma'yı feda ederek imparatorluğun ağırlık merkezini Batı'dan Doğu'ya kaydırmıştır. Yeni bir inanca sahip olan imparatorluğun yeni bir merkeze de ihtiyacı vardı. İmparator Constantin ilk önce köklü bir geçmişe sahip olan Truva kentini düşünmüştür lakin kısa bir tereddütün ardından çok kısa bir tarihi olmasına rağmen geleceği parlak görünen Byzantion şehrini seçmiştir (Kos, 2019, s. 25-26).

Bu süreçte bir ticaret merkezi olarak önemi giderek artan Byzantion M.S. 330 yılında Roma İmparatorluğu'na ikinci başkent olarak ilan edilir ve adı resmen “Nea Roma” (Yeni Roma) şeklinde değiştirilir. Bundan sonra, kentin imarı ve başkent olmasına öncülük eden İmparator Constantin'in adı “Constantinopolis” (Konstantin'in Şehri) şehrin ismi ile özdeşleşecektir. Resmen ilan edilen bu ismin haricinde pek çok kez şehir farklı isimlerle, her lisanda çoğu zaman benzer kelimelerle, zaman zaman ise başka isimlerle anılacaktır:

Neredeyse her milletin kendi lisanına uygun bir isim verdiği İstanbul'un, aynı sözcüklerin değişik versiyonlarının da kullanıldığı gerçeğinden yola çıkıldığında, sahip olduğu adların sayısının 135'e vardığını İstanbul Ansiklopedisi de kaydetmiştir (Hürel, 2016, s. 79).

Şehrin adı halk dilinde -Stanbol- ise de, doğru şekli İstanbul veya İstanbul'dur ki bu isim Rumca 'şehirde' demek olan -is-tin-polin- tabirinin bozuk bir şeklidir (Andreasyan, 1956, s. 2).

Bahsi geçen dönemde beş yıllık imar sürecinden geçen şehir; toplanma alanları (forum), anıtlar ve dikilitaşlar ile süslenmiştir. Bu yapılardan en bilineni günümüzde bulunduğu semte adını veren Çemberlitaş'tır. Sütun'un üzerinde Pagan geleneklerine uygun şekilde İmparator Constantin'i Güneş Tanrısı biçiminde gösteren bir heykel yerleştirilmiştir. (Mantran, 2020, s. 31)

Kentin gelişimini desteklemek ve savunmasını güçlendirmek için yeni belirlenen sınırlarında kara surları inşa edilmiştir. Tıpkı Constantin dönemi öncesindeki kara surları gibi savunma kuleleri ile donatılmış ve pek çok kapı ile kente giriş çıkışı sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Surların bugün Atatürk (Unkapanı) Köprüsü dolaylarında Haliç'ten başlayarak Güney yönde ilerleyerek Oğuzhan, Kızılelma ve Etyemez caddelerini takip ederek Marmara Denizi'ne ulaştığı tahmin edilmektedir. I. Constantin kara surlarından günümüze ulaşan bir parça kalmamış olsada aslında yüzyıllarca varlığı sürdürdüğü bilinmektedir. I. Constantin döneminde inşa edildiği bilinen bir de "Altın Kapı" vardır.¹ Kapının konum olarak Koca Mustafapaşa Caddesi'nin olduğu noktada inşa edildiği sanılmaktadır. Varlığı bilinen diğer bir kapı ise "Polyandri" ismiyle anılan kentin kuzey yönünde kalan bir kapıdır. Bu kapının günümüzde Edirnekapi bölgesinde olduğu sanılmaktadır. Kente kuzey yönünden giren bu anayol surları geçtikten sonra Güney yönde Altın Kapı'dan geçen Via Egnatia ile buluşur ve kent merkezine doğru ilerlerdi. Bu iki anayolun kesiştiği meydana (Philadelphion) günümüzde Venedik, Aziz Marko katedralinin dışında bulunan "Tetrarşi" kabartması yer alırdı (Madden, 2017, syf. 65-67).

Yine bu süreçte Milano Fermanı (M.S. 313) ardından ibadet yasağı kalkan Hristiyanların ibadet için kullanacakları mekânların ilk örnekleri, geçmişte pagan tapınakların bulunduğu yerlere inşa edilmeye başlandı. Öte yandan "yönetim hizmetleri 'Eski Roma'dan 'Yeni Roma'ya taşındığından tümü de yepyeni olan yapılar ve kamu yapıları, sivil ve dinî yapılar, Roma'nın ileri gelenlerini (özellikle senatörler) konuk etti. Kiliseler (özellikle de Ayasofya) ortaya çıktı" (Mantran, 2020, s. 32).

¹ Bu kapı yaklaşık 60 yıl sonra I. Theodosius döneminde inşa edildiği sanılan Altın Kapı ile karıştırılmamalıdır. (Madden, 2017)

Kentin “büyük kilisesi” Ayasofya (Hagia Sophia) inşa edilene kadar öncesinde yapılmış olduğu tahmin edilen Aya İrini Kilisesi başlıca toplanma yeri olarak kullanılmışsa da Ayasofya, daha sonra imparatorluk tahtına çıkan ve Constantin’in oğlu olan II. Constantius (337-361) tarafından genişletilmiştir (Mantran, 2020, s. 33).

Nüfusu büyüyen şehrin tahıl ve su ihtiyacı ise Mısır’dan yönlendirilen buğday gemileri ve inşa edilen sarnıçlar ile tedarik ediliyordu. Şehirdeki su taşıma yapılarından birisi İmparator Valens (364-378) tarafından inşa edilen su kemeridir. Valens Su Kemerini bugün de ayakta ve yapıldığı tarihten sonra asırlarca genişletilerek kullanılmıştır. Kente taşınan su yollarından birisi de İmparator I. Theodosius tarafından inşa edilen su kemeri ve aynı isimle anılan sarnıçtır. Günümüzde Şerefiye Sarnıcı olarak bilinen yapı müze olarak ziyarete açıktır. İmparator I. Theodosius döneminde inşa edilmiş eserlerden birisi de kara surlarının güney yönünde bulunan “Altın Kapı”dır. Bu yapıyla ilgili detaylar ‘Kara Surları ve Kapıları’ isimli bölümde açıklanacaktır.

İmparator I. Theodosius döneminde gerçekleşen olaylardan önemli olaylardan biri de Hristiyanlık içerisindeki tartışmalı konuların ortak bir karara bağlanabilmesi ve çatışmaların sonlandırılması için ekümenik konsillerden birinin (İstanbul Konsili, 381) Constantinopolis’te toplanması olmuştur. Konsilin ardından 390 yılında pagan tanrılara tapınım yasaklanmış, tüm pagan heykeller toplatılarak başkent anıtsal yapılarının imalatı ve sarayların süslenmesinde kullanılmıştır. 392 yılında ise tüm tapınaklar kapatılmıştır.

5. yüzyılın ilk çeyreğinde şehrin yeniden imarına başlanmış ve 325 yılında İmparator Constantin dönemi sınırlarının genişlemesi söz konusu olmuştur.

M.S 395 yılında I. Theodosius’un ölümü üzerine imparatorluk oğulları tarafından yönetilmeye başlamıştır. Roma İmparatorluğu Batıda Ravenna Doğuda ise Konstantinopolis merkezli olarak Honorius ve Arcadius’un ellerindedir. Arcadius sınırların güvenliği, ticari kararlar gibi imparatorluk açısından önemli konuların tamamını eşi Aelia Eudoxia ve danışmanlarına bırakmış yalnızca kendi adına yaptırılacak olan yeni bir forumun planlamalarına odaklanmıştır. Konstantinopolis Akdeniz coğrafyasının en korunaklı ve hızlı büyüyen şehirlerinden birisidir. Bu sırada imparatorluğun batı cephesi ise eski ihtişamından tamamen yoksun kalmış yağmurlarla mücadele etmektedir. İmparator Honorius babası gibi başkent Roma’yı terk etmiş ve daha güvenli olan

Milano'ya ardından ise tüm yönetici kesim ile Ravenna kentine taşınmak zorunda kalmıştır. Roma harap halde durmadan yağmalanırken Konstantinopolis kentinin en büyük sorunlarından birisi ise hızlı büyüdüğü ve geliştiği için kentin artık Constantin surlarına sığmayışı, duvarların dışına taşmak zorunda kalmasıdır. M.S 404 yılına kadar süreç bu şekilde işlemiştir lakin belkide Lale Devri'ni aratmayan bu zamanlarda İmparator ve eşinin tutumları Hristiyan lider John Chrysostom'un vaazları ile çelişkiye düştükçe kentte zengin ve ayak takımı arasında huzursuzluklar başlamıştır. Tüm bu hadiselerin neticesi kent meydanına büyük bir yangın ardından Ayasofya'nın ve civar noktaların yanmasıyla neticelenecek ve kentin batı sınırına inşa edilecek yeni savunma duvarları ile yeniden imar edilmesine yol açacak olaylar zincirini başlatacaktır (Madden, 2017, syf. 89-95).

Konuyla ilgili Latince belgelerden hem şehir hem de bu imar faaliyetleri hakkında detaylı bilgiye ulaşılabilmektedir. Kaynaklardan 424 yılına tarihli olan ve yazarının kim olduğu bilinmeyen bir eserde, şehrin karakteristik olarak Roma'ya benzer şekilde imar edildiğini yazar. Buna göre II. Theodosius döneminde yeni inşa olunan sur duvarlarıyla birlikte şehir toplam 14 bölgeye ayrılmıştır. 14. Bölge Constantin surları ile yeni inşa edilen Theodosius Surları arasında kalan alandır:

Ancak Theodosius surlarının yapılmasından önceki dönemde de Konstantin surlarının dışında, hatta bu surların hayli uzağında imparatorlar için bir köy şatosu inşa edilmişti. Bunun çevresinde de zamanla bir şehirleşme oluşmuştu. Bu bölge Blachernon [Ayvansaray] adıyla anılan bölgedir. Ancak daha sonra inşa edilen Theodosius surları bu bölge de şehrin içinde kalacak şekilde inşa olunur. Ancak buna rağmen Blachernon bölgesinin kendisine ait surları da bulunmaktaydı (Kos, 2019, s. 48-49).

Şehrin gelişimi İmparator Justinianus dönemine kadar devam edecek, şehir sınırları ise 20. yüzyıla dek Theodosius Surları içerisinde kalacaktır (Doğan, 1970, s. 29).

İmparator I. Justinianus döneminde başkent İstanbul'da pek çok sayıda kilise, köprü, saray, baraj inşa edilmiştir. Bu yapılardan bazıları günümüze kadar korunarak gelmiş ve kullanılmaya devam etmektedir. Ayasofya ve Aya İrini bahsedilen yapılardan turistik olarak en çok ilgi görenleridir. Günümüze kadar ayakta kalmayı başaramamış olan yapılar arasında saray kalıntıları için arkeolojik çalışmalar kültür turizmine katkı sağlamak amaçlı İBB Miras projesi kapsamında yürütülmektedir. Kennedy Caddesi'nde

Çatladıkapa'ya giderken surların yapısı değişir ve bir noktada üç büyük mermer pencerelerin yan yana baktığı bir balkon yapısı göze çarpar. Bu bölüm 5. yy'da inşa edilen ve Büyük Saray olarak bilinen Roma İmparatorluğu sarayının I. Justinianus döneminde genişletilerek yeniden inşa edilen halidir. Bugün etrafını yabani otların kapladığı ve bazı kalıntıların üzerini örttüğü saray Roma İmparatorluğu döneminde terk edilmiştir (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 26).

1204-1257 yılları arasında vuku bulan Latin işgalinin ardından harap durumda kalan sarayı gören Fatih Sultan Mehmet'in Sadi'nin yazmış olduğu bir şiirden alıntı yaptığı bilinmektedir:

*“Sezar’ın sarayında örümcekler perdedarlık yapıyor,
Afrasyab’ın kulelerinde hâkimiyet davullarını baykuşlar çalıyor”* (Belge, 2020)

Bunun dışında, temelleri 17. yy'a kadar kalmış olan ve Evliya Çelebi tarafından iki tane oldukları yazılan seyyar köprüler de inşa edilmiştir. Bu köprülerin, Haliç'e gelen ticaret gemilerinin giriş ve çıkışını engellemeyecek şekilde Altın Boynuz'un iç kesimlerinde yapıldığından bahsedilmiştir. Bu köprülerden bir diğerrinin ise yalnızca insan geçişini değil aynı zamanda baraj görevi görerek Haliç'in suyunu kontrol ettiği düşünülmektedir. (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 101).

I. Justinianus dönemi İstanbul tarihi ve belki de imparatorluk için en önemli olay “Nika” isyanıdır. ‘Zafer’ anlamına gelen isyan kentin hipodrom bölgesinde 9 Ocak 532'de başlamış, 12 Ocak tarihine kadar sürmüştür. Yüksek vergiler ödemek zorunda kalan halkın taraftarı oldukları arabalı at yarışı takım üyelerinin idam edilmeleri ile saraya olan öfkelerini yansıtmaları bazı kaynaklara göre 30 bin bazı kaynaklara göre 40 bin kişinin öldürülmesi ile baskılanmıştır. İsyen sürecinde çıkan yangınlar Ayasofya ve Aya İrini isimli kiliseler ve Büyük Saray'ın büyük bir kısmının yanmasına neden olmuştur.

Günümüzde ziyaret edilen bu iki yapı yangının ardından yeniden inşa edilmiş halleridir. (Sezer, Özyalçiner, 2014, s. 491)

İmparator I. Justinianus'un ölümünün ardından, onun hayattayken sağladığı merkezî bütünlük kaybolur ve Büyük Saray'da askerlerin devri başlar. Justinianus tarafından Ravenna kentinde kurulan idari otorite yok olur ve Doğu-Batı Roma idari olarak tamamen bölünür. Bu karışıklık ve istikrarsızlık yüzünden Avrupa toprakları da bölünür, Vatikan ve Cermenlerin kontrolü altına girer. Diğer yandan 7. yy'ın son

çeyreğinden itibaren Arap baskısı imparatorluğu çok zor durumda bırakmıştır. İlerleyen Arap güçleri, ekonomisi tarıma bağlı olan İmparatorluğun topraklarını daralttıkça başkent diğer vilayetlerden zorunlu göçe maruz kalarak nüfusu artmış, tahıl gelirleri giderek azalmıştır. Filistin, Suriye ve Mısır'ın ardından Anadolu bölgeleri de Arap istilasına uğramış ve bu akınlar nihayet başkent İstanbul'un kapılarına dayanmıştır. Oluşturulan Arap donanması 674-677 yılları arasında her yaz Çanakkale boğazını geçerek Marmara Denizi üzerinden İstanbul'a saldırmıştır. Kent Kallinikos isimli bir mimarın icat ettiği bilinen 'Rum ateşi' sayesinde işgalden kurtulmuştur. Bahsi geçen ateş petrol kökenli bir sıvı içermektedir ve borular ile karşı gemilere püskürtülmektedir. Suyun üzerinde yanmaya devam eden ateş uzun yıllar boyunca şehir savunmasında kullanılacaktır. İmparator III. Leo (717-741) döneminde istikrar sağlansa da Papa II. Gregorius döneminde, 726 yılında dinî tartışmalar ile Doğu-Batı ilişkileri daha kötüye gitmiştir. Bu dönem İslam hâkimiyetinin batıya doğru uzandığı zamanlardır. O nedenle 'ikonoklast' denen tasvir yasaklarının İmparatorluğun doğu kesimlerinde uygulanması da bu dönemde söz konusu olmuştur. 9.yy'ın son çeyreğinden itibaren İmparatorluğun doğu cephesinde sınırlar Justinianus zamanındakine kadar genişleyecek olsa da batı cephesinde siyasi ve dinî olarak meseleler uzun yıllar boyunca ciddileşerek devam edecektir. Bu çerçevede, bir yandan İslam'ın etkisi artarak devam ederken diğer yandan Roma'nın kendi iç bünyesinde de dinî hareketlilik söz konusudur. Söz gelimi misyonerlik faaliyeti yürüten isimlerin en çok bilinenlerinden ikisi Konstantin (Kiril) ve Metodiy olup bu kişiler 860 yılından itibaren Moravya bölgesinde çok sayıda takipçi kazanmışlardır. Yerel dile uygun olarak icat ettikleri alfabe sıradan insanların da kutsal kitabı okuyup anlayabilmesine olanak sağlamış ve azımsanmayacak sayıda insanın Hristiyan olmasını sağlamışlardır. Günümüzde Kiril alfabesi olarak bilinen Slav halkların kullandığı alfabe budur. Balkan ve Slav coğrafyalarda bunlar yaşanırken daha batıda Charlemagne'in mirasçıları bir zamanlar Roma İmparatorluğu'na ait coğrafyalarda siyasi egemenlik kurmakta ve Vatikan tarafından kabul görmektedir. Doğu ve Batı yani Yunan ve Latinler arasındaki bu dinî rekabet gelecekte daha büyük kavgaların habercisi olacaktır. (Mantran, 2020, s. 77-78)

11.yy'ın ortalarına uzanan süreçte İmparatorluk güney İtalya kıyıları dahil eski otoritesine kavuşmaya devam edecek, hedeflerine ulaşmak için Venedik Cumhuriyeti'ne

Adriyatik'te ticari imtiyazlar tanıyacaktır. Fakat Vatikan destekli Normanların Makedonya eyaletleri ve ardından İtalya topraklarına kadar gerçekleştirdiği hızlı işgaller büyük toprak kayıplarına neden olmuştur. Bu sırada 1054 yılı Doğu ve Batı arasındaki dinî tartışmanın zirveye ulaştığı yıl olacaktır. Nitekim İstanbul Patriği Michael Cerularius, Papa IX. Leo'yu heretik olmakla suçlamış ve şehirdeki Vatikan delegeleri tarafından aforoz edilmiştir (Kinross, 1972).

Büyüyen İslam dininin yayıldığı coğrafyaların geri alınabilmesi ve özellikle kutsal toprakların idaresinin Hristiyanların eline geçmesi için 11 ve 13. yüzyıllar arasında toplam 4 adet Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Ortak amacı Hristiyan toprak bütünlüğünü sağlamak olan bu din merkezli mücadele, 1204 yılında hedefinden şaşarak İstanbul'un işgaline ve Ortodoks patrikliğin Latin kontrolü altına geçmesine neden olacaktır. Temel amaç, Venedik Dükü tarafından kurulacak olan donanma ve verilecek tahıl desteği ile feodal devletlerin sağlayacağı ordunun İskenderiye limanında karaya çıkarak kutsal topraklara kadar olan kısmı müslüman kontrolünden arındırmak ve böylece Hristiyan birliğini sağlamak (Ostrogorsky, 2017, s. 386) olsa da mutabık kalınan anlaşılan asker sayısı ve ödemeye dair taahhütler yerine getirilmeyince borçlu duruma düşen Papalık, Haçlı ordularının kontrolünü Venedik Dükü Henricus Dandolo'nun kontrolüne bırakmıştır (De Clari, 1994, s. 7).

Vaat edilen ödemeyi tahsil edebilmek için Henricus Dandolo kontrolündeki Haçlı ordusu önce Venedik Dükünün düşmanı Ortodoks mezhebe üye Zara kentini ele geçirmiş; ganimetlerin yetersizliği nedeniyle bakışlarını bu defa zenginlikleriyle tanınan İstanbul'a çevirmiştir. Zira bir asır önce Komnenos sülalesinin kurucu üyesi I. Alexios tarafından yapılan Haçlı çağrısında Haçlılar'ın desteği olmazsa “yalnızca kiliselerdeki ganimetlerinin tüm dünya kiliselerini süslemeye yetecek olan İstanbul hazinelerinin”

Türklerin eline geçme riskinden bahsedilmiştir (Kinross, 1972). O nedenle yeni hedef Roma İmparatorluğu tahtının gerçek varisi olup sürgün hayatı yaşayan IV. Alexios'un, amcasının yerine tahta geçirilmesi karşılığında başkentin hazinesinden alınacak ödemeye Venedik Dükünün borcunu kapatmak ve ardından ordunun yeni takviyelerle birlikte kutsal topraklara ulaşması olmuştur (Ostrogorsky, 2017, s. 385).

Bu esnada, Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne ulaşan Venedik donanması gemilerinden birinde bulunan genç prens IV. Alexios, şehir halkına tahtın

gerçek varisinin hakkını almak için geldiğini bildirse de şehre giriş kapılarının kapatılması Haçlı ordusunu bir karamsarlığa düşürmüştür. Aşılması imkânsız sanılan kara surları yerine Haliç girişini koruyan zincir bir şekilde kopartılmış ve Haçlı ordusu Galata tarafında konumlanmıştır. Bu sırada taht maliki İmparator III. Alexios, sahilden Bukoleon Sarayı'na yanaşan bir gemiyle şehirden kaçmıştır. İmparatorun kaçıışı üzerine genç prens IV. Alexios'un babası II. Isaac yeniden imparator ilan edilmiş, hapis tutulduğu zindandan çıkarılmış ve Haçlı ordusuna şehre giriş hakkı verilmiştir. Aziz Peter günü Ayasofya'da eş imparator ilan edilen IV. Alexios imparatorluk hazinesinin yetersizliği üzerine yüksek vergi toplatılması emrini vermiş, ayrıca Ayasofya dahil kentteki kiliselerin İkonastasis bölümlerinin kaplamalarının sökülerek Haçlı ordusu içi paraya dönüştürülmeleri emredilmiştir.

Bu sırada kent içerisindeki Frank askerler müslüman tüccarların namaz kılması için inşa edilmiş olan camiye ateşe vermişler ve 8 gün sürecektir büyük bir yangın başlamıştır. Ancak nihayetinde, huzursuzluğun hâkim olduğu şehirde halk ve saray mensupları sonunda imparatorların tahttan indirilmesini sağlayacaktır (Kinross, 1972).

Her ne kadar yukarıda bahsedilen plan gerçekleşmiş olsa da Haçlılar vaat edilen ödemelerini hiçbir zaman alamamış ve süreç şehrin 3 gün sürecektir yağmasının ardından Latin hâkimiyeti altında yeni bir devletin kurulması ile neticelenmiştir. Şehrin Latin hâkimiyetine geçtiği 1204 yılından Paleologos Hanedanlığı tarafından ele geçirileceği 1261 yılına kadar şehirden yağmalanan eserlerin sayısı pek çok tarihçiye göre tarif edilemez boyutlardadır. Nitekim saray mensubu aileler Anadolu ve Avrupa'nın farklı köşelerine kaçmış, gittikleri yerlerde İznik ve Trabzon gibi yeni Bizans kraliyet yaşantısını çok daha mütevazı şekillerde kurmuşlardır. Diğer yandan tahtta hak iddia eden Komnenos ve Theodoros Laskaris arasında 1220'li yıllara kadar güç mücadeleleri sürecektir, zaman zaman yeni kurulan Latin İmparatorluğu da konumunu güçlü tutmak için farklı taraflara oynayacaktır (Ostrogorsky, 2017, s. 416).

İznik İmparatorluğu şehrin düşüşünden iki yıl sonra Batı Anadolu topraklarının büyük bir kısmını elinde tutmayı başarmış, şehirden kaçan yüksek zümre gruplar ile güç ittifakları kurmuştur. Şehir düştükten 50 yıl sonra Balkanlar, Karadeniz kıyıları ve Batı Anadolu toprakları Yunan asıllı hanedan üyeleri tarafından kuşatılınca şehir giderek güçsüzleşmiştir. 1261 yılında bir deniz harekâtı için Haliç kıyılarından Karadeniz'e açılan

Venedik donanması şehri savunmasız bırakmış, Trakya bölgesinde bulunan Bizans ordusu bu durumu fırsata çevirerek şehir surlarını Silivri Kapı mevkiinden geçerek Latin kontrolündeki eski başkent geri almıştır (Kinross, 1972).

Bir zamanların görkemli şehri yeniden ele geçirildikten sonra parasal sıkıntılar yöneticileri ekonomik hamleler yapmak durumunda bıraktı. İmparator Michael Paleologos bazı tarihçilere göre acımasız ve sert, kimi tarihçilere göre ise ihtişamını yitirmiş bir şehri restore edebilmek adına gerekenleri cesaretle gerçekleştiren bir liderdir. İmparatorun yaptıklarına örnek olarak; altın para basımının 16/24'ten 9/24 ayara düşürülmesi, din adamlarının vergiye bağlanması ve konakladıkları iskânlar için şehrin yeniden fethine istinaden 13 yıllık ödeme talep edilmesi, düzenli aralıklarla nüfus sayımı yapılarak buna yönelik vergi düzenlemesinin yapılması sayılabilir (Mantran, 2020, s. 163).

Pek çok imparator gibi Michael Paleologos da ölümünün ardından gömüleceği yeri kendisi belirlemiştir. Atalarının yıllar önce inşa etmiş olduğu Aziz Demetrios kilisesiydi burası fakat Latin işgali sırasında kilise harap duruma düşmüştür. Kilise her ne kadar sonraki süreçte ihya edilmiş olsa da 1282 yılında ölen İmparator istediği noktaya defnedilememiştir. İstanbul Patriği'nin İmparatorun bu son isteğini yerine getirmemesinin sebebi onun tahta hakkıyla değil, zor kullanarak gelmesiydi. Üstelik o, yerini aldığı imparatorun gözlerini kör ettirip kendisini tutsak etmiş ve belki de daha önemlisi 1274 yılında Papa'lığın patriklik üzerine otoritesini kabul etmişti. Babasının ölümünün ardından tahta geçen genç İmparator II. Andronikos'un ilk icraatlarından biri

Lyon Konsülünde alınan kararı geçersiz kılmak olmuştur. Babasının törensiz ücra bir yere gömülmesine müsaade eden II. Andronikos babasının aksine ılımlı tavırları ile tarihe geçmiştir. Babası tarafından kör edilmiş eski imparator Laskaris'in mahkûm yaşadığı yılları rahat içerisinde geçirmesine özen göstermiş ve ölümünün üzerine kendi babasının gömülmek istediği yere gömülmesini emretmiştir. Diğer yandan şehrin restorasyonu konusunda önemli hamleler yaptığı kayıtlara geçmiştir. Ayasofya'nın kubbesine yeni destekler yapılması, yapının önünde bulunan I. Justinianus heykelinin elinde tuttuğu ve vaktiyle düşmüş olan kürenin yerine oturtulması da onun şehrin imarı esnasında yaptığı işler arasında sembolik olanlarıdır (Akoğul, 2021).

Fakat genç İmparatorun yapabileceği yeniliklerin elbette ki sınırları vardı. 1261 yılında geri alınan başkent İstanbul, 1204 yılında Latinlerin eline geçen yüksek gelirli şehir değildir artık. Elde edilen vergi çok daha azdır ve şehrin savunması en önem verilen konulardan birisidir. 13 ve 14. yüzyıllarda ibadet yerlerinin ihyası zengin ailelerin bağışlarıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemin en zengin kişilerinden birisi de Theodoros Metokhites'tir. Sarayın baş naibi olan Metokhites, İmparatorun siyasetten edebiyata kadar pek çok konuda iletişim içinde olduğu, saraya hâkim güçlü bir karakterdir. Makam sahibi olduğu süre boyunca kazandığı serveti ailesi için Blachernai yakınlarında büyük bir saray kompleksi inşa etmeye harcamıştır. İmparatorun rızası ile İstanbul surları ile Blachernai arasında kalan bu alanı ihya eden Metokhites, kendi sarayının dışında şehrin en büyük kütüphanesini ve 413 yılında inşa edilmiş olan "Khora" Manastırını da onarmıştır. Var olan binaya bitişik olarak ölümünün ardından gömülmek için ek bir alan inşa ettirmiş olan Metokhites, Bizans mozaik üslubunun yanı sıra yapının ruhuna uyacak biçimde kıyamet freskoları ile süsletmiştir yeni inşa edilen kısmı. Yeniden inşasının ardından Khora Manastırı 14. yy'ın en önemli manastırlarından birisi olmuştur (Harris, 2020, s. 291-292).

14. yy'ın ilk yarısının sonlarına kadar Osmanlı ve Bizans ilişkileri karşılıklı kız alıp verme ve paralı askerlik ilişkisi bağlamında sorunsuz devam etse de Sultan Orhan'ın oğlu Şehzade Süleyman 1352 yılında Çanakkale Boğazı üzerinden askerleri ile Gelibolu yarımadasına geçmiş; Dönüş yolunda Gelibolu Kalesini işgal ederek ele geçirmiştir. Bu olayla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya ilk kez ayak basmış ve bir daha asla bırakmamıştır. 1354 yılında Avrupa yakasında yaşanan şiddetli bir deprem Osmanlı'nın Avrupa'ya olan hareketinin yolunu daha da açmış ve Bizans İmparatorluğunun batı sınırı tamamen Türklerin eline geçmiştir (Nicol, 1992, s. 2-3).

Elbette Osmanlı'nın Avrupa kıtasındaki ilerleyişi Bizans İmparatorluğunun güvenliğini giderek zorlaştırıyordu. Öyle ki, henüz iki asırdan kısa bir zaman önce düzenlenen IV. Haçlı Seferinin İmparatorluğa verdiği hasarlar giderilmemişken, Bizans imparatorları Doğu ve Batı kiliselerini yeniden birleştirerek dinî açıdan, Venedik ve Ceneviz düklerine daha fazla ticari alan ve imkân sunarak da askerî açıdan Avrupa devletlerinden destek almaya çalışıyorlardı (Mantran, 2020, s. 181).

Bizans sarayında ittifak görüşmeleri, siyasi ve ticari imtiyazlar konuşulmakta olsa da pay talebinde bulunacak Venedik ve Ceneviz kökenli taraflar kendi içerisinde anlaşma yoluna gidememiş ve saray bağlantılarını kullanarak İmparatorluk sarayında darbeler ile imparatorların otoritesini yok etmeye kalkışmışlardır. Karşılıklı taht oyunları Hristiyan devletlerini bölmeye ve merkezî kuvvetlerini kaybetmelerine neden oldukça Türkler hedeflerinden şaşmadan Avrupa'ya yayılmaya devam ediyordu. 1389 yılında Sırplar ile gerçekleşen Kosova Savaşının neticesi Osmanlıların artık Avrupa kıtasına kalıcı olarak yerleşmeleri olmuş; bunun haricinde toprak bütünlüğünü sağlamak ve gerek dinî gerekse siyasi gerekçelerle o günün konjonktürü açısından yaklaşık 50 yılı aşkın süre geciktirilen bir hadisenin daha fazla ertelenemeyeceğini göstermiştir. Babasının savaş meydanında ölümünün ardından tahta geçen Yıldırım Bayezid ve Osmanlı ordusu için artık İstanbul alınması gereken bir şehirdir (Ostragorsky, 2017, s. 461).

İstanbul fethedilmeden önce Osmanlılar tarafından 5 defa fetih girişiminde bulunulmuştur edilmiştir. Bu girişimleri başlatan sultan Yıldırım Bayezid'dir. Şehri ablukaya alan Osmanlı ordusu şehir surlarının dışında 6 ay kadar kalmış ancak Macar Krallığının savaş hazırlığı yapıp Niğbolu şehrine ilerlemesi üzerine kuşatma kaldırılmıştır. Niğbolu güvene alınmış, Macar kralı ve ittifaklarının orduları mağlup edildikten sonra Sultan Bayezid bu kez farklı bir plan ile şehri ele geçirmeyi hedeflemiştir. Şile üzerinden Boğaz'ın Anadolu yakasında bugün Anadolu Hisarı olarak bilinen yapıyı inşa ettirmiştir. Sultan'ın hazırlıklarından korkan Bizans yönetimi şehir içerisinde müslümanların özerk şekilde yaşayabilecekleri bir mahalle, kendilerine ait bir cami ve kadı atanması önerisine ek olarak yıllık vergi ödemeyi önermiştir. Sultan'ın ve baş vezir Çandarlı'nın huzuruna gönderilen cömert hediyeler de kuşatmanın kaldırılması için ikna edici olmuş olacak ki Sultan bu teklifi kabul etmiştir. Sultan Bayezid'in kuşatmayı kaldırmasının sebeplerinden birisi de doğudan gelen Timur tehlikesinin büyüyerek artması olduğu düşünülmektedir. Nitekim uzun sürecek taktiksel hamlelerin ardından Ankara'da gerçekleşecek olan muharebe Sultan Bayezid ve bazı şehzadelerin esir düşmesiyle sonuçlanmıştır. Devlet Fetret Devri denilen bir sürece girmiş; 11 yıl boyunca şehzadeler taht üzerinde hak iddia etmiş ve İstanbul'un üçüncü kuşatması sırasında şehir surları önünde iki kardeş orduları birbirleriyle savaşmıştır. Üçüncü kuşatmada olduğu gibi

dördüncü kuşatma da bir önceki gibi iki kardeşin savaşına dönüşmüş ve Bizans İmparatorluğu lehine sonuçlanmıştır (Haz. Kabasoy, 2021, s. 176).

İkinci kuşatmanın ardından Osmanlı İmparatorluğunun kendi içinde istikrar sağlamasıyla birlikte II. Murat ile yapılan karşılıklı imtiyaz anlaşmaları fethi 50 yıl kadar geciktirmiştir. 1448 yılında Avrupa'nın yardımına muhtaç durumdaki Bizans İmparatorluğunun tahtına XI. Konstantinos geçerken babasının döneminde istikrarı sağlanmış Osmanlı İmparatorluğu tahtına 1451 yılında II. Mehmet geçmiştir. Babası ve dedelerinin deneyip başarısız olduğu şehri ele geçirme hedefinde II. Mehmet önce

Macaristan, Bulgaristan, Sırbistan, Venedik ve Ceneviz dükleriyle anlaşmalar yaparak sınırlarının geleceğini garantiye almış ardından İstanbul'u ele geçirebilmek için hazırlıklara başlamıştır (Haz. Kabasoy, s. 177).

İstanbul'un Osmanlı imparatorluğu tarafından fethi çalışmanın üçüncü bölümünde detaylandırılacaktır.

Bizanslı kaynaklarda adı Boğazkesen olarak geçen Rumeli hisarının inşaatı İstanbul'da büyük paniğe yol açmıştır. İmparator, II. Mehmet'in boğazları kapatarak Bizans ticaret gemileri ve olası savaş durumunda kuzeyden gelecek askerî yardımların yolunu kesmek istediğinin farkındadır ve Vatikan'a elçiler ile yardım talebinde bulunur. Papa V. Nicola ise yardım talebini karşılamadan önce geçmişte yaşandığı gibi İstanbul patriğinin yetkilerini sınırlandıracak görüşmelerin yapılması için şehre kardinaller gönderir. Ayasofya içerisinde gerçekleştirilen uzun toplantılar Vatikan'ın taleplerini kabul etmek üzerine sürdükçe saray yetkililerinin durumdan duydukları rahatsızlık bilinmektedir. Öyle ki Bizans orduları komutanı Lucas Nataras; "Konstantiniyye'de Latinlerin serpuşlarını görmektense, Türkler'in sarıklarını görmeyi yeğlerim" demiştir (Diler, 1953).

Nisan ayında kuşatma başladığında şehir kaos içerisine düşmüştür. Latin- Yunan birlikçileri, ayrılıkçılar ve din değiştirerek İslamiyet'i ve Türklüğü kabul etme taraftarı olan insanların kavgaları şiddetle devam etmiştir. Toplum ve saray içerisindeki bölünmeler imparatorun elini zorlaştırmış ve 20-30 binden daha az asker toplanabilmiştir (Kortados, 2006).

XI. Konstantin'in elinde bulunan uzman asker sayısı kaynaklarda farklı olsada taranan hiçbir kaynak şehir savunmasından sorumlu profesyonel asker sayısını 7 binden fazla göstermemektedir.

İki ay süren kuşatma sırasında imparator sultanın huzuruna elçiler göndererek anlaşma yapmak istemektedir ancak sultan şehri almaktan vaz geçmeyeceğini, imparatorun şehri teslim etmesi karşılığında kendisine Mora yarımadasında toprak vaat ettiği bilinmektedir. Karşılıklı pazarlıkların ise tarihleri net olarak bilinmemektedir. V. asrın ilk yarısında inşa edilen İstanbul şehir surları tanık olduğu onlarca kuşatma boyunca savunan tarafa ezici üstünlük sağlamıştır. II. Mehmet sayıları yüz bine yaklaşan ordusu ile İstanbul'u kuşattığında rakibinin sayısı Osmanlı ordusunun neredeyse onda biri kadar olmasına rağmen kenti savunmada çok başarılı olmuşlardır ancak geçmiş kuşatmalara kıyasla bu kez teknik üstünlük II. Mehmet'in elindedir. Daha önce hiçbir savaşta kullanılmamış olan devasa toplar İstanbul'u alabilmek için tasarlanmıştır. 7 hafta süren bombardımanın ardından kara surları üzerinde pek çok gedik bulunmaktadır. Şehir surlarının kuzey bölümünde ise II. Mehmet gemileri karadan yürüterek Haliç'e de hâkim olmuş bu yüzden kara surlarındaki asker sayısı az olmasına rağmen daha da bölünmüştür (Kortados, 2006, 58-59).

Fethin gerçekleştiği 29 Mayıs gecesinde ise II. Mehmet şehre üçüncü bir koldan da saldırı emri vererek şehir savunmasının gücünü daha da düşürmüştür. Geç saatlere kadar süren çarpışmaların ardından İmparatorun yanında şehir savunmasında çok önemli rol oynayan Giovanni Giustiniani ağır yaralanarak savunma hattının gerisine taşınmak zorunda kalmış, II. Mehmet elini güçlendirmek için yeniçerileri de ön hatta sürmüştür. Çarpışmalar sırasında imparator XI. Konstantin'in öldürüldüğüne inanılır ve üç gün sürecek yağma hakkının ardından II. Mehmet'in şehre törensel girişi ile birlikte Bizans imparatorluğu yok olmuştur (Ostrogorsky, 2017, s. 525).

2.2. İstanbul Coğrafyası

Avrupa ve Asya'nın birbirinden ayrıldığı noktada Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan İstanbul her zaman stratejik bir öneme sahip olmuştur. Tanık olduğu tarihi olaylar, dini çeşitliliği ve kültürlerin etkileşimi şehrin şu an ki dinamikliğinin temelini oluşturur. Şehrin tarihi yerleşiminin güneyinde kayalık bir mahmuz, kuzeyinde altın boynuz

Haliç'in ayırmış olduğu Galata, Doğu'sunda Asya kıyıları ve açık denizde adalar ile geçmişin denizci kavimlerinin bu noktada tutunabilmek için büyük mücadeleler vermesi bir tesadüf eseri değildir. Deniz seviyesinden asimetrik biçimde yükselen yedi tepesi bugün bizlere Roma İmparatorluğu döneminde kilise sonradan cami olarak hizmet vermeye başlamış veya Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş 'Selatin' yapılarını görme imkânı tanır.

Şehrin ilk üç tepesi günümüzde en yoğun turist ziyaretinin gerçekleştiği tepelerdir. Bu tepelerde Roma döneminden veya Osmanlı döneminden kalmış ziyaret edilen eserler sırasıyla birinci tepede Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin bulunduğu eski adıyla Augustus Forumu bulunmaktadır. Batı yönde 'Mese'

Caddesi boyunca ilerledikçe ulaşılan ikinci tepe, Konstantin forumu merkezinde Çemberlitaş ve Nur-u Osmaniye Camii görülmektedir. Mese Caddesine paralel devam eden kapalı çarşının sonunda üçüncü tepe yani Theodosius Forumuna ulaşılır. Sırasıyla Bayezid Camii, Yangın kulesi, Süleymaniye ve Şehzade camileri yer alır. Şehrin dördüncü tepesi Fatih semtinin merkezi olan Geçmişte Havarium kilisesinin yer aldığı günümüzde Fatih camiinin aynı noktada bulunduğu tepedir. İstanbul Roma imparatorluğuna ikinci başkent ilan edildiğinde şehir yerleşimi bu noktada biter ve kara surları ile çevrilmiştir. Şehrin beşinci tepesi Mese Caddesi ile Haliç arasında kuzey yönde kalan, 5. yüzyıla kadar ve 13. yüzyılın ardından yeniden tarım alanı olarak kullanılmış çukur bostandır. Günümüzde bostanın bulunduğu konumdaki üzeri açık sarnıç park olarak kullanılmaktadır. Roma döneminden kalan eski kilisenin üzerine inşa edilen ve altında bir başka roma sarnıcı bulunan Selimiye camii de haliç kıyılarından görülmektedir. Şehrinin son iki tepesi Roma imparatorluğu döneminde kentin yerleşim alanının batı sınırında bulunmaktaydı. Günümüzde Mihrimah Sultan cami ve Edirnekapi surlarının olduğu nokta kentin altıncı tepesidir. Şehir surları en güney uca kadar takip edildiğinde ulaşılan Yedikule Hisarı da tarihi yarımadada bulunan yedinci tepedir (Sakaoğlu, 2010, s. 11-12).

447 yıllarında yazılmış "Notitia urbis Constantinopolitanae" adlı eserde İstanbul'un, aynı Eski Roma gibi, on dört bölgeye ayrıldığı belirtilir. Bu bölgelerin on üçü Theodosius surları içindedir, bir tanesi, Sykai, günümüzdeki adıyla Galata, Roma'da

Tiber'in karşı kıyısında yer alan ve bugün Trastevere denilen bölgeye denk şekilde Haliç'in karşı kıyısındadır (Freely, 2014, s. 13).

Galata bölgesi hakkında bilgi vermeden önce değinilmesi gereken bir konu Haliç'tir kentin sosyolojik yapısını anlayabilmek için çok önemlidir. Şehrin ikonu haline gelmiş bu doğal liman İstanbul'un avrupa yakasını bir oranda ikiye ayıran, yukarıdan bakışta boynuz biçiminde görünen bir oluşumdur. İstanbul'da coğrafi bir oluşum olarak kullanılan haliç birden fazladır ancak yalnızca birtanesi yer ifadesi olarak tanınır (Bornovalı, 2019).

Günümüzde kıyıların büyük bölümünde halka açık parklar, kültürel etkinliklerin düzenledikleri alanlar, restore edilmekte olan anıtsal yapılara sahip Haliç kıyıları İstanbul'un sosyal yaşantısının büyük bir parçasını içermektedir.

Haliç'in Roma dönemindeki isimlerinden birisi 'Chrysokeras'tır. Türkçe saadet demektir. Körfezin bu şekilde adlandırılmasının sebebi kentin temel gıda kaynaklarından olan balıkçılığın yapılması ve her iki kıyısının da tarıma elverişli, bereketli olmasından kaynaklıdır. Haliç'in kuzeye kıvrılan kısmına Osmanlı döneminde saadet kelimesine yakın olarak "Sadabat" denilmiştir. Sığ olan suların kıyısında Lale devrinde inşa edilen 'mutluluk', 'huzur' şeklinde ifade edilen halka açık mesire alanları ve saray yapılarından dolayı bu ifade kullanılmıştır. Günümüzde Sadabat kasırlarının bir zamanlar bulunduğu yere günümüzde Kağıthane demektedir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 41).

Haliç'in kuzey kıyısında bulunan yerleşime 9. yüzyıla kadar 'Sykai' denmiştir. Bölgenin ismi daha sonra kökeni bilinmeyen 'Galata' kelimesine dönüşür ancak Yunanca 'öteki taraf', 'karşı taraf' anlamına gelen 'Pera' dendiği bilinmektedir (Freely, 2014, s. 13).

Galata Haliç ve Boğaz kıyılarına inen dik bir yamaçtır. Kış ve rüzgârlı zamanlarda sunduğu korunak sayesinde bir liman kenti olarak kullanılmıştır. Yerleşim bölgenin tepesine kadar devam etmiştir (Sakaoglu, 2010, s. 11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE İSTANBUL SURLARI

3.1. Kara Surları ve Kapıları

Günümüzde İstanbul şehir merkezine Avrupa Yakası üzerinden geçerken veya tarihi yarımadaya giderken gözden kaçmayacak yegâne yapı Roma imparatorluğu döneminde inşa edilmiş olan kara veya deniz surlarıdır. Beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde inşaatı başlayan surlar yüzyıllar boyunca depremlerden, savaşlardan, bakımsızlıktan etkilenmiş ancak günümüze büyük oranda korunmuş biçimde ulaşmıştır. Surların planlaması da zamanla geliştirilmiş ve şehir savunmasını kesin hale getirebilmek için değiştirilmiştir.

İstanbul'un kara sınırlarını korumak amaçlı sur inşa ederek Roma İmparatorluğu döneminde üç kere genişletildiği inancı son zamanlarda değişmeye başlamıştır. Bu surlardan ilki Septimius Severus döneminde Roma hakimiyeti öncesi bulunan ve günümüzde Topkapı sarayı surlarına denk gelen bölgede bulunan savunma duvarlarını yıktırıp Çemberlitaş civarında yeniden inşa ettirmiş olduğu bilgisi, bahsedilen alanda Roma döneminde inşa edilmiş ancak ne zaman yapıldığı belli olmayan ve Severus dönemine atfedilmeyen görüş ile yer değiştirmektedir. İmparator I. Konstantin zamanında inşa edilen surlar ise günümüzde Marmara denizinden Cerrahpaşa semtinde başlayarak Cıbalı taraflarında Haliç kıyısına ulaşmakta olduğu düşünülmektedir. I. Konstantin surları Theodosius surlarının inşası ardından hemen yok olmadan uzun süre ayakta kalmış olsa da günümüze hiçbir kalıntısı ulaşmamıştır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 70).

Konstantin döneminin reformlarından sonra İstanbul'un nüfusu 300.000 kişiye yaklaşmış ve insanların büyük bir kısmı artık Konstantin döneminde inşa edilen surların dışında Khora denen bölgede yaşamaya başlamıştı. Kavimler göçü olarak da bilinen olayların şehre oluşturduğu güvenlik sorunu şehir sınırlarının 1 km daha büyütülmesini gerektiriyordu ve 413 yılında II. Theodosius döneminde özellikle Praefectus Anthemios katkılarıyla yeni bir savunma hattı inşa edilerek İstanbul'un batı sınırı genişletilmiştir. Şehir surlarının maliyetini karşılama konusunda siviller de maddi destekte bulunmuş ve inşaat işçisi olarak çalışmışlardır. Marmara denizinden Haliçe uzanan savunma hattı 7 km

civarında Blachernai sarayını yani Khora (kırsal) bölgeyi de şehire dahil edecek şekilde tek bir sur hattı olarak inşa edilmiştir. 95 kuleli batı sınırının çizilmesinin ardından Haliç ve Marmara kıyıları da surlarla çevrilmiştir (439). 447 yılında yaşanan büyük bir deprem surların neredeyse 50 kulesine ağır hasar vermiş ve Hun imparatoru Atilla'nın ordularının o sırada Edirne üzerinden balkanlara yöneldiklerini ve haberin duyulması halinde rotasını başkente çevirme riskine karşı hasarlı batı surlarının önüne daha alçak yüksekliğe sahip yeni bir sur hattı çekilmiş, arada bırakılan terasın devamına ise bir hendek kazılmıştır (Mantran, 2020, s. 44-45)

Yeni surlar içinde kalan Konstantin surları varlığını devam ettirmiş lakin şehir içindeki gelişmelere de bir zaman engel olmuştur. Yeni surlar şehri alan olarak 5'e 2 oranında genişletse de bu yeni alan şehirdeki yaşam alanını korumak amaçlı değil ancak şehrin savunmasını kolaylaştıracak stratejik bir savunma duvarı olarak inşa edilmiştir. Surların bitiminin ardından iki sur arasında büyük boşluklar olduğu ve bu alanların tarım alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Şehrin anıtsal ve iskân yapıları Severus dönemi, Konstantin ve Theodosius döneminde ortak olmak üzere haliçten başlayıp Marmara denizinde biten duvarın orta noktasında kesiştiği tepeden batıya doğru düz bir eksen üzerinde gelişmiş, Yedikule'de bitmiştir (Kuban, 1970, s. 29).

Şehir surları inşa edilirken kullanılan malzemelerden önemli bir tanesi horasan harcıdır. İçeriğinde bulunan tuğla tozları sayesinde rengi pembeye benzeyen harcın yapışkanlığı önemlidir. Uygulandığı malzemeyi sardıktan sonra kolayca çıkmaz ve şehir surlarını bütün halde tutan önemli bir unsurdur. “Titan” olarak anılan bu malzeme günümüzde İstanbul'da pek yok Roma döneminden kalma yapıda görülmektedir. Surların içerisinde hala boş kalan alanlar bostan, açık hava sarnıcı olarak kullanılmıştır. Surların bakımına destek sağlaması için bostanlara yakın olan burçların alt kısımları çiftçilere kiralanmıştır. Kara surlarının kısa zamanda inşa edilmesi ve deprem ardından tahkim edilmesinin temel sebebi Avrupa Hunlarının başkenti hedef alması kaygısından gerçekleşmiştir. Kara surları Avrupa Hunları ardından başkent savunmasında en önemli rolü oynamaya devam etmiştir. Avarlar, İskitler, Gepitler, Bulgarlar, Slavlar, Araplar, Ruslar, Macarlar, Cenevizliler, Haçlılar ve Türkler tarafından şehir birden fazla kez işgal edilmiş, son ikisi hariç şehir düşmemiştir (Hürel, 2016, s. 49-55).

Büyük Constantine reformlarından sonra büyüyen İstanbul için en büyük gelişme yukarıda bahsedilen tehditlere karşı inşa edilmiş olan savunma sistemi olmuştur. Şehir surlarının inşaatının sorumluluğu görevini başarıyla tamamlayan Anthemius'a verilmiştir. Seçildiğinde Anthemius 6 yıldır eyalet işlerinin tek sorumlusu konumundadır. Şehir surlarının inşaatında kullanılan taşlar Makrikeui (Ataköy) tarafından getirilmiş ve bu taş madenleri yazarın döneminde (1899) hala görünmektedir. Anthemius idaresindeki surların yapımı beş yıl içerisinde tamamlanmış ve Marmara Denizi'nden bugün ki Tekfur Sarayı'na kadar şehrin yeni sınırları belirlenmiştir. Surların geri kalan kısmı Panopolis'li Cyrus döneminde 439 yılında tahtta hala II. Theodosius var iken tamamlanmıştır. Aslen Atilla'nın şehre saldırma riskini engellemek için yapılan bu tek hat sur duvarları 447 yılında yaşanan bir depremde büyük ölçüde yıkılacak fakat üç ay kadar kısa bir sürede tahkim edilecek ve yeni bir savunma stratejisi ile güçlendirilecektir (Millingen, 2020, s. 42-50).

Günümüzdeki çalışmaların sonuçlarına göre İstanbul Kara Surları'nın ilk hattı II. Theodosius döneminden hemen önce başlamış olmalıdır. Ortaya çıkan yeni yazıtlar da çalışmaların yaklaşık 8 yıl sürdüğü yönündedir. Marmara ve Haliç surlarının aksine bahsedilen savunma sistemi üç hattan oluşmaktadır. Sırasıyla bir hendek, dış duvar ve iç duvar. Dış duvarın iç duvar ile planlanıp inşaat edildiği veya 447 depremi sonrasında mı tasarlandığı hala tartışma konusudur. İç duvarın (Bkz. Resim 1.) yüksekliği 12 metre civarında ve kalınlığı yaklaşık 4,8 metredir. Kalınlık ve yükseklik bazı noktalarda değişiklik göstermektedir. Yaklaşık olarak her 50-70 metre arasında farklı şekillerde inşa edilmiş kuleler bulunmaktadır. Kuleler arasındaki mesafenin belirlenmesindeki temel faktör kulelerin ok atışı menzilinde bulunmasıdır. Kule yüksekliği değişkenlik gösterse de 20 metreye yakın inşa edilmişlerdir. Antik bir kaynaktan okunduğuna göre perde duvarlar (iki kule arasındaki duvar) kulelere doğrudan bağlanmadan dışarı taşkın olarak yerleştirilmiş ve bunun sayesinde deprem gibi doğal hadiselerin etkisini azaltmak amaçlanmıştır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 70-72).

Resim 1. İç Duvar (sağda): Yüksekliği 12 metreye ulaşan perde duvar ve Peribolos olarak anılan teras, Mevlanakapı. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Üç aşamadan oluşan savunma duvarının birinci ve iç kısımdaki duvarı ile ikinci kısım olan dış duvarın arasında “Peribolos” adı verilen (Resim 1) yaklaşık 16 metre genişliğinde bir teras bırakılmıştır (Millingen, 2020, s. 32,37).

Peribolos’un önünde kara surlarının dış duvarları bulunur. Dış duvarın perde duvar yüksekliği 8 metre kadardır. Kule sayıları İç ve Dış duvar için aynı olduğu tahmin edilmektedir. Dış duvardaki kulelerin konumu ise iç duvar ile aynı hizaya gelmeyecek, simetrik olarak iç kule aralarında kalacak (Resim 2) şekilde tasarlanmıştır. Şehre giriş kapıları iki duvarda da simetrik olarak yapılmış ve dört kule arasına alınarak savunması güçlendirilmiştir. Bazı kapılarda (Mevlanakapı, Silivrikapı) işgal anında kapıların mühürlenmesini sağlamak için kule arasından aşağıya indirilen demir mazgalın kanalları hala görünür durumdadır. Dış duvarın 15 metre ilerisinde genişliği bazı noktalarda 18 metreye ulaşan hendek (Resim 3) bulunur (Asutay-Effenberger, 2017, s. 70).

Resim 2. Dış duvar kuleleri İç duvar kulelerinin ortasında kalacak şekilde inşa edilmiştir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 3. Hendek: Günümüzde Bostan olarak kullanılan 15 metre genişliğe sahip hendek. Doğu ve Batı yönlü duvarlar ile desteklenir. Belgradkapı (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Dış duvar ile hendek arasında kasten bırakılmış 15 metre genişliğindeki toprak dolgunun ‘Paratechion’ büyük sayıda askeri birliklerin işgal anında konumlanabileceği ilave bir savunma hattına olanak sağlamaktadır. Hendek Doğu-Batı yönünde duvarlar ile

derinleştirilmiş ve Doğu tarafına tırmanmayı zorlaştıracak dendenler inşa edilmiştir bu sayede (Resim 3) doldurmaya yönelik herhangi bir denemeye de zorluk çıkaracağı için fiziki savunma hattı üç olan şehir (Resim 4) aslında beş farklı biçimde korunmaktaydı. Yapılan tüm bu eklentilerin ardından İstanbul antik dünyanın tüm saldırı taktiklerinin üstesinden gelebilecek ve gerçekten de yeni bir çağı başlatacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dev topları ile karşılaşana kadar bin yıl boyunca savunulacak bir kaleye dönüşmüştür (Millingen, 2020, s. 32).

Resim 4. Sağdan sola: 15 metre genişlikteki hendek, hendeğe çıkışı engelleyen denden, dış duvar ile hendek arasına birliklerin yerleştirilebildiği 'Paratechion' isimli toprak dolgu, dış duvar, 'Peribolos' ve iç duvar (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kara Surları'nın kule sayısı uzun zamandır tartışılan bir konudur. Surların inşa edildiği tarihe uzanan otantik bir kaynak henüz bulunamamıştır. Antik kaynakların birçoğu yazıldıkları dönemde bulunan kule sayısını vermiş olduğundan yıllar boyunca depremlerden, savaşırlardan, yeni yapıların tahkiminden vb. nedenlerden dolayı başka sayılar kayda geçmiştir. Yayınlanan son çalışmaların ışığında İç kule sayısının II. Theodosius döneminde inşa edilmiş iç duvar 95, dış duvar 88, İç duvarda tespiti yapılmış toplam kule sayısı ise 129 adet olarak düşünülmektedir. Bu sayı farkının sebeplerinden

bir tanesi de Theodosius döneminde surların Haliç'e kadar uzanıp uzanmadığını gösterecek bir buluntu henüz yoktur. Surların bazı bölümlerinde ise zaman içerisinde Theodosius döneminde tasarlanan iç ve dış kule tekniği Orta ve Geç Bizans dönemlerinde uygulanmamıştır. Perde duvarlara yerleştirilen kuleler Theodosius döneminde tarihlenen kulelerde 50 ile 70 metre arasında kabaca ok atışı mesafede inşa edilmişken bazı noktalarda bu mesafe 20 metreye kadar düşmüş olduğu görülmüştür. Başka bir örnek yukarıda bahsedildiği üzere iç ve dış duvarlardaki kuleler II. Theodosius dönemine tarihlenen kısımlarda dış kulelerin iki iç kulenin arasında kalacak şekilde yapılmasına rağmen daha sonraki dönemlere ait tahkimat veya onarımlarda bu simetrinin bozulduğu ve hatta dış kulenin tam olarak iç kulenin önün örneklere rastlanmıştır (AsutayEffenberger, 2017, s. 73-77).

Marmara Deniz Surları ve Kara Surları'nın kesiştiği noktada bulunan yedikule hisarı kentin batı sınırının başlangıcıdır. Eski adı ile Altın Kapı olarak anılan şehre törensel girişlerin yapıldığı anıtsal kapı II. Theodosius döneminde şehir surlarının bir parçası olmuştur. Hisar Osmanlı döneminde yeni kuleler eklenilerek bu adı almış ve iyi korunmuş durumdadır. Günümüzde Fatih belediyesi tarafından bakımları yapılmakta ve turistik ziyaretlerde kullanılmaktadır. Yedikuleden Edirnekapı'ya doğru yokuş yukarı çıkılarak gidilir. Edirnekapı hâkim bir noktadır. Bu noktadan Haliç'e uzanan kısım yokuş aşağı gidilir. Duvarlardan taşan savunma kulelerine kapladıkları alandan dolayı 60 kadar asker yerleştirilebileceği düşünülmektedir. Günümüzde Edirnekapı ile Altın kapı arasında taş köprüler görülmektedir. Bu köprülerin Osmanlı eklemesi olduğu, Roma döneminde kaldırılabilir veya yakılabilir ahşap köprüler kullandıkları varsayılır.

Edirnekapı'dan Haliç'e uzanan surların ve duvarların bazı kısımları Theodosius döneminden sonra inşa edilmiştir. Surların Mevlanakapı ve Yedikule arasındaki dış cephelerindeki hendekler zaman içinde doldurularak bostan (Resim 3.) olarak kullanılmış ve günümüzde bu hala devam etmektedir. Hendeklerin varlıklarını bostan olarak kullanılması şeklinde varlığını sürdürmesi hoş görülür bir durumdur. (Hürel, 2016, s. 55,62)

Marmara denizi kıyısından Haliç'e uzanan surların Theodosius döneminde halka açık olarak inşa edilmiş beş kapısı vardır. Halka açık kapıların haricinde yalnızca askeri hareketler için tasarlanmış ve gerekmediği zamanlarda kapalı tutulmuş beş harici kapıda

tasarlanmış ancak bu kapılar direk olarak ana sokaklara bağlı değildir (Haz.Kabasoy, 2021, s. 82).

Surlarda bulunan kule ve kapı sayıları pek çok kaynakta farklılık göstermektedir. Bunu sebebi depremlerden dolayı kulelerin yıkılmaları, savaş zamanında bazı kapıların savunma amacıyla örtülmesi veya askeri amaçlarla yeni kapıların açılmasıdır. Temel kanı kapı sayısının 10 olduğudur. Çalışmamızın bu kısmında günümüze ulaşmamış olan bazı kapılar veya modern zamanda insanların geçişini sağlamak amacıyla oluşturulmuş açıklıklar dahil edilmeyecektir.

3.1.1. Altın Kapı / Porta Aurea

Marmara kıyısından Kuzey yönüne gidişte karşılaşılan ilk kapı Yedikule hisarındaki büyük kapıdır. Zafer takı şeklinde inşa edilen "Altın Kapı" imparator I. Theodosius'un kazandığı bir galibiyet sonucu inşa edilmiş, II. Theodosius döneminde surların bir parçası olacak şekilde duvarlara entegre edilmiş ve şehrin ilk kapısı olmuştur (Haz. Kabasoy, 2021, s. 83).

Altın Kapı ismini altın kaplanmış kapı kanatlarından almıştır. Günümüzde bu özelliğinden ne yazık ki yalnızca ismi vardır. Anıtsal yapının tüm cephesi Marmara adalarından çıkarılan mermer ile kaplıdır. Büyük Constantinus döneminde güzergahı yüksek ihtimalle Blegrad Kapı'dan şehre giren ve şehir merkezinde Augustus Meydanı'na (Günümüzde Sultan Ahmet Meydanı) uzanan 'Via Egnatia' (Resim 5) kapının yapımı ile bu noktaya taşınmış ve hala görünür durumdadır. "U" biçimli tasarlanmış yapı iki yanda yine Marmara mermeri ile kaplı iki adet kare biçimli kule ile çevrelenir (AsutayEffenberger, 2017).

Resim 5. ‘Via Egnatia’nın günümüze ulaşmış olan kısmı, Yol Altın Kapı’nın inşaatı ardından güzergâhının bu noktaya getirildiği düşünülmektedir. (Asutay-Effenberger, 2017) Yedikule Hisarı (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Başkent İstanbul’da beşinci yüzyılda zafer amaçlı yapılacak geçit törenlerinin şehrin en güney ucunda bulunan ve en geniş kapı olan “Altınkapı” kullanılarak yapılması alışılmıştı. Üç açıklığı bulunan geçiş törenleri için inşa edilmiş bu tarzda yapılara (Resim 6) rastlamak mümkündür. Buna örnek Konstantin’in Roma’da, Trajanus’un Cezayir’de

Hadrianus’un da Antalya’da yaptırdığı yapılar verilebilir. Anıtsal kapının inşaat tarihi tartışmalı bir konudur. Büyük Theodosius’un veya İstanbul Kara Surları’nı inşa ettirmiş olan Büyük Theodosius’un torunu II. Theodosius döneminde yapılmış olabileceğine dair fikirler vardır. Altınkapı’nın karasurlarına bağlanmasındaki işçilik farkı ise kapının I.

Theodosius tarafından yaşanan bir savaş sonrası inşa edildiği fikrini daha geçerli kılar (Madden, 2012, s. 317-318).

Resim 6. Altın Kapı: 3 açıklığı bulunan kemerli zafer anıtı. En geniş açıklık geleneksel olarak ortada bırakılır ve İmparatorların galibiyet sonrası savaşlardan dönüşlerinde kullanılırdı. (Madden, 2012) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Değişen Avrupa coğrafyasında gelişen hadiseler Doğu Roma İmparatorluğunun talihini etkilemeye devam ederken bahsedilen anıtsal geçişleri örneklendirmek oldukça olağandır. Büyük Theodosius'un Tiran Maximus'a karşı zaferinden üç asır sonra İmparator Heraclius (M.S. 610-641) 5 yıl süren (621-626) Pers savaşlarının ardından verilen mücadeleyi kazandığını göstermesi için şehre Altın Kapı'dan girmiştir. Bu olayın ardından bir asır sonra Altın Kapı İmparator V. Constantin (741-775) tarafından Bulgarlar ile yapılan mücadelenin (756) anısını ölümsüzleştirmek adına bahsedilen yaldızlı kemerler altından geçerek zaferini insanlara göstermiştir. Orta Bizans dönemi (842-1204) Balkanlardan gelen milletlerin giderek güçlendiği ve imparatorluğa zorluklar çıkarmış olmalıdır ki bu süreç içerisinde Bulgarlar ve Doğu Romalılar arasında pek çok mücadele gerçekleşmiş ve Altın Kapı pek çok kez kullanılmıştır (Baker, 1910, s. 91-104).

II. Theodosius eklemeleri ile şehir savunmasının en güçlü noktası da belki de Altın Kapı olmuştur. Sonradan Yedikule Hisarı olarak adlandırılacak yapı Fatih'in kulelerinin eklenmesinden önce bile bir "kale" olarak adlandırılmaya başlamıştır. Kara tarafında

Surlar ile girişi korunurken Marmara Denizi'nin doğal akıntısı ve deniz ile kıyı arasında neredeyse suya kadar uzatılan savunma kuleleri (örn. Mermer kule) yapıyı denizden çıkartma karşısında da müstahkem mevki kılıyordu. Şehir Latinlerin eline düştüğü zaman şehrin uğradığı tahribatlardan Altın Kapı'da nasibini almış ve kıymetli kaplamaların hepsi yerlerinden sökülmüştür (Haz. Kabasoy, 2021, s. 88).

Altın Kapı'dan yapılmış son zafer geçişi 1261 yılında İmparator Michael Paleologos tarafından yapılmıştır. Her ne kadar Altın Kapı kullanıldıysa da ortada gerçek bir zaferin varlığı her zaman sorgulanmıştır. Yarım asır süren Latin işğali ardından İstanbul hiçbir zaman tedavi edilemeyecek ağır yaralar almış, Latin hakimiyeti boyunca süregelen talihsizlikler ve ihmalkarlıklar değişimi beraberinde getirmiş ve belki de kötünün iyisi olarak görülen değişim Paleologos hanedanlığının Ortodoks yönetimi beraberinde getirmiş olması olarak görülmüştür. İmparator'un şehre girdiğinde Altın Kapı'dan başlayan sahne, kemerli yapının belirli bir ölçüde çoktan küçültülmüş ebatları ile bir zamanların hikayelerini süsleyen ticaret, koşuşturma ve hayat dolu sokakların belirli kısımlarının yangınlardan kararmış ve hiçbir zaman tamir edilmemiş bozuk yolların kendisini saraya kadar götürmüş olduğu ve sarayın terk edilmiş harabe halde bırakılmış yıkık odalarıydı (Baker, 2022, s. 104-107).

Paleologos Hanedanlığı şehri geri aldıktan sonra da yapının tahribatı saray içi tartışmalardan dolayı devam etmiştir. Günümüzde Altın Kapı karşımıza alındığında sağda kalan yürüme yolu boyunca uzanan perde duvarlar ve günümüze ulaşmamış kule (Resim 7.) V. İoannes Kantakuzennos ve İoannes Paleologos (1341-1355) döneminde taht hakimiyeti için kasten yıktırılmış ancak daha sonra Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) İstanbul'u işgal riskinden dolayı yeniden inşa ettirilmiştir.

Resim 7. Altın Kapı Kuzey Kule Üzerinden: Günümüzde Perde duvar boyunca Hisar'ın köşesine kadar yürümek mümkündür. Denize kadar uzanan ve Geç Bizans döneminde tahkim edilmiş ancak belirli noktaları Sultan Bayezid'in baskıları sonucu yıktırılmıştır. (Haz.Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Yıldırım Bayezid aralarında anlaşma sağlanmasına rağmen bahsedilen tahkimatlar ile güçlendirilmiş olan Yedikule Hisarı konusunda Bizans Sarayı'na tehditlerde bulunmuş ve bunun üzerine tahkimatların belirli kısımları yeniden yıktırılmıştır. Yapılan çalışmaların neticelenmesi ve Küçük Altın Kapı'nın ziyarete açılması ümidi ile bir zamanlar Kapı'yı süsleyen ve bugün bazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde bulunan Herkül ve Prometheus kabartmalarının çıkartılmış olduğu noktalar (Resim 8.) görülebilir duruma gelecektir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 91-93).

Resim 8. Günümüzde geçilemeyen Küçük Altın Kapı dış duvarı. Bir zamanlar Herkül ve Prometheus’a adanan heykel ve kabartmaların yerleştirildiği noktalar. Kabartmaların bazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindedir. (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2021)

Yapının banisi konusundaki tartışmalarda son yapılan çalışmalar arkeolojik buluntular ile antik kaynakları karşılaştırarak ortak bir karara varmaya çalışmaktadır. Eldeki buluntulardan belki de en önemlisi yapı üzerinde günümüze ulaşmış yazıtların yuvalarıdır. Kapının inşa edildiğinde veya “süslenildiğinde” lento üzerine kazınan yuvalara altın harflerin yerleştirildiği bilinmektedir. Günümüze yalnızca bu altın harflerin yerleştirildiği yuvalar kalmıştır ve bu yazıtların tercümesi ışığında kapının şehir tarafında bulunan yazıt İmparator Theodosius’un bir tiranı mağlup etmesi sonucu kapıyı “süslettiğini” yazarken “Küçük Altın Kapı” olarak adlandırılan ve bugün o bölgenin bostan olarak kullanılmasından dolayı ziyaretçilerin geçemediği dış kapı kısmındaki yazıtta İmparator Theodosius’un kapıyı inşaat ettirdiği okunmuştur.

Bahsedilen bu açıklamalar sonucu araştırmacıların aklına iki soru gelmiştir bunlardan ilki atıfta bulunulan İmparator Theodosius hangisidir? Diğer soru ise neden iki kapı arasındaki yazıtlarda kıyaslandığında ilkinde “süslemek” ikincisinde “inşaat ettirmek” kelimeleri kullanılmasıdır? Şu an kabul edilen ortak kanı Altın Kapı’nın Büyük Theodosius (M.S 379-395) döneminde inşaat ettirildiği ve II. Theodosius (M.S 402-450) döneminde yeniden dekore edildiği, dış kapının ise İstanbul’un yeni savunma sistemi olan

Kara Surları inşaat edilirken eklenen iki adet kule ile Altın Kapı'yı tamamen güvenli hale alacak şekilde tasarlanmış olduğudur. Mevcut iddialardan başka bir tanesi ise aynı noktada bahsedildiği üzere Büyük Theodosius döneminden kalma bir yapının varlığı sondaj çalışmaları ile fark edildiği ve II. Theodosius döneminde bu yapının ortadan kaldırılarak yerine günümüze ulaşan kısmın yapıldığıdır.

Asli planında bahsedilen kare planlı kulelerin köşelerinde ve anıtsal kapının üzerinde farklı heykel gruplarının yer aldığı bilinse de daha erken dönemlerde yaşanan büyük depremlerin bu heykellerin düşmesine ve pek çok kez başka anıtlar ile değiştirilmesine neden olmuştur. Yapının kemerleri Orta ve Geç Bizans dönemlerinde birbirinden farklı zamanlarda örülerek küçültülmüştür. Detaylı bakıldığında (Resim 9,10) farklı dönemlerde örülen açıklıkların gösterdiği işçilikler kolayca anlaşılabilir durumdadır. İstanbul'un fetihinden önce orijinal halinde geniş açıklığa sahip kemerlerin hepsi büyük oranda örülerek küçük geçiş alanlarına dönüşmüşlerdir. Bu kemerlerden kuzeyde kalanı 1961 yılında restorasyon amaçlı açılmıştır (Asutay-Effenberger, 2017).

Resim 9. Altın Kapı'dan detay: Orta açıklıkta görülen iki farklı dolgu yöntemi (AsutayEffenberger, 2017). (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 10. Altın Kapı'dan detay: Geç Bizans dönemi dolgusu: Bu son dolgunun ardından kapı açıklığı küçük bir geçite dönüşmüştür. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

3.1.2. Yedikulekapı

Altınkapı'dan kuzeye gidilince karşılaşılan kapı Yedikule kapısıdır. Anıtsal bir özellik taşımayan bu açıklık halka açık kapılardan birisidir. IX. yüzyılda başkent İstanbul'a gelen Makedonya asıllı bir gencin şehre gelene kadar yaptığı yolculuğun yorgunluğu ile Aziz Diomed manastırının basamaklarında uyuya kalması ve Rahiplerin yardımlarının ardından çıktığı yolculuklardan başarıyla dönmesi ve Roma İmparatorluğuna ilk Makedon kökenli imparator olması bu kapı ile ilişkilendirilir. Bahsi geçen Roma İmparatoru II. Basil'dir (Baker, 1910, s. 53-54).

Yedikule kapısının fethin ardından Osmanlılar tarafından inşa edilmiş olduğu fikri mevcut olsa da kapı malzemelerinin duvarın geri kalanı ile olan malzeme uygunluğu kapının orijinalinde yapılmış olduğunu ispatlamaktadır. Kapının kemeri üzerinde bulunan Kartal (bugün görülememektedir) ile büyük çarşının bedesten kapısı üzerindeki kartal birbirinin kopyasıdır. Yedikule surlarının iç tarafında sahile yakın bir kısımda varlığı bilinen Aziz Diomedes manastırına dair izler tahminen gazhanenin bahçesinde ortaya çıkan büyük sütunların olduğu noktadır. Osmanlı döneminde bostan olarak kullanılmaya başlayan bu alanların marul ve lahanası meşhurdur (Haz. Kabasoy, 2021, s. 97-99).

Zaman zaman tarihi kaynaklarda İmparator veya saray erkanından olmayan kişilerin yaşamlarını anlatan yazılarda Altınkapı ismi görülmektedir ancak Altınkapı özel vakalar haricinde kapalı tutulduğundan hemen yanı başında olan ve halka açık tutulan bu kapının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dördüncü haçlı seferi sırasında şehir Latinlerin eline düştüğü 1204 yılında da Nicetas Choniates ve ailesinin de Altınkapıyı kullanarak şehirden kaçtığı yazılmıştır. Ele geçirilmiş bir şehirde askeri anlamda stratejik olarak önem taşıyan bir kapının kullanılabilir durumda olması pek mümkün değildir (Millingen, 2020, s. 50).

Eski fotoğraflarda Yedikule kapsının ön kapısı da görünür durumdadır. Bahsedilen ön kapı günümüze ulaşmamıştır. Açık olarak anlaşıldığına göre ön kapı, arka kapı ve köprü aynı hizada değildir. Kapının Theodosius döneminden sonra geç bizans döneminde ve 18. yüzyılda büyük tadilatlar gördüğü, son tadilattan sonra asıl kapının kapatılarak günümüzdeki açıklığın oluşturulduğu düşünülmektedir (Asutay-Effenberger, 2017).

Kapı'nın yol tarafında Sultan III. Ahmet döneminde yapılmış olan tadilata dair orijinal yazıt (Resim 12.) günümüzde hala görülmektedir. Yapının tercümesi 'Sultan'ın adaletli devrinde bu azamet binasının sağlamlaştırıldığını, ülkenin ve milletin korunağı olan bu yapının şehri koruduğu ve İstanbul Surları'nın geçirdiği tadilattan sonra şehrin göz bebeği olduğu ve Yedikule Kapısı'nın yedi katlı felek takı gibi görüldüğü okunmuştur (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016, s. 666). (Resim 11)

Resim 11. Yedikule Kapısı şehir tarafından görünüm. Kapı kemerleri ile Kuzey yönde kalan beş sıra tuğlanın aynı hizada bulunması nedeniyle kapının Osmanlı döneminde açılmış olabileceği iddiası reddedilmiştir (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 12. Yedikule Kapısı sur dışından görünüm. III. Ahmet döneminde gerçekleştirilmiş olan tadilata ait vakfiye: “Yedikule Kapısı Yedi Katlı Felek Takı Oldu” (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

3.1.3. Belgradkapı / Ksylokerkos

Yedikule kapısından kuzey yönünde ilerleyince 20 ve 22 numaralı kuleler arasında yoğun restorasyon geçirmiş Belgrad kapısına gelinir. Bizans kaynaklarında “Ksylokerkos” (Tahta Sirk) şeklinde anıldığı bilinmektedir (Asutay-Effenberger, 2017, s. 78). Kanuni döneminde Belgrad’ın zaptının ardından Hristiyan halkının Yedikule civarına göç ettirilmesinden sonra Belgrad mahallesi ismini almıştır. (Andreasyan, 1956, s. 14)

Theodosius surlarından şehre açılan kapılardan birtanesi de ikinci askeri kapı olan Belgradkapı’dır. Ağaçlarla kaplı bu alanın önündeki hendek bahçe/manav hizmeti görmektedir. (Baker, 1910, s. 61). Belgrad Kapı Constantin döneminde inşa edildiği düşünülen ve günümüz Yedikule Hisarı’nda bulunan Altınkapı öncesinde inşa edilmiş olan aynı isimli yapıya bağlanan ana kapı olmalıdır. Yapılan kazılar eşliğinde bulunan mil taşı bu iddiayı desteklemektedir (Asutay-Effenberger, 2017).

Kentteki anayollar Roma dönemindeki ‘mese’ caddesini takriben başlar ve yan yollara ayrılırdı. Osmanlı Dönemine bu yan yol ayrımının özellikle Kuzey yönünde Aksaray üzerinden Edirnekapı’ya Güney yönünde ise Aksaray’dan Belgradkapı’ya yöneldiği düşünülmektedir. İki farklı büyük kente açılan bu kapılardan zaman zaman

ordular ve Sultanlar geçeceği bu yolların kesme taşlar ile döşeli olması muhtemeldir. Ana yolların aksine bahsedilen diğer yan yolların ekseni Edirne veya Belgrad yönündeki yollar gibi döşeli veya düz hizada olması ender bir durumdur. Özellikle şehirde sık sık başlayan yangınlar bu durumu daha kötü hale getirir ve çarpık kentleşmelerin önüne geçilemezdi. Bu çarpık yapılaşmalara önlem olarak 16. Yüzyıldan sonra fermanlar yayınlanarak yapıların bulunduğu konumlara göre (devlet binası yanı gibi) taştan birinci kat ve üzerine ahşap yapılması, 6 metreden alçak evlerde cumba yapılmaması vb. kurallar ile mücadele edilmeye çalışılmıştır (Mantran, 2020, s. 244).

Belgradkapı önünde bulunan kesme taş köprü Osmanlı döneminde inşa edilmiştir. Hendek ise surların bu bölümünde son derece sığdır. Bunun sebebi Marmara Denizi'nin sularının bu noktaya kadar yükselmesinden dolayı hendeğin fazla derin kazılamamış olduğunu (Resim 13) düşündürmektedir. Belgradkapı civarındaki surların yüksek derecede korunmuş olması (Kapının kendisi hariç) Fatih'in topları bu kısma zarar verecek şekilde konumlandırmamış olduğu içindir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 112-113).

Resim 13. Osmanlı döneminden kalma orijinal köprü, sur hattı boyunca hendeğin en sığ noktası ve yüksek oranda korunmuş Belgradkapı surları (Haz. Kabasoy, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Bir zamanlar şehre girişi sağlayan önemli yollardan birisi olan Belgrad yolu Via Engatia'nın güzergahının değiştirilmesinden sonra askeri amaçlar için kullanılmaya başlanmış bu yüzden askeri bir kapı niteliği kazanmıştır (Baker, 2022, s. 142).

Belgradkapı çevresinde yapılan 1986 ve 1987 yıllarında yürütülen tadilatlar sırasında iki ayrı noktada define bulunmuştur. İlk define Güney kapı kulesinin hemen önünde sondaj yapılırken yerin 1,5 metre altında çıkmış, beyaz bir torba içinde birbirine yapışmış 1221 adet sikke bulunmuştur. Definelerden ikincisi birinci define ile aynı hizada 2 metre öteye gömülü halde bulunmuştur. İkinci definede bulunan sikkelerin tamamı gümüş olarak bulunmuştur. İlk defineden çıkan sikkelerin büyük çoğunluğu Bizans'a ait olmakla beraber 1 tane sikke Sakız Adası'na aittir. Aynı yıl İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne kaldırılan sikkeler üzerine yapılan tarihlendirme çalışmalarında bazı sikkeler tarihlendirilememiş ancak büyük çoğunluğu İoannes V. Paleologos döneminde darp edilmiştir. Sikkelerin en yenilerinin tarihlendirildiği 1391 yılı İstanbul'un da Osmanlı İmparatorluğu tarafından kuşatmalarının başlamadan önce şehirde büyük din ve ekonomik sorunların yaşandığı zamana denk gelir (Sezer, Özyalçın, 2010, s. 23-24).

3.1.4. Silivrikapı / Ayazma Kapısı / Pege / Porta Selybria (Silivri)

Belgradkapı'nın kuzeyine çıkıldıkça 30 ve 31 numaralı kulelerin arasında üçüncü yan kapı görülür. Bu yan kapılar askeri amaçlar için tasarlanmıştır.

35 ve 36 numaralı kuleler arasında görülen kapı Silivrikapı'dır. Belgradkapı gibi geç Bizans ve Osmanlı döneminde yoğun tadilatlar geçirmiş, son görünümüne günümüze yakın bir zamanda ulaşmıştır. Yedikule kapısına kıyasla aksan olarak kapı konumu değişmemiştir. Kapının Yunanca bilinen ismi "Pege" (ayazma) kapısıdır. Surların dışında yer alan Meryem Kilisesi'nde (Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı) bulunan kaynaktan almıştır ismini. Roma imparatorluğunda şehir surlarının dışına Meryem Ana kilisesi yapmak alışlagelmiş bir gelenektir, kenti koruyacağına inanılır (AsutayEffenberger, 2017, s. 79-81).

Silivrikapı ismi Roma döneminden kalma başka bir isimdir. Geç Bizans döneminde Selybria (Silivri) büyüyen yerleşime açılan kapı olduğu için bu isimle anılmaya başlanmıştır. Dış kapının yanında bugün hala görülen mezarlardan bir tanesi Elekçi Baba isimli fetih şehidi olduğu rivayet edilen şahsa aittir. İnaniş'a göre sur

üzerinden gelen yoğun ok atışı kalkanında pek çok delik açtığı ve sonunda vücuduna isabet ettiği için hayatını kaybetmiş, İstanbul'un fethinin ardından bugün mezarının olduğu yere ahşap türbesi inşa edilmiş ve tabutunun üzerine delik deşik edilmiş kalkanını simgelemesi için tahta elekler yerleştirilmiştir. 1925 yılında türbe bir şehir yangınında yok olmuş ve yerine günümüze ulaşmış olan mezar yapılmıştır (Haz. Andriasyan, 1956, s. 121).

Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı içinde bulunan kutsal su kaynağına gitmek için hacılar, şifa arayan hastalar ve festival zamanı veya taç giyme törenleri için imparatorlar çıplak ayakla Silivrikapı'dan geçmişlerdir. Bu olaylardan en bilineni imparator Nikeforos Phocas'ın kalabalık tarafından taşlandığı için saraya dönerken zorlanmasıdır. Kapı ile ilişkilendirilen başka ünlü olay ise 1261 yılında Paleologos hanedan üyesi Alexius Strategopoulos latin işgalindeki şehre bu kapıdan sızarak başkentin yeniden ele geçirilmesini sağlamıştır (Baker, 1910, s. 60-62).

Adını Osmanlı'nın fethinin ardından Silivri'ye açılan kapı olduğu için almıştır. Güney kulenin arkasında bulunan tadilat yazıtlarından anlaşıldığına göre (Resim 14.)

1433 ve 1438 yıllarında tadilatı yapılmış ve orjinal ismi Pege okunmaktadır. Pege kapısı dolayları bir zamanlar imparatorların dinlenme amaçlı çekildiği, av köşklerinin bulunduğu bir alandır. Latin istilası sürecinde kapılar fazladan barikatlarla güvenceye alınmıştı fakat Alexius Strategopoulos'un yoldaşları bu bariyerleri aşarak surların üzerine tırmanmayı başarmış, kule savunmasında görevli askerleri öldürdükten sonra barikatları kaldırarak Paleologos ordusunu şehre sokmuş ve Latin hakimiyetini sonlandırmıştır.

1422 yılında Sultan Murat ordugahını Silivrikapı önünde bahsi geçen manastırın dolaylarında kurmuş ve beraberinde getirdiği üç topu Silivrikapı'ya hedefleyerek kenti Silivrikapı'dan ele geçirmeye çalışmıştır (Millingen, 2020, s. 76-78).

Resim 14. Silivri kapı Güney kule tadilat kitabesi: Pege kapısının geçirmiş olduğu tadilatın Paleologos’lar tarafından 1433-1438 yılları arasında gerçekleştirildiği okunmaktadır. (Millingen, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Millingen, yazmış olduğu kitapta (Byzantine Constantinople, 1899) “Pege” isminden Balıklı olarak bahseder. Silivrikapı’nın ismine yönelik “Melantiada” şeklinde başka bir argüman da yine aynı kaynakta aktarılmaktadır. Balıklı Meryem manastırı isimli yapı Orta Bizans dönemine dek var olmadığı için kapının açıldığı yolun eski ismi ile Melantiada’ya yani Athyras (Büyük Çekmece) yakınındaki bir yerleşime gittiği için asıl adının bu olduğundan bahseder.

1433 ve 1438 yıllarında yapılan tadilatlar ortak olarak Yedikule ve Mevlanakapıda’da görülmektedir. Paleologoslar döneminde yapılan tadilatlar yapının görünümünü II. Theodosius dönemindekinden değiştirmiştir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 114-115). (Resim 14, 16)

Bugün Silivrikapı iç tarafında Güney kule üzerinde yaklaşık 3 metre kadar yükseklikte bir adet gürz ve altında Osmanlıca kitabe yer almaktadır (Resim 15.). Gürzün fetih sırasında bir Osmanlı askeri tarafından kullanıldığı rivayet edilir. Kitabenin çevirisinden gürzün Eski Saray (Edirne Sarayı) baltacısı pehlivan İdris'e ait olduğu ve gürzün 86 okka (110 kg) geldiği anlaşılmaktadır (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016, s. 709). (Resim 15)

Resim 15. Bir Osmanlı baltacısı tarafından kullanıldığı rivayet edilen gürz ve kitabesi (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 16. Silivrikapı, Peribolos’tan dış kapıya bakış. Sağda: Bugün kapalı olan Silivrikapı Tanıtım Merkezi (Yazarın kendi arşivi, 2023)

3.1.5. Mevlanakapı / Rhessiou / Rhegiou / Rhegium / Polyandrion / Myriandrion

Sıradaki kapı 50-51 numaralı kuleler arasındaki Mevlevihane veya Mevlanakapı’dır. Kule içlerindeki döner merdivenleri ve kuleleri günümüze kadar ulaşmıştır. Üzerinde bulunan yazıtları ve Roma kaynaklarında aynı isimle bahsedildiğine göre ismi “Rhessiou” kapısıdır. (Resim 17) Kapının üzerindeki lentodanda anlaşıldığına göre “Polyandrion/Myriandrion” (Çok Adam / Bin Adam) olarak da adlandırılır. Kapının karşı hizasında bulunan bugünkü Müslüman mezarlığının Roma döneminde Hristiyan mezarlığı olarak kullanılmasından dolayı olabilir (Asutay-Effenberger, 2017, s. 80-81). (Resim 18)

Resim 17. Mevlanakapı kule merdivenleri yukarıdan görünüm. Günümüze orijinal hali ile ulaşmış diğer merdivenlerden kule üzerine çıkmak mümkündür. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 18. Mevlanakapı dış kuleden kapının karşısında bulunan mezarlık Roma döneminde kapının isimlerinden biri olan Polyandrion / Myriandrion'un ortaya çıkmasına neden olmuştur (Asutay-Effenberger,2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Rhegium isimli kapı Hipodrom yarışlarındaki Kırmızı renkli taraftarlar tarafından inşa edilmiştir. 20.yy'ın başlarında terkedilmiş görünen ve ağaçlar ile kaplı olan alandan surdışına çıkıldığında yaklaşık 20 km sonrasında Rhegium (Küçükçekmece) isimli kasabaya varılır. Kapıya halk arasında Yedi Mevlevihane Kapısı diyenler de vardır. Bayram zamanları binlerce müslüman kapının karşısındaki mezarlıkları ziyaret etmek için bu kapıdan akın eder (Baker, 1910, s. 62,63).

Kapının içerdiği birbirine benzer isim farkı hem Küçükçekmece isminden (Rhegium) hem de kapının Kırmızı (Rhegiou) takımın üyeleri tarafından inşa edilmesinden kaynaklıdır. Kırmızılar kapının lentosunu kırmızı renkli inşa etmişlerdir.

Yapının üzerindeki kitabe de bahsi geçen durumu doğrular niteliktedir (Millingen, 2020, s. 53-54) (Resim 19).

Resim 19. Kırmızı tuğla kemerleri ile Mevlanakapı dış ve iç kapıları. Sol ve üst lentolarda okunan yazıtlar kapının ismi, yapılış tarihi ve kimler tarafından yapıldığı hakkında bilgilerin anlaşılmasında önemli olmuştur (Millingen, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kapı üzerinde birden fazla kitabe bulunur ve yapı üzerinde görülen bazı noktalarda çerçevelerin kazınarak zarar verilmiş olması günümüze ulaşmamış başka kitabelerin de var olduğunu akla getirmektedir. Kapı üzerinde görülen çerçeve mermerlerinde vaktiyle kırmızıya boyanmış Marmara mermeri olduğu ancak zaman içinde boyaların döküldüğü düşünülmektedir. İsim konusunda ise ‘Rhegium’ sözcüğünün okunması çok yardımcı olmuştur. Yazıtlar sayesinde öğrenilen başka kritik bilgi dış kapıdan bakışta ortasında kare alanın boş kaldığı ancak kenarları günümüze ulaşan Yunanca metindir. Kapının banisinin İmparatorluğun valisi Constantinus’un olduğunu ve kapının 60 gün içinde yapıldığını yazmaktadır. Bu yazıt II. Theodosius döneminde inşa edilen Kara Surlarının ikinci hattı olan kısmın Vali Anthemius döneminde değil ancak

sonraki dönem valisi Constantin tarafından inşa edildiği bilgisini kanıtlayan nitelikte olmasıdır (Haz. Kabasoy, 2021, s. 125-129). (Resim 20)

Başka önemli bilgi ise yine bu kapı üzerinde bulunan yazıttan okunmaktadır. Kapıya dışardan bakarken sol lento üzerinde bulunan dikey kitabede imparator Theodosius'un emri ile iki ay içinde tamamlanan bu güçlü surlar Vali Constantinus tarafından inşa edildiği ve ancak Tanrıça Athena'nın bu kadar hızla bu denli güçlü yapılar inşa edebileceği yazılıdır. (Mevlanakapı Ziyaretçi Tanıtım Merkezi)

Resim 20. Mevlanakapı dış lento. İmparator Theodosius'un emriyle 60 gün içerisinde ancak Athena'nın inşa edebileceği bu güçlü duvarları inşa eden Vali Constantin şeklinde tercümesi yapılmış olan yazıt. (Mevlanakapı Ziyaretçi Merkezi) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Mevlanakapı civarında 17. Yüzyıl Türk sivil mimarisine ait “hayatlı ev” tarzına yakın biçimde yapılmış örneklerle rastlanabilir (Kuban, 1993, s. 58).

3.1.6. Aziz Romanus / Dördüncü Askeri Kapı

Kapı adını yakınında bulunan bir kiliseden almıştır. Aziz Romanus kilisesi şehir için çok önemli olmalıdır ki temelleri başkentin kuruluşuna kadar dayanır. 1453 yılında

Sultan II. Mehmet ordugahını bu kapıyı karşısına alacak şekilde hizalamış, surların zayıf noktalarını inceleyen askerler de odak noktalarını Romanus'tan Haliç'e olan kısımlara çevirmişlerdir (Millingen, 2020, s. 54-56).

Günümüzde Turgut Özal caddesinin güneyinde kalan 59-60 numaralı kulelerin arasındaki kapı Altınkapı'dan sonra denk gelinen en geniş kapıdır. Zamanla kasten kapı açıklığının daraltıldığı görülebilir. Ana yolun hemen kenarında bulunan ve çok göze çarpmayan bu kapı 2003 yılına kadar önemi yalnızca askeri amaçlar için kullanıldığı sanıldığı için Dördüncü Askeri Kapı olarak tanınmıştır ancak orjinal lentosu üzerindeki yazının tercümesinin yapılması ile II. Theodosius dönemine tarihlenen bu kapı şehrin ana caddesi olan “mese” yani divanyolu caddesine açılan Aziz Romanos kapısı olduğu anlaşılmıştır. İstanbul'un fethi sırasında kuzeyinde bulunan Topkapı'sı haricinde en yoğun top ateşine tutulan, surların iç kısmında hala topların görüldüğü ve bizzat İmparator XI. Konstantin tarafından savunulan kapıdır Romanos Kapısı (Asutay-Effenberger, 2017, s. 81-82).

Dış sur ile İç sur arasındaki bölüm toprak dolgu altındadır ve eski kaynaklar karşılaştırıldığında (Boğaziçi ve İstanbul, City Walls of Constantinople vb.) bu kaynakların yazarları da kapının konumunu bulabilmek için pek çok çabalara girmişler, dış kulelerin yıkık merdivenlerinden tırmanarak sur üzerine çıkarak neredeyse kapı kemerinin zirvesine kadar dolmuş olan açıklığı zorlanarak bulmuşlardır. (Resim 21) Kapıyı bulma konusunda yerel insanlar da bilgi sahibi olmadıklarından konumu anlamak için birbirine en yakın iki yıkık kulenin arasında kapının olabileceği yer tahmin edilmelidir. İç kapı geçmiş zamanda örüldüğü için günümüze ulaşmamıştır ancak dış kapı ile aynı hizada olduğu anlaşılmaktadır. 1900'lü yılların başlarında yapıyı merak eden araştırmacılar gibi İhtifalci Mehmet Ziya Efendi de aynı koşullarda kapının iç yüzeyine ulaşmış, yıkıntılar ve çok yoğun büyüyen ceviz ağacının dalları ve çalılarının arasından dürbünle kapı lentosuna ait bir parçanın ilk kelimelerini deşifre etmeyi başararak kapının yakınlarında bir kilisenin varlığını anlayabilmişler ancak kapının isminin yazılı olduğu kısmı göremedikleri için Romanos kapısı gizemini korumaya devam etmiştir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 134-137).

Resim 21. Romanus Kapısı: Kapının Güney yönünde bulunan dış kulenin günümüze ulaşmış merdivenlerinden çıkılarak Peribolos’a ulaşılmaktadır. Peribolos büyük oranda toprak dolu olduğundan kapı dolgu altında kaplımıştır. (Haz. Kabasoy, 2021,137-137) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

İç taraftan Dikkatli bakıldığında kapı kemerinin Bizans döneminde doldurularak küçültülmeden önceki açıklık noktası görünür haldedir (Asutay-Effenberger, 2017, s. 81).

3.1.7. Topkapı / Pempton

Günümüzde Adnan Menderes bulvarı, eskiden Lykos deresine gelmeden önceki son kapı Topkapı’sıdır. Dereye olan yakınlığından dolayı yıllarca Romanus Kapı’sı sanılmıştır. Yoğun şehirleşmeden dolayı kapı üzerine yapılan çalışmalar kısıtlı kalmıştır.

Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre muhtemelen kapının gerçek ismi “Pempton” Kapısıdır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 81-82) (Resim 22)

Theodosius surları inşa edilmeden önce Lykos deresinin (Bayrampaşa) Pempton havzasından Marmara denizine doğru aktığı dolaylarda bulunan “Kyriake” kilisesi ve çevresi 404 yılının paskalya zamanında önemli bir hadiseye konum olmuştur. Binicilik antremanı yapan imparator Arcadius Kutsal havariler kilisesinin (Fatih camii) Konstantin hamamında rahip Chrysostom tarafından vaftiz edilmiş üç bin kişilik bir grupla karşı

karşıya gelmiş ve askerlerine kalabalığın dağıtılması emrini vermiştir. Surların inşaatından sonra yine bu noktada ancak Pempton kapısının dışında at binen II. Theodosius attan düşmüş ve muhtemelen Pempton kapısından saraya getirilmiş ancak bir kaç gün sonra hayatını kaybetmiştir (Millingen, 2020, s. 55-56).

2003 yılı öncesinde Aziz Romanus kapısına dair yazıtın bulunuşundan önce yazılmış olan tarihi kaynaklar isim olarak Romanus adını kullansada verdikleri bilgiler Topkapı'sını anlatmaktadır örneğin İhtifalci Mehmet Ziya (1886-1930) Aksaray-Topkapı tramvay hattının Aziz Romanus kapısına dayandığını yazmıştır (Haz. Kabasoy, 2021, s. 23).

Atlı tramvay sistemi İstanbul'a 1869 yılında getirilmiş, 1873 yılında birisi Topkapı'sında diğeri ise Yedikule kapısında olmak üzere İstanbul Kara Surları ile şehir merkezi arasında iki adet toplu taşıma hattı başlamıştır (Akyıldız, 2017, s. 295-298).

Resim 22. Topkapısı Dış Cepheden (Yazarın kendi arşivi, 2023)

3.1.8. Sulukule

Topkapı'dan itibaren yokuş aşağı Kuzey yönüne doğru inen güzergahta, Sulukule caddesinin sonunda geline kapı Sulukule kapısıdır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 82). (Resim 23, 24)

Doğu Roma döneminde askeri amaçlar için kullanılan kapının ismi Osmanlı döneminde sakaların şehre bu güzergahtan su taşımamasından geliyor olmalıdır. 1957 yılına kadar varlığını sürdürmüş Lykos nehrinin şehir surları ile buluştuğu nokta olduğu içinde bu ismi almış olabilir (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 24).

Resim 23. Sulukule Dışardan. Kulelerin yalnızca yan duvarları ayakta kalmıştır. Kot altında kalması nedeniyle toprakların isabet oranı yüksek olmuş, yıkımın en büyük olduğu noktalardandır. (Hürel, 2016) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Lykos nehri Sulukule'nin altından şehre girer, oradan Vatan Caddesine ulaşırdı. Sulukule eski adıyla Marcian Forum'una açılan bugün Fatih'in merkez yerleşimlerinden olan 'kıztaşı' isimli mevkiye bağlanırdı. Kıztaşı adı ile anılan yapı aslında İmarator Marcian sütunudur fakat İmparator heykelinin yıllar önce düşmesinin ardından sütun üzerindeki melek tasvirlerinden bu isimle bilinegelmiştir. Kapının bağlandığı başka bir

cadde ise doğrudan Havarium (Fatih Camii) kilisesine giderdi. Bulunduğu konumun Lykos deresi akıntısı yüzünden daha kot altında kalması nedeniyle top ateşinden en fazla etkilenen bölgelerden birisi olmuştur. Roma döneminde Osmanlı döneminde uzun süre örülü kalmış kapı 19. Yüzyılda açılmıştır. Kapının gerçek adının Charisius (Edirnekapı) olduğuna yönelik tartışmalar da vardır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 73, 82-83).

Resim 24. Sulukule İçerden: Duvar işçiliğindeki farklılıklar kapının başka zamanlarda örüldüğünü göstermektedir. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kara Surlarının Sulukule kapısından Topkapı'ya kadar olan bölümlerine bakıldığında Fetih sırasında kullanılan topların ne kadar büyük yıkıma neden olduğu yüzlerce yıl sonra hala etrafa dağılmış duvar parçalarından anlaşılmaktadır. Bu iki kapının sur içinde kalan yerleşim yerine uzun yıllarca Top Yıkığı Mahallesi denmiştir. Sulukule kapısı bugün araç trafiğine ve kısmen yaya trafiğine kapalıdır (Hürel, 2016, s. 55).

3.1.9. Edirnekapı / Kharisios / Polyandrion / Myriandrion

Kuzeye yokuş yukarı devam edildiğinde Fevzi Paşa caddesinin güneyinde kalan kapı Edirnekapı'dır. Beşinci yüzyıldaki görünümünü kaybetmiş olan bu kapı 9. Yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Topkapı'nın uzun zaman Romanus olarak adlandırılması ve bu

yüzden Sulukule'nin de Pempton olarak bilinmesinden dolayı Edirnekapı'ya da karşısında bulunan mezarlıktan dolayı Mevlanakapı gibi “Polyandrion/Myriandrion” denmiş ancak günümüzde “Charisius” olarak ortak karara varılmıştır. Tarihçiler arasında yer alan başka bir isimde “İoannis”dir. Tüm bu isim farklılıklarının nedeni varsayımsal teorilerden kaynaklıdır (Asutay-Effenberger, 2017, s. 82-84).

İstanbul'un yedinci tepesini simgeleyen Mihrimah Sultan camisinin bulunduğu semt Roma döneminde kapının hemen ardında bulunduğu için “Charisius tepesi” olarak adlandırılırdı. Yarımada'nın en yüksek noktası Edirnekapı'dır. (Resim 25) Kapı'nın Kuzey burcunda artık neredeyse okunamaz hale gelmiş olan bir yazıt bulunur. 6. yüzyıla kadar kentin resmi yazılı dili olarak bilinen Yunanca alfabe ile yazılmış yazıtta “Antemio” ismi okunmaktadır (Hürel, 2016, s. 46, 56).

Resim 25. Edirnekapı Surdivi: Sultan II. Bayezid tarafından yaptırıldığı okunan giriş kitabesinde surların sağlamlaştırıldığı, bu yardımlarından dolayı Sultan'a Allah'tan mükafat dilendiği yazmaktadır (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016, 667), (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Granville Baker 1910 yılında yazmış olduğu kitabında fetihin ardından Edirnekapı olarak anılan Charisius kapısından çıkıldığında karşıda kalan Yunan mezarlığından bahsetmiştir (Baker, 2022, s. 169).

Tarihî kaynaklardan anlaşıldığı üzere Edirnekapı Lykos deresinin kuzeyindeki iki kapıdan hâkim noktada olanıdır. Edirnekapı doğrudan Kutsal Havariler kilisesine açılan kapıdır. İmparator Justinianus, eşi Theodora'nın ölümünün ardından başkente gelirken Altınkapı yerine direk Kutsal Havariler kilisesindeki imparatorluk mezarlığına giden bu kapıyı kullanarak şehre girmiştir. Kapının koruyucusu Aziz George'a ait bir kilise hemen kapının güney doğusunda inşa edilmiş fakat bugün kilisenin üzerinde Sultan Süleyman döneminde (1494-1566) inşa edilmiş Mihrimah Sultan camii'si yer almaktadır (Resim 26).

Kilisenin yerinin işgal edilmesine karşılık Hristiyan cemaate caminin yanında başka bir Aziz George kilisesi inşaa edilmiştir. Edirnekapı'dan gidilen başka bir kilise ise günümüzde restorasyon sürecine alınmış olan Kariye (Chora) Camii'dir (Millingen, 2020, s. 56-57).

Resim 26. Mihrimah Sultan Camii Avlusu (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Edirnekapı'da Aziz George'a adanmış kilisenin inşaatı Azize ait olduğuna inanılan kutsal emaneti (Bastonu) elinde tutan bir heykelin yakınlarında birden fazla kez

görünen bir savaşçı silüetinin üzerine heykelin koruyucusu rahipler aynı noktada bir kilisenin inşası için görevlendirilmiştir. Aynı zamanda kilisede Aziz’e ait olduğu rivayet edilen mermer bir kâseden hastaların şifa bulmak amacı ile su içmeye geldiklerine inanılır. (Haz. Kabasoy, 2021, s. 158)

Osmanlı döneminde Edirnekapı şehrin kara tarafından gelen ticari ürünler için gümrük görevi görmüştür. Kapının arkasındaki semtin bugün Karagümrük olarak bilinmesinin sebebi budur. Kapı Aysofya’dan başlayan ‘mese’ caddesinin (bugünkü Divanyolu Caddesi) bağlandığı anayollardan birisidir. (Mantran, 2020, s. 219, 244)

3.1.10. Kerko Porta / Sirk Kapı / Ksylokerkos

Kapı tahta platformlar üzerine inşa edilmiş bir sirke açıldığı için bu ismi almıştır. Kentte iki adet Sirk kapısı bulunduğundan üçüncü haçlı seferinin komutanı (1189-1192) imparator Frederick Barbarossa’ya ait bir hikâye Belgradkapı ve bu kapı arasında karışıklığa yol açar. Studios Manastırı rahiplerinden birinin Kutsal toprakları Müslüman hakimiyetinden kurtarmak amaçlı Kudüs’e yürüyen imparatorun hedeflerinden birisinin de İstanbul’u ele geçirmek istediği, şehrin Sirk kapısından düşeceği inancından dolayı Isaac Angelos’un emri ile kapı ördürülmüş ancak 1346 yılında yeniden açılmıştır (Millingen, 2020, s. 59-60).

Kerko Porta veya Sirk Kapı’sı olarak bilinen bu kapı İstanbul’un fethi sırasında önemli bir olaya sahne olmuştur. İşgal’in son günlerinde bu kapıdan geçmeyi başaran bir grup asker kapının kulelerine tırmanarak Osmanlı bayrağı asmayı başarmış fakat İmparatorun cesur savunması sonucu püskürtülmüşlerdir (Baker, 1910, s. 74). (Resim 27)

Kapının iyi tanınmasının sebeplerinden birisi bu hikayedir. Dış surların büyük kısmı topların ateşi sonucu harabeye dönmekte ve Osmanlı birlikleri surlara ilerlemeden önce Roma askerlerinin de “Peribolos”a (sur önündeki avlu) top ateşinin bitiminden hemen sonra mevzilenmesi ve surları onarmaya çalışmaları oldukça zordur. Surları iyi tanıyan bilirkişiler İmparator Konstantin’e uzun zaman önce kapatılmış bir tünel ile saraydan (Blakhernai) direk Peribolos’a ulaşmanın mümkün olduğunu bildirirler ve bu gizli yol açılır. Şehir savunması için büyük avantaj sağlayan bu geçit Türklerin fark etmesi sonucu elli kadar askerin kontrolüne geçmiş ve fetihten bir gün önce bahsi geçen olay yaşanmıştır (Millingen, 2020, s. 60).

Resim 27. Kerkoporta. 1899 yılında Alexander Van Millingen’in gözlemlediği kadarıyla kapı üzerinde okunan bir kitabe “İmparator Theodosius’un emri ile Vali Constantin 60 gün içinde yaptırmıştır” yazar. (Millingen, 2020, 33) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Theodosius surlarının Tekfur sarayı mıntıkasında sonlandığı düşünülür. (Resim 28) Günümüzde görülen surların sonradan inşa edildiği (1143- 1180) düşünülmektedir.

Surların bazı kısımlarında erken 11.yy duvar işçiliğine de rastlanır. Bu gölgedeki kuleler depremden ağır etkilenmiş ve geç Bizans döneminde (13,14.yy) büyük tamirler geçirmiştir. Günümüzde “Anemas Zindanları” olarak adlandırılan kısım duvarlara göre daha eski bir yapının temellerini taşımaktadır ve duvarlar sonradan önüne örülmüştür. Şehrin bu kadar kuzeyine uzanmadığı Theodosius surlarının aslında duvarların bitiminden sonra Haliç kıyısına kadar sade bir duvar ile savunma amaçlı bir yapının inşa edildiği düşünülmektedir. Bu inanışa rağmen kara surlarının bu kısmında bulunan en erken duvar kalıntıları 7. yüzyıla kadar geri gitmektedir (Asutay-Effenberger, 2017, s. 8486).

Resim 28. Tekfur Sarayı Kara Surlarına yaslı şekilde inşa edilmiş olduğundan Fetih esnasında büyük hasar almıştır. Günümüze ulaşan kısmı tahmin edilen ebatlarından çok daha küçüktür ve Cumhuriyet döneminde yaşanan büyük bir yangının ardından tüm alan kullanılamaz hale gelmiş, 1940’li yıllara kadar güvensiz bir yer olarak kalmıştır. (“Asutay-Effenberger, 2017”, “Tanrıverdi, 2019”) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Tekfur Sarayı Bizans döneminden günümüze ulaşan nadir bir saray yapısıdır. Birim olarak Ayvansaray mevkiinde bulunan Blackhernai saray kompleksine ek olarak Edirnekapı ve Eğrikapı arasına inşa edilmiştir. Yapıyı inşa ettiren kişi ve tarihi günümüzde hala tartışmalara yol açmaktadır keza farklı tarihi kaynaklar karşılaştırıldığında adının Hebdomon (Bakırköy) sarayı ile bile karıştırıldığına rastlanır. Yapının isimlerinden en bilinen diğeri “Porphyrogenitus Sarayıdır”. Tekfur ismi ise Erken Osmanlı döneminden kalma kelime anlamı olarak “taç giyen” veya “vali” kelimesinden gelmektedir. Kara surlarına bitişik inşa edilmiş saray İstanbul’un kuşatması sürecinde top ateşinden dolayı ağır hasar görmüş ve fetih sırasında ele geçen ilk resmi Bizans yapısı olmuştur. Fethin ardından hasarlı yapı onarılmış ve kullanılmıştır. Fetih ardından erken yıllarda hangi amaçlarla kullanıldığı bilinmemekte olup XVI. yüzyıldan itibaren ahır olarak kullanıldığı bilinmektedir. Halk arasında yaygın inanılan bir hadisede günümüzde Topkapı Sarayı’nın en ilgi çeken objelerinden birisi olan kaşıkçı elmasının Tekfur Sarayı’ndan çıkartıldığıdır. İlerleyen yıllarda yapı çini ve daha sonra cam atölyesi olarak kullanılmıştır. Topkapı

Sarayı Bab-ı Humayun kapısı dışında bulunan III. Ahmet esmesi inileri Tekfur Sarayında retilmiştir. Saray evresi uzun yıllar Yahudi nüfuslu bir mahalle olarak kalmıştır fakat 1864 yangınından sonra tamamıyla harab olan mhit 1940'lı yıllara kadar tekin bir yer olarak görülmemiş ve terk edilmiştir. 1950'li yıllarda başlayan evre düzenlemeleri ile birlikte yapı ve çevresi yoğun tadilatlar geçirerek günümüze ulaşmış ve Tekfur Sarayı Bizans ve Osmanlı ortak mirası olarak müze görevi görmektedir (Tanrıverdi, 2019, s. 1-8).

3.1.11. Kaligaria / Eğrikapı / Kunduracılar

Kapının açıldığı Ayvansaray mevkiinde asker botları imal eden işletmelerin bulunmasından dolayı Türkçede 'kunduracılar' kapısı olarak anılmıştır (Hrel, 2016, s. 289). Bugünkü adıyla Ayvansaray bölgesi Haliç'ten kıyıya çıkınca denk geline ilk bölgedir. Çalışmamızın Kara Surları bölümünde konu edinilecek olan Eğrikapı bu bölümün son yapısıdır. (Resim 29) İsmi kapının önündeki yolun kıvrımlı bir dirsek çizmesi veya Eğirdir bölgesinden gelen göçmenlerin yaşadığı semttten aldığına inanılır (Ekinci, 2015).

Resim 29. Eğrikapı: Günümüzde kapı civarında çekim yapılmaktadır. Kapıya gidilirken yol eğri olduğu için bu ismi almıştır. (Ekinci, 2015) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kapının isminden bahseden Osmanlıca bir kaynağa henüz rastlanmamıştır (Asutay- Effenberger, 2017, s. 85). Kapıdan çıkıldığında karşılaşılan Müslüman ve Hristiyan mezarlığı İstanbul'da Osmanlı ve Roma ortak mirasının birinci elden şahididir. Surların bu kısımdaki toprak yapısı akarsular ve Haliç'in seviyesine olan yakınlığı ile çok değişiklik gösterir. İncelendiğinde Romalıların sur önünde fazladan bir savunma hattı inşa etmelerine ne gerek kalmıştır ne de su dolu toprak yapısı buna müsaade etmektedir (Hürel, 2016, s. 70).

İstanbul Kara Surları'nın Marmara yönünden Haliç'e uzanan kolundaki son kamusal kapıdır. İmparator XI. Constantin'in son kez bu kapı civarında görüldüğü rivayet edilir. Roma İmparatorluğu döneminde akıl hastaları Eğrikapı mevkiinde bulunan Roma dönemi adı ile "Koimesis Theotoku" bugünkü adı ile Panagia Kilisesi'ne kapatılırdı. Bu adet Osmanlı döneminde devam etmiş olmalı ki kilisenin Batı cephesinde bulunan 1812 yılına tarihli bir kitabede "Tanrı'nın mekân bellediği, cinlerin kovulduğu ve gelenlerin iyileştiği" yazılmaktadır (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 22, 51).

3.2. Deniz Surları

Stratejik konumu ve tüm büyüleyici yanlarıyla İstanbul, daha önce de belirttiğimiz gibi tarih boyunca sayısız çekişme, çatışma ve mücadele için de adeta ikinci bir coğrafya hüviyetinde olmuş; küçük-büyük pek çok siyasi ve askerî mücadeleye zemin teşkil etmiştir (Mantran, 2020, s. 15-27).

Bunun bir sonucu olarak, bilhassa bu mücadelelere ve güvenlik kaygılarına bağlı olarak tarihin belli evrelerinde şehrin imarı hız kazanmış ve genişlemesi söz konusu olmuştur. Fakat her halükârda güvenlik kaygıları öncelik teşkil etmiş, bu anlamda şehrin savunma hatları imar faaliyetlerinin en öncelikli noktasını oluşturmuştur. Dönemin şehir konsepti ve konjonktür itibarıyla da şehir surları ilk tahkim edilmesi gereken yapılar olmuştur. Öyle ki surlar, doğal afetlerin yanı sıra surlar düşman tehdidi karşısında evlerin nereye yapılacağına da bir kriteri olmuş, evlerin surlara belli mesafelerde (4 metre, 6 metre vb.) yapılması yönünde emirnameler yayımlanmıştır. Dolayısıyla bilinen tarihin kadar İstanbul içinde surlar şehrin varoluş ve kuruluş tarihiyle özdeş ve eş zamanlı birer yapı olma hüviyetini her zaman korumuştur. Bununla birlikte gerek doğal yapısı gerekse kara ve denizden gelecek tehdit algısına bağlı olarak İstanbul'un kara ve deniz surları

arasında önem ve imar açısından bir öncelik-sonralık yahut ehem-mühim ilişkisi de söz konusu olmuştur (Baker, 1910. s. 7-9; Semiz, 2019).

Bu çerçevede İstanbul; yeni kurulan yahut kurulacak bir şehrin temel ihtiyaçları açısından bakılırsa dünya ticaret trafiği ve ticaret yollarına yakınlık, keza tatlı su kaynaklarına yakınlık, şehirleşmeye ve savunmaya elverişli olma gibi pek çok özelliğe sahipti. Denize girinti yapan bir yarımada olması hasebiyle de denizin doğal bir koruma sağladığı bir şehir olmuştur. Ancak tüm bu avantajlı yanları ve cazip konumu onu düşman saldırılarının da tehdidiyle muhatap kılıyordu. Bu anlamda İstanbul'u Doğu Roma'nın başkenti olmak üzere yeniden inşa eden Büyük Constantinus ile 330'da kurulmaya başlanan, daha doğru bir ifadeyle resmî törenle açılışı gerçekleştirilen şehrin (Konstantinopolis) etrafına hem “şişmanladıkça yeni elbise yaptıran insanlar gibi” gittikçe genişlemesi hem de yukarıda belirtilen tehditleri bertaraf etmek adına yeni surlar eklenmişti. Öncelik kara surlarına verilmişti çünkü deniz pek çok antik kentte olduğu gibi şehir için doğal bir koruma sağlıyor; surlarla deniz arasında dar bir kıyı şeridi bırakıldığından buraya gemiyle yanaşıp asker çıkarmak pek mümkün olmuyordu. Ayrıca Haliç'in ağzı zincirle de kapatılıyor, böylece gemilerin girişi engellenmiş oluyordu. Bu nedenle Bizanslılar, kara surlarının aksine Haliç ve Marmara kıyılarındaki surları tahkim etmek için çok çaba sarf etmemişlerdir (Belge, 2020, s. 57-59; Stathakopoulos, 2018, s. 48).

Deniz Surları ikiye ayrılmaktadır. Ayvansaray ile Sarayburnu arasında uzanan kısım Haliç Surları, Sarayburnu ve Yedikule arasında bulunan Surlar Marmara Surları olarak adlandırılmaktadır. Kara Surları gibi Deniz Surları da Bizans ve Osmanlı döneminde zaman zaman onarımlar geçirmiştir (Semiz, 2019).

Bizans kelimesinin kökenini irdelediği kısımda Stathakopoulos'un dediği üzere, “...kelimeler yanlış yönlendirici olabilir, peki ya tuğlalar ve taşlar? Mahallinde Bizans kalıntıları büyük ölçüde iki kategoriye ayrılır: kiliseler ve surlar. Kiliseler çok daha fazla olup çok daha fazla dikkat çekmişti. ...Surlarsa tersine genellikle görmezden gelinir. Onlara pek fazla bakılmaz ve hemen hemen aynı görünürler. Oysa daha yakından incelenmeyi hak ederler. Surlar her yönden düşmanlara karşı sürekli savaş halinin belirleyici özellik olduğu çok uzun bir tarihe sahip bir devletin işaretidir. Bunlar önemli şehirleri korumak için inşa edilmiş, bu şehir merkezleri büyüdüğünde yer açılması için

yıkılmış, sürekli tamir edilmiş ve bunları inşa edenleri anmak için yazıtlarla süslenmiştir. Surlar bize bir devletin ve onun sadece ibadet etmekten çok daha fazlasını yapmış olan halkının tarihini hatırlatır.” (Stathakopoulos, 2018, s. 19-20).

Deniz Surları Kara Surları’ndan farklı olarak inşa edilmiştir. Kara Surları 3 farklı aşamadan oluşurken Deniz Surları tek bir hat şeklinde inşa edilmiştir. Boğaz üzerinden gelen akıntısı hali hazırda gemilerin kıyıya yanaşmasını zorlaştırır ve belki de bu nedenle Kara Surları öncelikli olarak inşa edilmiştir. Deniz Surları inşa edilirken hedef mümkün oldukça kıyı şeridine yakın konumlandırılması savunma konusunda avantaj sağlamıştır (Semiz, 2019).

Bizans’ın başlangıcı “çok daha belirsiz olup hâlâ hararetle tartışılmaktadır.” (Stathakopoulos, 2018, s. 22).

Bizans Dönemi’nde Deniz Surları’nın ne zaman inşa edilmiş olduğu bugün hala tartışmalı bir konudur. Ortak varılan kanı en geç 9. yüzyılda sahillerin tamamının surlar ile kaplı olduğu kesindir (Semiz, 2019).

“Devletler sadece zamanda değil, mekânda da var olur. Bizans İmparatorluğunu’nun coğrafi kapsamı uzun tarihi boyunca önemli dalgalanmalardan geçmişti.” (Stathakopoulos, 2018, s. 22).

“Hristiyanlıkla imparatorluğun kaynaşması hiçbir yerde imparatorluk başkentinde olduğu kadar açık değildi. Onun bu ilk, oluşum dönemindeki yerleşimi ve işlevi özellikle önemlidir, çünkü bu faktörler sonraki yüzyıllarda şehirle imparatorluk arasındaki bağlantının tonunu belirlemişti. Bizans tarihi hakkında bildiğimiz ve tartıştığımız şeyler Konstantinopolis ile o kadar ilgilidir ki, çoğu zaman ikisi bir ve aynıymış gibi görünür.” “...Konstantinopolis daha baştan her şeyi yeni kurucusuna, imparatora borçlu olan bir şehirdi. İmparator Hristiyan olduğundan şehrin de bütün pratik amaçlar için Hristiyan olmasına niyet edilmişti.” (Stathakopoulos, 2018, s. 62-64).

İstanbul için dönüm noktası 4. yüzyılın ilk çeyreğinde İmparator Constantin ile olur. Şehrin yüzölçümü dört katına çıkar ve batıda yeni kara surları inşa edilir (Semiz, 2019) “Şehir 4. yüzyıl sonunda ve 5. yüzyılda hem boyut hem de ihtişam bakımından büyümüş ve ona limanlar, sarnıçlar, çeşmeler, bir su kemeri, tahıl ambarları, yeni kara ve deniz surları, yeni meydanlar, saygıyı ifade eden sütunlar, birçok kilise ve manastır gibi bir dizi abide sağlanmıştı.” (Stathakopoulos, 2018, s. 63-64).

3.3. Yedikule Hisarı

Marmara denizinden karaya çıkıldığında karşılaşılan ilk kapı anıtsal girişiyle Altınkapı'dır. Kapı iki yanında mermerden inşa edilmiş kuleler ile çevrelenir. (Millingen, 2020, s. 44)

II. Theodosius surları inşa edilmeden önce İstanbul'un sınırı olan Konstantin surlarına yaklaşık 1,6 km mesafede herhangi bir yapıdan bağımsız şekilde duran Altınkapı, Via Egnatia isimli yolun son durağı olan İstanbul'a girdiği geçittir. Klasik Roma mimarisinde yapılmış merkezde en geniş olmak üzere iki yanında daha küçük birer kemer ile inşa edilmiştir. Günümüzde kemer açıklıkları örülü şekilde olmasına rağmen orjinal kemer açıklıkları bariz şekilde görünmektedir. Altınkapı ismi yapı cephesinin inşa edildiğinde altın kaplamalar ile süslenmesindendir. Kullanılan altın kaplama haricinde yapının dekorasyonunda kullanılan heykeller özellikle de bronz 4'lü fil heykeli en bilinenlerdendir. 3 büyük açıklığı ile şehir savunmasını riske atan Altınkapı'nın önüne II. Theodosius döneminde Kara Surları inşa edilirken tek geçitten oluşan ek bir geçit eklenerek Kara Surları'na entegre edilmiştir. (Freely, 2011, s. 106,107)

M.S 4. yüzyıla tarihlenen geçmişi ile Yedikule Hisarı Türkiye'nin en eski açık hava müzelerinden birisidir. Halk arasında Yedikule Zindanları olarak anılan yapı aslında önemli hadiselerin ardından geçit törenlerinde kullanılmak amacı ile inşa edilmiş, II. Theodosius döneminde şehir surlarına entegre edilerek kentin savunmasında kilit öneme sahip olmuştur. Roma döneminde 4 adet kulesi olan hisar İstanbul'un fethinin ardından Fatih Mehmet döneminde 3 adet kulenin ilavesiyle günümüze ulaşmıştır. 1600 yıllık geçmişinde yapının kullanımı hisar, iç kale, zindan, hazine, arşiv binası, Hristiyan kız mektebi ve hayvanat bahçesi olarak değişmiştir. 2020 yılından bu yana alındığı restorasyon sürecinin hedefi yapıyı uluslararası kültür ve sanat etkinliklerine kazandırabilmektir. (Gürses, 2023, s. 1-6)

Fatih'in döneminde inşa edilen cami ve günümüze ulaşmayan iç mahalle hala Yedikule mahallesi olarak anılmaktadır. (Hürel, 2016, s. 218)

Hisar'ın zindan olarak adlandırılması ise fetih ile doğrudan alakalı değildir. Yeni saray ve Yedikule'nin inşaatı Fatih'in önceliklerinden olmuştur. Yapıya eklenen her kule imparatorluk için önemli bir depo görevi görecek biçimde tasarlanmış, kıymetli eşyalar, belgeler, silahlar, altın ve gümüş madenler hazine odası olarak tasarlanan hisarda

korunmuştur. Kıymetli eşyalar ve değerli madenlerin Topkapı Sarayı'na taşınması 16. yüzyılda Yavuz Selim döneminde gerçekleşecek ve Yedikule hisarı zindan olarak kullanılmaya başlayacaktır. (Özgüven, 2014)

Yeni eklenen kuleler ile beşgen yıldız planını alan hisarın merkez noktasında fetih ardından inşa edilen cami bulunur. Ardılı olan askeri yapılar gibi Fatih döneminde inşa edilen hisarlar (Rumeli, Kilid Bahir vb.) erken Osmanlı dönemi mimarisinin simetrik ve geometrik şekillere evrilmesinin başlangıç örnekleridir. (Kuban, 1980, s. 143,144)

Yedikule Hisarı Roma ve Osmanlı imparatorluklarının ortak mirasıdır. Başkent'in en önemli giriş kapısı Altınkapı'ya bir iç kale niteliği kazandırmıştır. Kuşbakışı beşgene benzeyen bu yapı Osmanlı döneminde hapishane olarak kullanılmış, hisarın içindeki mahalle yangın sonucu ortadan kalkmış ve günümüze yalnızca bir adet minare, sarnıç ve çeşme kalmıştır. Cami'nin 1873 yılı ve sonrasında fişekhane ve depo olarak kullanılmış olduğu ve görünüşünün bu sebeplerle değiştiği bilinmektedir. Altınkapı'dan hisara girildiğinde kullanılan yol Geç Roma dönemine aittir ve bozulmadan günümüze ulaşmış olması önemlidir. Bu yol hisarın içindeki mescide kadar devam ediyor. Mescitten Fatih kapısına kadar olan kısım 15. yüzyıl Osmanlı dönemine aittir. Fatih kapısına kadar devam eder ardından Mese caddesi ile birleşirdi. Hisar içinde Roma dönemi yolu Osmanlı dönemi yolundan 5 basamak (günümüzde 4) daha alçaktır. Hayri Fehmi Yılmaz'ın deyimi ile her basamakta 200 yıl geriye gidilmektedir. (Çelik, 2021, s. 8-15)

Paleologos Hanedanlığı şehri geri aldıktan sonra da yapının tahribatı saray içi tartışmalardan dolayı devam etmiştir. Günümüzde Altın Kapı karşımıza alındığında sağda kalan yürüme yolu boyunca uzanan perde duvarlar ve günümüze ulaşmamış kule V. İoannes Kantakuzennos ve İoannes Paleologos (1341-1355) döneminde taht hakimiyeti için kasten yıktırılmış ancak daha sonra Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) İstanbul'u işgal riskinden dolayı yeniden inşa ettirilmiştir. Yıldırım Bayezid aralarında anlaşma sağlanmasına rağmen bahsedilen tahkimatlar ile güçlendirilmiş olan Yedikule Hisarı konusunda Bizans Sarayı'na tehditlerde bulunmuş ve bunun üzerine tahkimatların belirli kısımları yeniden yıktırılmıştır. Yapılan çalışmaların neticelenmesi ve Küçük Altın Kapı'nın ziyarete açılması ümidi ile bir zamanlar Kapı'yı süsleyen ve bugün bazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde bulunan Herkül ve Prometheus kabartmalarının çıkartılmış olduğu noktalar görülebilir duruma gelecektir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 91-93).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’UN OSMANLI İMPARATORLUĞU TARAFINDAN GEÇİRMİŞ OLDUĞU KUŞATMALAR, FETİH VE OSMANLI DÖNEMİNDE SURLARIN GENEL DURUMU

4.1. İstanbul’un Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Geçirmiş Olduğu Kuşatmalar ve Fetih

Osmanlı İmparatorluğu gerek kuruluş öncesi gerek kuruluş ve gerekse İstanbul’un fethine kadar kaçınılmaz olarak Roma İmparatorluğu ile etkileşimde halinde olmuştur. Özellikle Fetret devrinde (1402-1413) Ege Denizi’ne ve Avrupa kıtasına uzanan ticari gelirlerini kaybetmekte olan Doğu Roma İmparatorluğu’nun merkezî kuvveti bölünmüş, güçsüz kalmış imparatorlar Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıf noktalarını kullanarak kontrol edilmesi kolay birilerinin tahtta olmasını desteklemiş ve yaşanan etkileşimlerin genelde düşmanca olmasına rağmen zaman zaman da dostane bir hal almasını sağlamıştır. 1413 yılında önce Haliç’in kıyısında ardından Beşiktaş’ta düzenlenen ve Çelebi Mehmet ile İmparator Emmanuel Paleologos’un iştirak ettiği festival konuya örnek olarak verilebilir. İki imparatorluk arasında nadiren yaşanan bu tarz olaylar karşılıklı çıkarların sağlanamadığı durumlarda ise düşmanca hareketler ile son buluyordu. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan İstanbul’un fethine kadar Türkler şehri defalarca kuşatmış ve biri hariç her kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Haz. Kabasoy, 2021, s. 177-178).

1453 yılında İstanbul’un fethine kadar şehir kuşatmaları nispeten daha uzun sürmekteydi. Bunun nedeni dönemin silah teknolojisinin yetersiz oluşu ve kent savunmasında en önemli rolü oynayan şehir surlarını aşmanın hızlı ve uygun yönteminin henüz kullanıma başlamamış olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu 1422 yılına kadar henüz top kullanmaya başlamadığı için kuşatmalar birbirini takviye eden saldırılar şeklinde değil, ancak şehri ablukaya alarak uzun zaman boyunca güvenli duvarlar ardındaki savunmacının kaynaklarının tükenmesini beklemek ve zaman zaman çeşitli hamlelerle (lağım ve savaş kuleleri) kent surlarını aşmak için fırsatlar yaratmaya çalışmaktan

ibaretti. Bu süreçte İstanbul Surları sahip olduğu savunma hattı ve vasıtaları ile (mancınık, Rum ateşi vb.) çağının pek çok saldırı yöntemine karşı geçilemez olduğunu kanıtlamıştır (Çelik, 2020).

İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından kaç kez kuşatıldığı ve akabinde yaşanan olaylar uluslararası düzeyde merak uyandıran ve araştırılan bir konu olmuştur. Kentin kuşatması yukarıda da bahsedildiği gibi sanılanın aksine tek celsede gerçekleşen bir hadise değil, aksine zaman zaman aylar hatta yıllar süren müteakip olaylar silsilesi halinde gerçekleşen uzun bir süreci ifade etmektedir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 170; Çelik, 2020).

Dolayısıyla fethe giden yolu bir teşebbüsler silsilesi ve deneyim kazanma süreci olarak okumak gerekmektedir. Kenti ablukaya alan ilk sultan Yıldırım Bayezid (1389-1402) olmuştur. Bu ilk kuşatmada kentin ablukaya alındığı süre boyunca (1394-1402) pek çok nedenle Kara Surları önündeki Osmanlı askerî varlığı değişiklik göstermiştir. 8 yıl süren abluka boyunca Roma İmparatoru II. Emmanuel pek çok kez şehir dışına çıkmayı başarmış ve Hristiyan ülkelerden yardım alarak ve Osmanlı'nın hâkim olduğu vilayetlerde ayaklanmalara neden olarak şehir savunmasını sağlamlaştırmaya çalışmıştır (Çelik, 2020).

Kuşatma boyunca en büyük sorunların başında Balkanlar'da çıkan gerginliklerin artması gelirken, buraları kontrol altında tutabilmek için Osmanlı ordusunun bugünkü Bulgar topraklarını ve Selanik kentini ele geçirdiği bilinmektedir. Bulgar toprakları Balkan Savaşlarına kadar (1912-1913) Osmanlı hâkimiyetinde kalacaktır ancak Selanik bir kez daha el değiştirecektir. Sultan, kentin kuşatmasını yeniden güçlendirmek için hazırlıklara başlayacaktır. Ancak bu esnada Macaristan Krallığı'nın kontrolünde toplanan 120 bin kişilik Haçlı ordusu Bayezid'i durdurmak için Niğbolu kentini kuşatınca (1396) İstanbul kuşatması yine ikinci planda kalmıştır. Her ne kadar bu sefer Haçlı ordularının büyük kayıplar vermesi ve mağlubiyetiyle sonuçlanmış olsa da nihai anlamda İstanbul kuşatmasını geciktirmiştir (Kabacalı, 2006, s. 24-26).

İstanbul'a abluka boyunca gıda ve asker temini konusunda Boğazlar büyük avantaj sağlamaktadır. Yıldırım kentin ele geçirilmesini hızlandırmak ve ordunun güvenliğini sağlama alabilmek için Karadeniz kıyısını kontrol altına alıp Güzel Hisar adı

ile anılacak olan (Bugünkü Anadolu Hisarı) yapıyı inşa etmiştir. (Haz. Kabasoy, 2021, s. 176)

Bayezid'in kenti ele geçirme hedefi önce İstanbul Boğazı'nı etkisiz hale getirmekten geçtiği bellidir ki Anadolu Hisarı olarak bilinen yapıyı şehre büyük bir taarruzdan önce (1395) inşa ettirmiştir. Ancak her ne kadar bu yönde hazırlıklar yapıldıysa da İmparatorluğun doğu bölgesinde büyüyen beylik mücadeleleriyle uğraşılması bir engel teşkil etmiştir. Öte yandan bu sorunların aşılmasıyla bölgedeki otoritenin yani Doğu Anadolu topraklarının merkezî tek kuvvet altında toplanması aynı zamanda Orta Asya'nın hâkimi olan Türk-Mongol devletine komşu olmak ve bir tehdit oluşturmak anlamına da gelmekteydi (Kabacalı, 2006, s. 26-27).

Nitekim bunun sonuçları da kısa bir süre sonra görülecekti. Bu çerçevede, önce Batı'da büyüyen Haçlı riski ardından Doğu'da büyüyen Timur tehdidi karşısında yaşanan hızlı askerî manevralar inanışa göre Sultan'a "Yıldırım" lakabını kazandırmıştır (Gibbon, 2008, s. 2715).

Yıldırım'ın beklenmeyen şekilde Haçlı ordusunu ağır bir mağlubiyete uğratması ve Macar kralının Sultan'ın esiri olarak tutulması Avrupa'da büyük sarsıntı yaratmış ve en yakın hedef İstanbul başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun daha pek çok bölgelerde fetih girişiminde bulunması halinde başarı sağlayacağından korkulduğu için Sultan'a ve baş vezire (Sadrazam Ali Paşa) büyük ganimetler ve imtiyazlar sunulmuştur. Gelen haraç teklifine ek olarak Sultan'ın isteği üzerine İstanbul'da uygun bir mahalle seçilip Müslümanlara bir cami inşa edilmesi, camiye Osmanlı bir imam atanacağı ve İstanbul'da Sultan adına hutbe okutulacağı, mahallenin kendi iç işlerinden sorumlu olması için bir kadı atanacağı ve her sene on bin duka altınlık vergi toplanacağı taahhüdünde bulunulmuş ve bunun karşılığında bugün Sakarya olarak bilinen kentin Taraklı mevkindeki Müslümanlar İstanbul'da yeni mahallelerine (Sirkeci) göç ettirilmiştir. Bahsedilen şartlara ek olarak Sultan Bayezid'e ve özellikle Sadrazam Ali Paşa'ya çok kıymetli hediyeler sunulmuştur. İstanbul'da Müslümanlar için inşa edilen ilk cami Karaköy'de bulunan Arap Camii'dir. Sultan Bayezid ile varılan anlaşmanın ardından aslında Emeviler döneminde inşa edilmiş olan ancak sonradan kiliseye dönüştürülmüş olan bir yapı Sultan Yıldırım Bayezid ile varılan anlaşmanın ardından tekrar camiye dönüştürülmüş ancak Yıldırım'ın Ankara'da esir düşmesinin ardından

(1402) tekrardan tahrip edilerek kullanılamaz hale getirilmiştir (Haz. Kabasoy, 2021, s. 177).

Sultan Yıldırım Bayezid'in 1402 yılında Timur'a esir düşmesi ve kendini zehirleyerek öldürmesine kadar Sultan'ın oğulları Timur tarafından birbirine karşı kışkırtılmış ve Anadolu'nun çeşitli noktalarında birbirleriyle çatışmışlardır. 1402-1413 arası yılları kapsayan bu döneme "Fetret Devri" denilmiştir (Çelik, 2020).

Ancak bu genel durağanlık dönemi bir Osmanlı'nı İstanbul'u fethetme azminden bir şey eksiltmemiştir. İstanbul'un sonraki kuşatması 1411 yılında fetret devri döneminde gerçekleşmiştir. Abisi Süleyman Çelebi'ye karşı üstün gelen Musa Çelebi Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli (Avrupa) yakasının Sultanı olmuş ve Süleyman Çelebi'yi destekleyen II. Emmanuel Paleologos'un, babası Yıldırım Bayezid'e vaat etmiş olduğu ancak Ankara Savaşı'nı takip eden yıllarda ödenmesi gereken vergilerin aksatılmasını gerekçe göstererek İstanbul üzerine yürümüştür (Haz. Kabasoy, 2021, s. 178)

Kuşatmanın başarılı olmasına en büyük engel şehrin fiziki savunmasından ziyade iki kardeş arasında (Musa Çelebi ve Mehmet Çelebi) yaşanan hâkimiyet çatışmaları olacaktır. Nitekim Doğu Roma İmparatoru II. Emmanuel Paleologos tarafından manipüle edilen Musa Çelebi'nin, kardeşi Mehmet Çelebi'ye karşı cephe almasına neden olmuştur. İmparator Emmanuel'in destek çağrısı üzerine Boğaz'dan karşıya geçip İstanbul'u kuşatmaya gelen kardeşi ile Çatalca yakınlarında yüz yüze gelen diğer kardeş arasında meydan savaşı gerçekleşmiş ve savaş Mehmet Çelebi'nin ağır şekilde yaralanması ile sonuçlanmıştır. O da İstanbul üzerinden Bursa'ya geçmiş, galip Musa Çelebi ise İstanbul'u almak için ordusunun ihtiyaçlarını gidererek Rumeli'nde başka fetihler gerçekleştirmiştir. Aynı yıl yine İstanbul önünde karşı karşıya gelen Rumeli ve Anadolu sultanları birbirleriyle savaşmış, 1411 yılında ikinci kez gerçekleşecek olan İstanbul kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Sakaoğlu, 2011, s. 63-72).

İstanbul'un tanık olduğu en büyük olaylardan birisi 1422 yılında Sultan II. Murad'ın kontrolünde ilk kez Kara Surları'nın top atışına maruz kalması olmuştur (Çelik, 2020).

Kenti işgal hazırlıkları boyunca Doğu'da farklı beyliklerin neden olduğu genişleme politikaları, Batı'da Bizans bağlantılı yavaşlatma çabalarının ve vaktiyle Bizans sarayına yerleştirilmiş İstanbul'da koz olarak kullanılan Sultan Murad'ın amcası

olan “düzmece” Mustafa’nın Edirne ve Bursa’da yol açacağı kargaşalar Sultan’ın hazırlıklarını hayli yavaşlatmıştır. (Fidler, 2017, s. 377)

Bazı kaynaklarda Sultan Murad’ın İstanbul’u kuşatma kararının yukarıda bahsedilen “düzmece” Mustafa vb. gibi olayların yaşanmasının ardından aldığı da sebep olarak gösterilir. (Kabacalı, 2006, s. 29)

“Düzmece” Mustafa vakası ile uğraşılırken 1422 yılının bahar ayları İstanbul kuşatmasına niyetlenmişken harcanmaktadır. Neticede Mustafa Trakya bölgesinde yakalanır ve Sultan’ın huzurunda sarayın burcundan asılarak idam edilir. Bu hadise adeta Fetret Devri’nde yaşanan olaylara benzetilmiştir çünkü Osmanlı tarafında çıkan iç karışıklıklar bu kadarla kalmaz. (Haz, KABASOY, 2021, s. 181)

Haziranın son günlerine kadar geciken kuşatma başlamadan önce Sultan Murad’ın sadrazamlarından Çandarlı Halil Paşa’nın kuşatmanın ertelenmemesi halinde ordunun büyük mağlubiyet göreceği yönünde kaygılarına rağmen Sultan orduyu Haziran bitiminde harekete geçirir. Çandarlı Halil’in İstanbul ahalisinden yüksek rüşvetler aldığını yazan kaynaklar mevcuttur (Fidler, 2017, s. 377)

Nihayen başlayan kuşatma iki buçuk ay çok etkili sürecektir. Sultan Murad döneminde kullanılan bir yöntem ayrışık parçalar halinde savaş alanına getirilen ve kurulacak yüksekçe bir platform üzerinde birbirine entegre edilerek yukardan ateşlenen toplardır. Sultan’ın ordusunda kaç adet top bulunduğu bilinmemektedir fakat 1453 yılında kullanılan toplara nispeten bunların daha ufak çapta olduğu gerçektir. (Çelik, 2020)

Kuşatma planında Sultan Murad ordugahını Silivrikapı mevkinin merkez olacak şekilde Balıklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı avlusunda kurdurtmuştur. (Millingen, 2020, s. 77)

Altınkapı’dan Silivrikapı’ya olan kuşatma hattı Yeniçeriler tarafından Sultan’ın sağ kolunu oluştururken bu denli bir kuşatmada ilk kez kullanılan toplar Sulukule, Romanus ve Topkapı (Pempton) dolaylarını top atışına tutacak şekilde sol kanadı oluşturmuştur. (Çelik, 2020)

Şehrin dış surları ağır hasar alırken Osmanlı sağ kolu gelişme kaydedememiştir. Yine Fetret Devri benzeri yaşanan diğer bir hadise bu kez Sultan Murad’ın babasının vasiyeti üzerine büyük kardeşleri tarafından katledilmemesi için Anadolu’da Hamitli’de

valilik verilen Şehzade Mustafa'nın bağımsızlık için Bursa'ya yürümesi ve kendini Sultan kabul ettirmesi olmuştur. (Haz, Kabasoy, 2021, s. 181)

Bahsi geçen kardeş Çelebi Mustafa olarak da bilinir. Çelebinin önce Bursa'da kendini Sultan ilan etmesi ve ardından II. Emmanuel'in vaatleri üzerine İznik'i işgal etmesi Sultan II. Murad'ın İstanbul kuşatmasını yarıda bırakmasına sebep olmuştur. İznik işgali 40 günün sonunda başarı ile sonuçlandığında Osmanlı ordusunun öncü birlikleri çok Anadolu'ya geçmişlerdi. Kuşatmanın kısa bir süre sonrasında Çelebi Mustafa yakalanmış ve İznik'te idam edilmiş ardından naaşı Bursa'ya gönderilerek Yeşil Camide gömülmüştür. (Sakaoğlu, 2011, s. 76)

Sultan Murad'ın İstanbul kuşatmasının başarısız olmasının nedenleri yalnızca bir savaşın değil aynı zaman da İmparatorluğun da yıkımına yol açabilecek potansiyeller taşıdığından Sultan yıllar boyunca Rumeli'nde ve Anadolu'da yaşanan dengesizlikleri sonlandırmak için çabalamıştır. (Gibbon, 2008, s. 2824)

Selanik'in ikinci kez Osmanlılar tarafından fethi (1430) Sultan Murad'ın yukarıda bahsedilen çabaları döneminde olmuştur. Selanik önemli bir ticaret merkezi olarak 1423 yılında II. Emmanuel tarafından Venedik Cumhuriyetine satılmış önemli bir ticaret kentidir. (Kabacalı, 2006, s. 34)

Sultan Murad ise ordularını Rumeli'den Anadolu'ya (veya ters güzergahta) hareket ettirmek için her zaman Ceneviz Cumhuriyeti ile anlaşmıştır. (Gibbon, 2008, s. 2823)

1444 yılında 20 yıla yakın süren saltanatını yorgunluğu nedeni ile oğlu II. Mehmed'e bırakması Osmanlı tarihinde bir daha görünmeyecek bir olaydır. Sultan'ın yıllarca süren çabaları üzerine büyük toprak kayıpları da yaşanmış ancak özellikle Anadolu'nun hakimiyet dengesi barış koşulu ile sağlanmıştır. Osmanlı başkenti Edirne'de tüm bu yaşanan olaylar ve Sultan Murad'ın başkenti terk edip Manisa'ya yerleşmek üzere Rumeli'nden ayrılarak yerine Manisa'daki oğlunu çağırması ve aynı yıl Edirne'nin geçireceği tarihinin en büyük yangınlarından birisinin çıkması (bütün kent yanmıştır) Balkanlar'da büyük şüpheler uyandırmış ve Hristiyan toplumu bu ani hadiselerde belki de bir fırsat görmüş olmalı ki büyüyen tehlikeler yüzünden tahta geçen genç Sultan yerini yeniden babasına bırakacak. Manisa'ya yola çıkışından 3 ay sonra Edirne'ye gelen sultan (bazı kaynaklarda yalnızca Rumeli'nin kontrolünü oğluna bıraktığı ve Varna savaşında

yalnızca komutan olarak görev aldığı yazılıdır) Varna’da gerçekleşen büyük bir savaşın ardından II. Mehmet yeniden tahta getirilecek ancak 1446 yılında yine babasına biat etmek durumunda kalacaktır. (Sakaoğlu, 2011, s. 81,82)

Eflak Voyvoda’sı Vlad Tepeş’in bağımsızlığını ilanı, Macar kralı Hünyadi’nin Osmanlı sınırlarında düzenlediği akınlar ve Osmanlı tahtında hak iddia eden başka bir varisin (Davud Çelebi) ortaya çıkması nedeniyle yine Osmanlı tahtına oturan II. Murad 1451 yılındaki ölümüne dek Osmanlı İmparatorluğu’nun sınır güvenliğini sağlamaya komşu coğrafyalardan toplandığı bilim ve sanat mecralarında başarı göstermiş kişileri huzurunda tutmaya çalışmıştır. Barış temelli izlediği politikaların zaafiyet olarak algılanması nedeniyle ömrü savaşlarla geçen Sultan katılmış olduğu girdiği pek çok mücadeleden muzaffer olarak ayrılmış, büyük oğlu II. Mehmed’i savaş alanından ayırmayarak tecrübe kazanmasını sağlamıştır. (Sakaoğlu, 2011, s. 82,83)

II. Murad’ın ölüm haberi geldiğinde babasının emeklilik dönemi için yaptırmış olduğu sarayda kalan II. Mehmet tahta üçüncü ve son kez geçeceği zaman 19 yaşındaydı Gelibolu üzerinden Edirne’ye geçmeden önce kentin girişinde herhangi bir kargaşanın olmadığı ve saraya kadar güvenli girileceğinden emin olmuştur. (Kabacalı, 2006, s. 54)

Tahta geçişinin ardından geçmiş yıllarında yaşanan olayların yarattığı istikrarsız bir merkezi yönetim sürecinden geçen II. Mehmet tahta geçişinin ikinci yılında Rumeli’nde bir hisarın inşaat emrini vermiştir. 4,5 ay gibi kısa bir sürede hisarın inşaatı tamamlandığında Boğaz’ın karşı kıyısında bulunan Anadolu Hisarı ile birlikte toprakları güçlendirilecektir. Hedef İstanbul Boğazı’nı Tuna nehri ve Karadeniz üzerinden hiçbir geminin Osmanlı onayı alınmadan geçilemez hale gelmesidir. (Sakaoğlu, 2011, s. 87)

Sultan Murad’ın ölümü üzerine yeni bir Sultan’ın tahta geçmesinden mutluluk ve huzur duyan Hristiyan dünyası Rumeli’nde inşası başlayan hisar ile büyük bir tehlikenin varlığını fark etmiştir. (Madden, 2017, s. 240)

Bu tehlikenin doğmasında İmparator Constantin Paleologos’un da payı vardır. Tahta yeni geçen Sultan’ın istikrarsız sürecini zorlaştırmak amacı ile tahta varis olan Şehzade Orhan’ı elinde rehin tutan İmparator Osmanlı İmparatorluğunun şehzadeyi serbest bırakmamaları için aldıkları yıllık ücreti iki katına çıkarılmasını talep etmiş, aksi takdirde şehzadenin Anadolu beyliklerinden destek alarak Edirne’ye yürüyeceğine dair Mehmet’i tehdit etmiştir. (Kortados, 2006, s. 47)

II. Mehmet'in Roma İmparatorluğuna dair bilgisi, Türkçe, Arapça ve Farsça gibi Osmanlı anadillerinin haricinde Yunanca'ya olan hakimiyeti kendisine edebiyat konusunda büyük avantajlar sağlamıştır. Bu bilgileri sayesinde on asırdır İstanbul'u koruyan şehir surları hakkında yazılanları okumuş, tehlike anında kullanılan su sistemlerini ve şehri çevreleyen su kaynaklarını, akıntı yönlerini inceleyerek surların zayıf noktalarını anlamaya çalışmıştır. (Madden, 2017, s. 240)

Rumeli Hisarı'nın çok hızlı ilerlemesi (4 aya yakın sürede bitmiştir) İmparator Constantin'in Hristiyan dünyasından yardım istemek için pek çok yola başvurmasını beraberinde getirmiştir. Macar krallığı II. Murad'ın uğrattığı bozgun ardından hala gücünü toparlayamamış, Balkanlarda yaşanan iç savaşlar hala devam etmektedir. Venedik Cumhuriyeti yardım çağrılarına yanıt vermezken Vatikan da belki de kasten destek konusunda temsilcilerini İstanbul'a göndermiş ancak aciz kalmıştır. Aralık 1452 yılında İmparator Constantin Katolik kilisenin yardımını alabilmek için çok kritik bir hamle yapmıştır. Ayasofya'da Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi için ortak bir ayin yaptırmış bu durum şehir halkını "ayrılıkçılar" ve "birlikçiler" olarak ikiye bölmüştür. Tüm bu olaylar yaşanırken İstanbul'un Türklerin eline geçmesindeki olumsuzlukları yalnızca Ceneviz Cumhuriyeti önemsemiş olacak ki Sakız adasında mevzilenmiş paralı asker olan Giovanni Giustiniani kenti savunmak için 700 kişilik bir birlik ile İstanbul'a gönderilmiştir. (Kortados, 2006, s. 48)

Fatih Sultan Mehmet ve 70 bin kişilik Osmanlı ordusu 6 Nisan 1453 günü Aziz Romanus kapısı önüne 1.5 kilometrelik mesafeye yerleşmiştir. Urban usta olarak bilinen kişinin dökmüş olduğu toplar bu tarihten iki ay önce yola koyulmuştur. Topların nakliyesinde her bir top başı 50 büyükbaş hayvan ve 700 asker sorumludur. (Kabacalı, 2006, s. 78)

Geçmiş kuşatmaların önüne geçen en büyük engellerden birisi Haçlı ordusunun toplanması olmuştur. Mehmet bunun farkında olduğu için kenti ataları gibi uzun süren kuşatmalar ile değil, hızlı sonuç getirecek taktikler uygulamak ister. Bu taktiklerin en önemlisi Urban usta tarafından "Babil'in duvarlarını bile yıkabilecek" devasa toplardır. (Madden, 2017, s. 244)

Osmanlı ordusu harekete geçmeden önce Bizans İmparatorluğuna bağlı tüm kasaba ve kıyı şeritleri (Silivri ve Büyük Ada hariç) ele geçirilmiş ve Doğru Roma

İmparatorluğu artık 80 bin kişilik nüfusa 7 bin kişilik orduya sahip tek bir kent durumuna düşmüştür. 7 Nisan günü Sultan Mehmet tarafından yapılan şehrin teslim edilmesi halinde can ve mal kaybının yaşanmayacağını garantileyen davetin reddedilmesi sonucu top atışı başlamıştır. (Kabacalı, 2006, s. 78)

Osmanlı ordusunun elinde ebatları değişiklik gösteren onlarca top vardı. Küçük olanlar aralık vermeden ateş edebildiği için büyüklerden avantajlıdır ama sayılarının üç kadar olduğu düşünülen büyük toplar yıkıcı güce sahiptiler. Kentin savunmasında kullanılan küçük toplarında olduğu bilinmektedir ancak dış duvarın burçları üzerinde kullanılan bu daha küçük menzilli toplar savaş başlayınca iç kulelere taşınmış ve etkisiz durumda kalmıştır. (Madden, 2017, s. 244)

Mücadelenin 2. Haftasında) surlarda pek çok gedik açılmış ancak kenti savunanlar bu gedikleri zamanında doldurmayı başararak surların tamamen yıkılmasını engelleyebiliyorlardı. Bu sırada kente Akdeniz üzerinden gelen asker ve yiyecek takviyesinin başarılı şekilde Haliç kıyılarından şehre ulaşması Osmanlı ordusunun moralini bozan bir hadise olmuştur. Osmanlı donanması Haliç'e gerilmiş zinciri geçemediği sürece gözler başarıyı Kara Surlarında açılacak gedikten geçecek Yeniçerilerde arıyordu.

22 Nisan tarihine kadar Fatih'in hazırlığını yaptırdığı Yüksek ihtimalle bugünkü Dolmabahçe'den Dolapdere'ye kadar ağaçların kesilerek kazık ve kızaklara dönüştürülmesinin ardından gemilerin 23 Nisan gecesi Haliç sularına güvenli şekilde indirilmesi Fetih'in kaderinde ve kenti savunanların morallerinde büyük etki yaratmış bir durumdur. (Kabacalı, 2006, s. 82)

Her ne kadar Venedikliler Haliç içerisinde Osmanlı donanmasını yakmaya çalışsa da Osmanlı kalyonları dar sularda Venediklilerden üstün gelmiştir. Stratejik olarak da Mehmet'in ordusu Haliç'in üzerinde kurulan seyyar bir köprü ile Kuzey yönde asker, mühimmat vb. yönden üstün hale gelmiştir. Fetih'te önemli rol oynayan Haliç'in bu kısmı fetihin ardından Hasköy olarak adlandırılacaktır. (Madden, 2017, s. 246)

Çarpışmalar bu tarihin ardından sulak altyapısından dolayı temelleri derine atılamayan Blachernai (Ayvansaray) surları önünde yoğunlaşacak ve Osmanlı askerleri gediklerden sızmak için 17 Mayıs tarihine kadar denemelerde bulunacaktır. Bu tarihlerde savaş Sultan'ın Sırbistan eyaletinden getirdiği gümüş madencilerinin surların "en zayıf"

olduğuna inanılan bu bölümlerinde hem yer üstünden hem de yer altından devam edecek fakat başarı sağlanamayacaktır. Lağımıcılar denen bu birlik tünel kazma çabaları gösterirken Sultan'ın emri ile yeni bir taktik olan savaş kuleleri inşa edilerek sur üzerine doğrudan çıkartma denemeleri yapılacaktır. Kalın hayvan derileri ile kaplanan makaralı ve surlardan yüksek boyutlara çıkabilen bu yapı kolay yanmaz özelliği ile büyük başarı gösterecek ve mücadelenin ilerleyen günlerinde başka örnekleri inşa edilecektir. (Kabacalı, 2006, s. 86)

Surların Edirnekapı'dan Haliç'e uzanan bu bölümünde savunmacılar kısım kısım derin hendekler kazarak kuşatmayı zorlaştırmaya çalışmışlardır. Surların bu bölümünü savunanlar arasında Şehzade Orhan'ın da küçük bir askeri birlik ile varlığı bilinmektedir. (Hürel, 2016, s. 106)

Karşılıklı çatışmalar Deniz'de ve Karada 27 Mayıs tarihine kadar aralıksız devam eder. Fatih'in ordusunda bazı vezirler kentin düşmeyeceğini ve Macar krallığı tarafından 25 Mayıs tarihinde genç Sultan'ı uyarmış olduğu büyük Hristiyan ordusunun Batı'dan gelmesi kuşatmanın kötü sonuçlanacağını ve acilen kaldırılması gerektiğini düşünürken diğer vezirler bu tehditin geçersiz olduğunu ve baskının devam etmesi halinde surların düşeceğine inanmışlardır. Blachernai Sarayı'nda ise benzer bir durum kayda geçmiştir. Katolik ve Ortodoks savunucular arasında geçen büyük tartışmaların arasında İmparator'un kenti terk etmesi ve yeni bir ordu kurularak İstanbul'un savaşın ardından hemen işgal edilmesi halinde Osmanlı ordusunun şehri savunamayacağı öne çıkan önerilerden birisi iken halkın büyük kısmı Sultan'ın teklifini kabul etmenin kendilerini kurtaracağı fikrini savunmuşlardır. Bu bölünmeler yaşanırken kenti savunan askerlerin yaşadığı moral bozukluğu savaş motivasyonlarını kaybetmelerine yol açmıştır. (Kabacalı, 2006, s. 86)

Topların tüm gücüne rağmen duvarlar şehri hala korumaktaydı. Sakızlı Giovanni kendi mıntıkasında çok güçlü savunmalar yapıyordu. İmparator 'ayrılıkçı' ve 'birlikçilerin' iç kavgaları yüzünden iki taraf ile de uzlaşamamış ancak sayıları 7 bin kadar tahmin edilen bir kuvvet bir araya getirebilmişti. Oysa kenti savunmak için 20 bin kadar asker bulursa olaylar çok farklı seyredebilirdi. (Kortados, 2006, s. 52)

Tüm bu olaylar yaşanırken genç Sultan iki kez İmparator XI. Constantinus tarafından gelen elçilerden imparatorun kuşatmanın kaldırılması halinde Mehmet'e yüklü

haraç ödeneceğini, kent içerisinde bir Osmanlı mahallesi kurulacağı kentin iç işlerinde Osmanlı yöneticilerinin de söz sahibi olacağı vaatlerini vermiştir ancak bu teklifler reddedilerek karşı teklif olarak XI. Constantin'in şehri teslim etmesi halinde kendisine adalarda hakimiyet sağlanacağı vaadinde bulunulmuştur. Karşılıklı tekliflerin kabul edilmemesi ile mücadele devam edecektir. Genç sultan 28 Mayıs gününü askere dinlenmesi için armağan etmiş, akşamına “mum donanması” denilen geleneksel fener alayının yapılmasını emretmiştir. Güneş battığında binlerce Osmanlı askeri meşaleler, fenerler ve mumlar ile şehrin her yanında varlıklarını göstererek tekbir çekmiştir. Tüm bunlar olurken toplar duvarları bombalamaya devam etmekteydiler. 29 Mayıs sabahı gün ışıkları yeni görünürken genel saldırı başladı kente kuşatmanın her yanından hücum başladı. Romanus kapısından açılan bir gedikte geçen Osmanlı askerleri Latin bir paralı asker olan Cenoval'lı Giustiniani'nin savunması ile mücadele ederken Eğrikapı istikametinde bir açıklıktan geçen 50 kadar Osmanlı askeri kulelerden bir tanesini kısa süreli de olsa ele geçirdi. Ulubatlı Hasan'ın bu askerlerden birisi olduğu ve öldürülmesinden hemen önce Osmanlı sancağını kuleye dikmeyi başardığı rivayet edilir. Yaşanan olayların verdiği motivasyon ile yağma sözü verilmiş Yeniçeriler sur içine akın ederken Ceneviz'li Giustiniani ağır yaralanır ve askerleri ile birlikte şehir düşmeden hemen önce kentten ayrılırlar. 29 Mayıs 1453 günü şehir Osmanlı kontrolüne geçmiştir. İmparator XI. Constantin'in çarpışmalarda savunduğu Romanus kapısı civarında öldüğüne inanılır. Bedeni tanınamayan imparatorun kimliğinin anlaşılması giymiş olduğu ayakkabıların mor renkte olmasından kaynaklıdır. Kentin talihi bir inanışa göre Büyük Constantin ile başlar ve yine başka bir Constantin ile bitecektir ve bu kehanet gerçekleşir. Günümüzde İmparator Büyük Constantin'den kalan nadir eserlerden birisi İstanbul Arkeoloji Müzeleri envanterinde bulunan Tetrarşi döneminden kalma Constantin kabartmasının ayak kısmıdır. Yine kentin son hâkimi İmparator XI. Constantin'den geriye bir ayakkabı kalmıştır. (KABACALI, 2006, s. 86-88)

4.2. İstanbul Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Kaç Kez Kuşatılmıştır?

Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti İstanbul, Osmanlı imparatorluğu tarafından 4 Osmanlı padişahı döneminde yaklaşık 10 yıla kadar bir süre kuşatma altına alınmıştır. Birinci Kuşatma Yıldırım Bayezid tarafından 1394-1402 yılları arasında

gerçekleştirilmiş, Ankara Savaşı (1402) nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci ve Üçüncü Kuşatma 1411 yılında (Fetret Devri) Musa Çelebi tarafından denenmiş ancak

Mehmet Çelebi ile gerçekleşen çarpışmaların ardından başarısız olmuştur. Dördüncü Kuşatma 1422 yılında II. Murad tarafından Kara Surlarını yıkmak amaçlanacak şekilde ilk kez top ateşi kullanılmış ancak iç ve dış çatışmaların yaşandığı bu süreçte Eylül ayına kadar uzayan kuşatma başarısız olmuştur. Şehrin Beşinci Kuşatması 1453 yılında II. Mehmet tarafından başlatılmış, 6 Nisan günü başlayan savaş 29 Mayıs sabahı Osmanlı'nın zaferi ile sonuçlanmıştır. (Kabacalı, 2006, s. 76-89; Haz. Kabasoy, 2021, s. 176-190)

4.3. Osmanlı Döneminde Surların Genel Durumu

Fethin ardından Kara ve Deniz Surları asli fonksiyonunu yitirmiş ve farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Kentin savunmasından ziyade surların en önemli fonksiyonu kente giriş ve çıkışların belirli noktalardan sağlanarak kontrol altında tutulması olmuştur. (Han, 2019)

Başkent İstanbul'u yüzyıllarca koruyan bu yapılar asli fonksiyonlarını kaybetmiş olsa da kullanımı devam etmiştir. Kara surları daha çok tarım amaçlı işlerde kullanılmış ve varlığını devam ettirmiştir ancak özellikle Haliç surları deniz ticaretinin yoğunluğundan dolayı varlığını büyük oranda sürdürmemiştir. İpek Yolu ticaretinin kara yolları üzerinden İstanbul'da toplanması, Eminönü, Unkapanı, Cibali işlek yerlerde kapanlara aktarılması ve ardından deniz yolu ile Akdeniz'e dağıtılması veya başka güzergahlar ile hem karadan hem denizden ticaret limanı olarak önem arz eden kıyılarda surlar ortadan kalkmıştır. Örneğin bugün pek çok İstanbullunun adını bileceği Tahtakale semtinin isim kökeni "Taht-ı Kale" olmalıdır. Öyle olacak ki bugün surlardan eser kalmamış bu noktada vaktiyle bir kale veya sur yapılarının varlığı anlaşılmaktadır. (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 12)

Bugün kullandığımız "sur içi" ve "sur dışı" terimleri bahsedilen kullanım farkından dolayı ortaya çıkmıştır. Çıkarılan fermanlar ve nizamnameler sayesinde asırlarca Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u korumuş olan bu yapıların günlük hayatta nasıl şekillendiği de öğrenilmektedir. Surların tanımı ikiye ayrıldığı gibi (sur içi, sur dışı) idare sorumluluğu da iki adet kuruma verilmiştir. Bunlardan sur içinden sorumlu

olan kurum Yeniçeri Ocağı sur dışından sorumlu kurum ise Bostancıbaşı olarak belirlenmiştir. Şehir surlarının dışında başlayan yangınlara karşı kenti koruduğu ve yangın sıçramasını engellemek için sur içinde duvarlara belirli bir mesafeye kadar konut inşa edilmemesinin kanun olmasına rağmen kaçak yapıların inşa edildiği de tespit edilmiştir. Surlara dair belirlenen kuralların uygulanmasını ve gerek görüldüğü zaman tadilatının yapılmasını idare eden şahıslar ise şehremini ve mimar başlarıdır. Şehremini ve mimar başlarının sorumluluklarından diğerleri de kulelere belirli mesafedeki arsaların, kulelerin alt katlarının kiralanması ve kiralarının toplatılmasıdır. (Han, 2019)

Osmanlı Döneminde büyük depremlerin ardından surlar hasar görmüş ve zaman zaman yeniden inşa edilmişlerdir. Bu tadilatın asıl amacı surların şehrin savunması için gerekli olması değil ancak şehir kıyıları boyunca surlara bitişik yapıların (İşlikler, kuleler vb.) fetihin ardından han, depo, gümrük olarak ticaretin merkezini oluşturacak şekilde kullanıldıkları için fermanlarla korunmuştur. Surların en yoğun tahkim edildiği nokta Topkapı Sarayı'nın inşaatı ile saray duvarlarına entegre edilmiş Sur-u Sultani olarak anılan olan kısımlardır. (Semiz, 2019)

“Yaşanan en büyük ve yıkıcı deprem” olup, ‘Küçük Kıyamet’ olarak adlandırılan ve İstanbul’da zarar görmemiş tek bir ev bırakmayan 10 Eylül 1509 tarihli depremde İstanbul surları da ciddi hasar almıştı. (Akıncı, 2020, s. 433)

Bozcaada'nın Venedik cumhuriyetinin eline geçmesinin ardından İstanbul surlarının en hasarlı noktalarından olan Topkapı – Sulukule civarı IV. Murat döneminde (1623- 1640) karadan gelebilecek olası bir saldırı veya savunma güçlerinin kıyı kesimlere yoğunlaşması halinde kara surlarını tahkimatsız bırakmamak için bakıma alınmıştır. (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 11)

25 Mayıs 1719 Depreminde Marmara Denizi'nin doğu kısmında gerçekleşip İzmit'ten de hissedilen, 4000 kişinin öldüğü bu depremde şehirdeki tüm yapılar zarar görmüş; kubbeler çatlamış, Yedikule ve Ayvansaray arası olmak üzere surlar ve kulelerin büyük bir kısmının yıkıldığı ve daha sonra onarıldığı belirtilmiştir. (NTV, 2020)

Surların bakım ve onarımları 1820'li yıllara kadar devam eder ancak Yeniçeri Ocağı'nın sorumluluğu altında olan tahkimat işlemleri ocağın kaldırılmasının ardından (1826) son bulmuş surlar bakımsız kalmıştır. (Semiz, 2019)

İstanbul'un I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı kontrolündeyken geçirdiği en büyük tehlike 1878 yılında yaşanan Rus harbi veya "93 harbi" olarak bilinen savaş olmuştur ancak bu dönemde surlar artık askeri önem taşımamaktaydı. 19. Yüzyılda Avrupa'dan gelen tren yolları ile İstanbul birleştirileceği zaman Marmara surlarının büyük bir bölümü de bu nedenle yıkılmıştır. (Sezer, Özyalçiner, 2010, s. 11)

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR TURİZMİ AÇISINDAN İSTANBUL KARA SURLARI

5.1. Günümüzde Uluslararası Alanda Düzenlenen Sur Temalı Rotalara Örnekler ve İstanbul

Dünyanın pek çok yerinde savunma amaçlı inşa edilmiş yapılara rastlanmaktadır. Bu savunma yapıları, meraklılarına, savundukları destinasyonun tarihî ve kültürel önemi hakkında önemli bilgiler vermenin yanı sıra sosyal, siyasi, iktisadi, mimari vb. değişim ve dönüşüm süreçlerini de bugünün insanına aktaran somut yapılar olmaktadır. İçinde barındırdıklarını korumayı amaçlayan bu yapılardan pek çoğu tarihî ve mimari önemlerini hala korumakta olup günümüzde turistik atraksiyon, set, sergi, müze vb. gibi farklı yapısal formatlarda kullanılmakta ve kültürel yaşamın önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır.

Farklı ülkelerdeki şehir surlarını kendi aralarında farklılaşan kullanım şekillerini de dikkate alarak turizm destinasyonu biçiminde değerlendirdiğimizde aşağıdaki örneklerden bahsedebiliriz:

Popüler bir diziye set olarak kullanıldığı için ön plana çıkan bir örnek olarak Hırvatistan'da bulunan Dubrovnik Şehir Surları gösterilebilir. UNESCO Dünya Miras listesinde bulunan bu şehir surları turistik bir yürüyüş rotası içerisinde kullanılmaktadır.

Aktivitelere dahil olan atraksiyonlardan birisi de şehir surlarının film seti olarak kullanılmış noktalarını ziyaret etmektir. Şehir surları, yürüyüş turları dizininin yayınlandığı 2019 yılında 1,2 milyon ziyaretçi ağırlamışken 2021 yılında Dubrovnik'in hala en çok ziyaret edilen noktası olarak 389.000 kişi tarafından ziyaret edilmiştir (Thomas, 2021).

Yerel kültürü yansıtan bir örnek olarak, Çin'in üç bin yıllık geçmişi sahip şehri ve İpek Yolu'nun başlangıç noktası olan Xi'an kentinde 1980 yılından beri koruma altına alınmış 4 km uzunluğundaki 600 yıllık şehir surları ise günümüzde turistik ve yerel festivaller için halka açık olarak hizmet vermektedir. 36 yıldır fener alayları ve uçurtma festivalleri gibi Çin kültürünü yansıtan etkinliklerde kullanılan şehir surları geçtiğimiz mayıs ayı kutlamalarında ilk beş gün içinde 240.000 kişi tarafından ziyaret edilmiştir.

Festival dönemleri haricinde Xi'an duvarları kültür rotası kapsamında bisiklet veya yürüyüş turlarında kullanılan bir turizm ürünüdür (Huaxia, 2023).

Surların yapısı ve şehir planlamasının uyumlu şekilde geliştiği için UNESCO Dünya Miras listesine alınmış olan bir başka örnek ise Fransa'nın Languedoc-Roussillon bölgesindeki Carcassonne isimli surlarla çevrili yapı olup 1997 yılında UNESCO Dünya Miras listesine alınmış ve günümüzde yıllık dört milyonun üzerindeki ziyaretçi sayısı ile Eiffel Kulesi'nden sonra ülkenin en çok ziyaretçi ağırlayan noktası olmuştur (White, 2018). 2018 yılında UNESCO Miras listesinin 20. yılını kutlamak amacıyla Felice Varini isimli sanatçının kalenin giriş noktasından başlayarak yapının büyük bir kısmında görülebilecek şekilde diğer kısımlarına geçici bir süreliğine 15 halka sarı bant şeritler yerleştirilmesi ve kaleyi adeta bir hedef tahtası biçimiyle göstermesi bölgenin yerel halkı tarafından büyük tepki çekmiştir (Redazione, 2018).

Bu noktada, dünyanın en çok korunan şehir surları örnekleri kapsamında aşağıdaki yapıları zikredebiliriz:

İspanya'da Avila kentinin surları 1985 yılında UNESCO Dünya Miras listesine alınmış ve günümüzde yıllık 200.000'in üzerinde ziyaretçi ağırlamaktadır. Surların en temel özelliği dünyanın en iyi korunmuş sur duvarları olmasıdır. Yapılan bir çalışmaya göre Avila kentine gelen ziyaretçilerin %70'i yerlilerden oluşmakta ve ziyaretçilerin %27'si şehir surları üzerinde yürümek ve manzaranın tadını çıkarmak için gelmektedir (UNESCO, muralladeavila.com).

Dünyanın en büyük askerî yapısı ve uzaydan görülebilen tek insan yapımı eser olması nedeniyle Çin Seddi ise 1997 yılından beri UNESCO Dünya Miras listesine dahil edilmiştir. Yapının inşaatı M.Ö. 3. yüzyılda başlamış ve 17. yüzyıla kadar devam etmiştir (UNESCO). Çin Seddi konum bakımından rakamsal ve bölgesel farklılıklar gösterir.

Ayrıca yılda ortalama 10 milyon olmak üzere günde yaklaşık 27.000 kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Wong, 2019).

İstanbul Kara Surları 1985 yılında İstanbul'un Tarihi Alanları adı altında UNESCO Dünya Miras listesine alınmıştır (UNESCO). Tespit edebildiğimiz kadarıyla, İstanbul Kara Surları, kültür rotaları veya kültür turizmi kapsamında akademik bir çalışma konusu olmamıştır. Daha ziyade serbest çalışmalar ve bu yönde ele alınmış metinlerle bu surların tarihî, mimari ve kültürel önemlerine dair çalışmalar yapılmıştır.

Diğer yandan 2022 yılında İBB Miras yönetiminde surların ayakta kalmış kısımları restore edilmeye/korunmaya başlanmıştır. İstanbul Kara Surları Açık Hava Müzesi olarak projenin ilk etabında Mevlanakapı ve Silivrikapı Kara Surları Ziyaretçi Tanıtım Merkezlerinin açılmasıyla birlikte turizme kazandırılmıştır. Mevlanakapı iç ve dış surlarının arasında bulunan bölüm konser vb. etkinlikler için hazırlanmış ve eski Mevlanakapı Karakolu restore edilerek ziyaretçi tanıtım merkezine dönüştürülmüştür. Projenin nihai hedefi Kara Surları ile Haliç Surlarının ayakta kalan 12 km’lik kısmını tek bir yürüyüş kulvarına dönüştürmek ve aynı anda 10.000 ziyaretçi kapasitesine ulaştırmaktır (İBB Haber Arşivi, Turizm News, 2022).

ICOMOS’un tanımı üzerinden bakacak olursak “kara ve su yolu ile bağlantı sağlayan veya farklı ulaşım araçlarıyla birleşen varlığı ile tarihsel ve işlevsel olarak kültür rotası kabul edilen ‘Via Egnatia’” dünyanın en çok korunan kara surlarına bir başka örnek olup doğrudan konumuz ile bağlantılıdır (European Commission, 2017). Adriyatik Denizi üzerinden Arnavutluk’un Dıraç kentinden İstanbul’a kadar kesintisiz devam eden Via Egnatia Yolu; Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye’nin önemli kentlerini birbirine bağlar. Edirne veya İpsala üzerinden ülkemiz sınırlarına giren yol Çorlu, Marmara Ereğlisi, Silivri, Küçükçekmece ve Bakırköy üzerinden geçerek Altıncapı’ya ulaşır (Özbayoğlu, 2011). Geçmişte Via Egnatia’nın İstanbul Kara Surlarının bir parçası olan Altıncapı’dan Tarihi Yarımada’ya kadar uzandığı; Yedikule Hisarı’nın ortasından geçerek bugünkü Fatih Kapısından Divanyolu yani Mese Caddesi ile birleşerek Ayasofya önündeki Agusteion Meydanı’na kadar devam ettiği belirtilmektedir (Kavrakoğlu, 2015).

5.2. Tez Çalışması Kapsamında Önerilen Tur Programı / Rotası

Turizmin esnek yapısı gereği önerilecek rota değişkenlik ve esneklik gösterebilir. İstanbul Kara Surları günümüzde İstanbul turlarına entegre edilebilecek yapıdadır.

Lojistik anlamda ana yollara yakın olduğundan rota belirli noktaları yürüyerek devam etmek şartıyla küçük araç (vito) ile; Ayvansaray-Tekfur Sarayı kısmı ise sur içinden bisiklet veya tam rota yürüyerek gerçekleştirilebilir. Önerilecek rotada öğle yemeği, alışveriş ve tuvalet ihtiyaçları vb. için çeşitli imkânlar bulunmaktadır.

Geziye başlangıç Haliç, Marmara kıyısı veya kullanılan ulaşım aracına göre herhangi bir noktadan başlatılabilir. İstanbul Kara Surları, kıyaslanan bazı örnekler gibi

tek bir noktadan başlama zorunluluğu içermez. Kara Surlarının istenilen bölgeden ziyaret edilebilmesi kolaydır ve sur mimarisi buna imkân tanımaktadır. Bu bağlamda yapılacak turlar tam gün veya yarım gün şeklinde başka temalar ile birleştirilebilir.

Önerilen tur programında rotanın Haliç kıyısından başlatılması doğrultusunda güneybatı yönü takip edilecektir. Yürüyüş mesafesi zaman zaman surların doğru güzergâhından ayrılarak kent içinden devam etmektedir. Bu yüzden yürüyüş mesafesi 10 km olarak ölçülmüştür. Rotanın tamamının yürünerek yapılması halinde tahminî tur süresi 6-7 saat olmaktadır. Rota boyunca ziyaret edilen noktalarda zaman zaman sur üzerine çıkmak mümkündür ve deniz seviyesinden tur içinde ziyaret edilen en yüksek noktalarda sırayla Yedikule, Mevlanakapı ve Tefkur Sarayı bulunmakta olup bu sayede yaklaşık 108 metre (yükseklik ve katedilen mesafe ölçümü “Wikiloc” ve “GPS” üzerinden yapılmıştır) yukarı çıkılmaktadır.

Turun Haliç kıyısından başlaması halinde başlangıç noktası Fetih şehitlerinden Muhammed el-Ensarî türbesi olabilir. Bu nokta hemen yanındaki Ayvansaray Mektebi Çeşmesi ismiyle de haritalarda görülmekte olup bu isimle bugün Eyüp Sultan Camii türbesinde yattığına inanılan Eyüp el-Ensarî karıştırılmamalıdır.

İstanbul Tarihi isimli bölümde de bahsetmiş olduğumuz üzere Hz. Muhammed’in (as) hadis-i şerifinden dolayı İstanbul pek çok kez sahâbîler tarafından fethedilmeye çalışılmış ve şehri alma teşebbüsleri Kara Surları’nın bu kısmından yapılmıştır. İstanbul’un 1453 yılında fethinden sonra Kara Surları civarında sahâbîlerin gömülmüş olduğuna inanılan noktalarda bugün pek çok türbe bulunmaktadır. Bahsedilen Muhammed el-Ensarî Türbesi, Sultan II. Mahmut döneminde yenilenmiş ve kitabesi okunarak tercüme edilmiştir. Böylece kitabenin yazarının Ayasofya’nın kubbesinde bulunan Nur sûresini de yazan Kazasker İzzet Efendi olduğu anlaşılmıştır (Babadağlı, 2020).

Resim 30. İBB Sur Dipleri Parkı, Anemas ve Isaac Angelos Kuleleri (Millingen, 97, 2020) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Bu kısa bilgilendirmeden sonra, rotamızı takip etmek üzere önerdiğimiz tur kapsamında başlangıç noktası olan türbeden şehir surları güneybatı yönünde takip edilmeye başlanır. İBB Sur Dipleri Parkına girmeden önce park yolu takip edildiğinde surların içinde bulunan kemer açıklığına girilir. Bu noktada yine bir fetih şehidiyle (Hamdullah el-Ensarî) anılan türbe bulunmaktadır. Türbenin bizim için avantajı Anemas Zindanları olarak bilinen yapıya ait kulelerin altında yer almasıdır. Kulelere bakılabilecek en iyi nokta burasıdır. Kemer açıklığından geri çıkıldığında İBB Sur Dipleri Parkına girilir. (Resim 30) Park boyunca sur duvarları solda kalacak şekilde yürünürken ziyaretçilerin müşahade edeceği kalıntılar bir zamanlar Blackhernai Sarayı kompleksinin başladığı ve sur duvarlarına yaslandığı nokta olacaktır. İBB Sur Dipler Parkında yürürken duvar üzerinde Orta Bizans Çağı'na ait bir duvar yazıtı görülür. (Resim 31)

Resim 31. İBB Sur Dipleri Parkı: Envanter: Outer Wall B 1 A (GABAM, İstanbul Surları) “Μιχαήλ καὶ Θεοφίλου μεγά βασι”, “Büyük İmparatorlar II. Michael ve Theophilos Kulesi” (Millingen, 2020, 169) Erişim adresi: <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/inscription/444/inscription44> (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Rotanın bir başka bileşeni olan Surdibi Parkı patikalı ve çim kaplı bir alandır. İster sur dibinden ister biraz daha uzak mesafede kalan patika yoldan yürünebilir. Parkın yürüyüş yolu ile anayol üzerinde bir bağlantı yoktur. Patika sonlanır ve görselde belirtileceği şekilde toprak bir yol su kanalına bağlanır. (Resim 32) Su kanalından karşıya geçip patika bitiminde yaya yoluna çıkılır.

Resim 32. İBB Sur Dipleri Parkı: Park içindeki patika ile kaldırım (patikanın sonunda) arasındaki mesafe (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Eğrikapı'ya kadar bu güzergahta devam edilir. Kapı görünmeden önce yol çatallanır. Sol taraftan devam edildiğinde kapı yaklaşık 15 adımlık mesafede görünür. Şu sıralar (Ekim-Kasım 2023) çevresinde dizi ekiplerinin çekim yaptığı Kapı araç trafiğine açıktır. (Resim 33) Kapı ile ilgili detaylı bilgilere çalışmamızda yer alan “Kara Surları ve Kapıları” isimli bölümden ulaşılabilir.

Resim 33. Eğrikapı Surduşı (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 34. Şişhane Caddesi: Edirnekapı – Eğrikapı Sur Hattı Bina Cepheleri Yenileniyor, (Fatih Miras) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Tur rotası Eğrikapı'dan itibaren sur içinde devam edecektir. Bu bağlamda, Kapıdan geçtikten sonra sağa dönülür ve Şişhane Caddesi boyunca güney yönünde devam edilir. Yol boyunca zaman zaman cepheleri yenilenen evler karşımıza çıkmaktadır. (Resim 34). Bunun nedeni Fatih Belediyesi'nin Edirnekapı-Eğrikapı sur hattı boyunca görünen tüm binaların cephelerini daha kaliteli turizm deneyimi sunmak için çevre düzenlemesine tâbi tutması ve bu istikamette yürüttüğü projedir.

Şişhane Caddesinin bittiği noktada Tekfur Sarayı olarak bilinen müzeye varılır. Yapının Batı duvarları Surların parçası olacak şekilde Geç Bizans döneminde inşa edilmiş olup bu yapı rotamıza dahil edilebilir. Bugün müze olarak da hizmet veren bu yapının önemi kendi döneminde üstlendiği tarihî rolün yani imparatorları ağırlamak gibi sembolik bir anlamın yanı sıra Bizans döneminden kalan tek saray yapısı olmasından gelmektedir. İstanbul'da çevresine hâkim bir mevkide ve şehir surlarının muhafazası altında bulunan Saray, Latin İstilasası sırasında çatısındaki kurşunlar eritilip satılacak kadar hasar almış; fetih esnasında da öncelikli yerler arasında olmuştur. Ayrıca Piri Reis'in haritasında resmedilen, dünyaca ünlü Kaşıkçı Elması'nın içinde bulunduğu/keşfedildiği, bir dönem cam üretim merkezi olarak da kullanılan bu yapı zengin ve çok boyutlu tarihî hikayesiyle de rotaya ve ziyaretçilere keyifli bir tur tecrübesi yaşatacak mahiyettedir. O nedenle önerdiğimiz tur rotasının önemli uğrak noktalarından birini teşkil etmektedir. (<https://www.tekfursarayi.istanbul/tr/tekfur-sarayi-muzesi>)

5.2.1. Tekfur Sarayı Ziyaret Bilgileri

Tekfur Sarayı pazartesi günleri hariç 09:00-16:00 saatleri arasında ziyarete açıktır. Giriş ücreti şu an (Ekim-Kasım 2023) yabancı ziyaretçiler için 40, yerli ziyaretçiler için 20 Türk Lirası'dır. Sarayın girişinde bulunan ilk odada İstanbul Kara Surları'nın 2016 yılında ANAMED (Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi) tarafından yapılmış maketi sergilenmektedir. Müzenin üst kata çıkan merdivenleri Kara Surları'nın asli seğirdim yolu merdivenleridir ve bu sayede sur üzerine kadar çıkmak mümkündür. Tekfur Sarayı rotamızda sur üzerine çıkılabilecek ilk noktadır (Resim 35).

Yukarıda da belirttiğiniz üzere Tekfur Sarayı, Edirnekapı'dan Altın Boynuz (Haliç) kıyısına kadar uzanan hâkim bir noktadadır. İstanbul'un fethi sırasında şehirde Osmanlı'nın eline geçen ilk yapı da Tekfur Sarayı olmuştur (Baker, 1910, s. 172).

Resim 35. Tekfur Sarayı Terası: Saray, Edirnekapı ve Haliç arasında olup her iki lokasyona da hâkim bir mevkidedir (Baker, 1910, s,172) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Tura, Tekfur Sarayı ziyaretinin ardından güney yönündeki Hoca Çakır Sokağı takip edilerek devam edilir. Sokak üzerinde bugün demir korkuluk ile kapatılmış olan

Kerkoporta isimli kapı yer alır. (Resim 36) Halihazırda Kapının dışı örülü olduğu için kullanılması mümkün değildir. O nedenle Hoca Çakır Sokağı, Kariye Bostanı Sokağına kadar takip edilir. Ancak Kariye Bostanı Sokağına girmek için sola dönmeden önce sur üzerinde gri renkli sıva kalıntıları dikkat çeker. (Resim 37) Suriçi'nin bu kısımlarında 1960'lı yıllara kadar bir mahalle var olduğundan surların bu kısımlarında uzun yıllar herhangi bir çalışma yapılamamıştır (Asutay-Effenberger, 2018).

Resim 36. Hoca Çakır Sokağı, sağda; Kerkoporta (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 37. Hoca Çakır Sokağı: 1960'lı yıllara kadar var olan mahalledeki yapılardan sur üzerinde kalmış sıva izleri görünmektedir. (Asutay- Effenberger, 2018) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kariye Bostanı Sokağına girildiğinde yolun bitimi bizi Kariye Camii'ne götürür. (Resim 38) Kariye Camii günümüzde restorasyon amacıyla kapalı olduğundan yapı ancak dışarıdan ziyaret edilebilmektedir. Doğu Roma döneminde saray kilisesi ve şapel olarak kullanılan Kariye Camii, tarihe meydan okurcasına ayakta durmayı başarmış nadide yapılar arasındadır. Çok katmanlı yapısı ile İstanbul'un tarihi ve kültürel zenginliğinin bir parçası olan Kariye, mimari üslubu, mekân tasarımı, boyutları, mozaik, fresk gibi bezeme öğeleri ve çeşitli dönem ekleriyle eşsiz bir tarihi belge niteliği taşımaktadır. Sadece İstanbul'daki değil son dönem Doğu Roma sanatının, tüm dünyadaki en zengin ve ayakta kalabilen, örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu yönüyle mekânın ziyareti tur rotası için önemli bir katkı sunacak; ziyaretçiler nezdinde İstanbul'un tarihî önemine dair derin etikler bırakabilecektir. (<https://www.kariyecamii.com/tarihce>) İstanbul'un hem en eski hem de sembolik anıtlarından biri olan Kariye ziyaretinin ardından rotanın temasına destek olabilecek en uygun yol Kariye Türbesi Sokak (Resim 39) üzerinden yol bitimine kadar devam etmektir. Araç trafiğine kapalı bu dar sokak Salma Tomruk Caddesine bağlanacak ve güney yönünde yol boyunca takip edildiğinde Fevzi Paşa Caddesine çıkacaktır.

Resim 38. Kariye Camii, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 39. Kariye Türbesi Sokak. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Cadde karşımıza geldiğinde sol tarafta kalan yapı Vefa Stadyumu'dur. (Resim 40) Vefa Stadyumu antik bir yapının (Aetius Sarnıcı) kalıntıları üzerinde inşa edilmiştir. Theodosius Surları'na yakınlığı ile öne çıkan Aetius Sarnıcı (Karagümrük  ukurbostanı) Őimdiki Vefa Stadyumu'nun Tarihi Yarımada gezi rotalarına dahil edilebilme potansiyeli vardır (Gündüz, Birer, 2021).

Resim 40. Vefa Stadyumu. Theodosius Surları'na olan yakınlığı ile Doğu Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş olan Aetius Sarnıcı'nın gezi rotalarına dahil edilebilme potansiyeli vardır (Gündüz, Birer, 2021) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Fevzi Paşa Caddesinden karşıya geçtikten sonra Kaleboyu Caddesi istikametinde yürüyünce sokağın bitiminde karşılaşılan yapılar sıra ile sağda Aya Yorgi Ortodoks Kilisesi, karşıda Edirnekapı ve solda Mihrimah Sultan Camiidir. Cami içindeki mezarlık ziyaret için uygundur. 16 ve 17. yüzyıla ait mezar taşı örnekleri vardır. Cami Mimar Sinan'ın eseridir. Edirnekapı sur dışında Güney Kule üzerine 1953 yılında yerleştirilmiş bir yazıt vardır. Türkçe yazıt Osmanlı ordularının bu noktada açılan bir gedikten girerek şehri aldığını yazar. Dış kapının üzerinde ise II. Bayezid döneminden kalma bir kitabe yer almaktadır. (Resim 42) Kitabede Sultanoğlu Sultan Bayezid'in kaleyi tamir ettirdiği ve sapasağlam olduğu yazılıdır. Kitabe üzerinde bulunan tarih 1510 yılını göstermektedir (Samsakçı, Karavelioğlu, 2016, s. 667).

Edirnekapı'nın şehir tarafı ise minibüs park alanı olarak kullanılmakta olduğundan yoğun bir araç giriş çıkışına sahiptir. (Resim 41)

Resim 41. Edirnekapı Suriçi, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 42. Edirnekapı Surdıışı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Rota Suriçi'nden Edirnekapı'nın güney yönünde ve Kaleboyu Caddesi boyunca devam eder. Sur içi yürüyüşün bu kısmında rota için sessizlik, çevre bakımından yürüyüşe daha uygundur.

Vatan Caddesi'ne gelmeden önce Suriçi'nde görülecek açıklık Sulukule Kapısı'dır. (Resim 43) Kapı herhangi bir yola bağlı değildir; dışarısı çimenlik bir alandır ve piknik yapan insanlara denk gelmek muhtemeldir. Kapı önünden geçerek Vatan Caddesi'ne (Adnan Menderes Bulvarı) kadar bu bölüm takip edilebilir.

Resim 43. Sulukule Kapısı Surdışı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Vatan Caddesi 1956 yılında inşa edilmeden önce tam olarak caddenin konumlandığı noktada bulunan Lykos Irmağı (Bayrampaşa Deresi), şehir surlarından geçerek Theodosius Forumu'na kadar şehri Kuzey-Güney olarak ikiye bölüyor, Theodosius Forumu'ndan güney yönünde devam ederek Marmara Denizine dökülüyordu.

Adnan Menderes döneminde Lykos Irmağı kurutularak yerine Vatan Caddesi inşa edilmiştir (Eyice, 1992, s. 274).

Bulvardan karşıya geçmek için Topkapı-Ulubatlı alt geçidi kullanılır. Karşıya geçtikten sonra rota sur dışından takip edilir. Rotanın bu kısmında sur dışında yürümek ilk kez İstanbul'un fethinde kullanılmış olan büyük topların etkisini göstermek açısından önemlidir. Surların bu kısmı ağır hasarlıdır ancak Kara Surları'nın çift sıra duvar tekniği çok belirgindir ve dış kulelerin bazıları kısmen ayakta. Yürüyüş sırasında yanından geçilen kulelerin bir tanesi Ulubatlı Hasan ile ilişkilendirilmiştir ve üzerinde 1953 yılında

yerleştirilmiş bir yazıt mevcuttur. (Resim 44) Yürüyüşün devamında karşılaşılan ilk açıklık Topkapı'sıdır. Kapının dışında yine 1953 yılında yerleştirilmiş mermer bir yazıtta Fatih'in ordusunun bu kapıda açılmış bir gedikten şehre girdiği yazılıdır. Kapıdan geçildiğinde sol tarafta Aziz Nigoğayos Ermeni Kilisesi, sağ tarafta Topkapı Sosyal Tesisleri yürüyüş alanı bulunur.

Kapı 2003 yılına kadar Aziz Romanus kapısı sanılmıştır ve bu yüzden girişinde hala iki adet Yeniçeri heykeli görünür. (Resim 45)

Resim 44. Topkapısı Surduşı, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 45. Topkapısı Suriçi, (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Bu noktadan sonra sur içinden Sosyal Tesis yürüyüş alanı boyunca güney yönde Turgut Özal Millet Caddesi'ne kadar devam edilir. Caddeden karşıya geçilir, yine Caddeye paralel olarak sur dışına çıkılır.

Sur dışında karşılaşılan ilk yapı, yoğun toprak dolgu hendek ve dış duvarın kalıntıları üzerinde olduğu için yeri bugün sur dışından zorlukla seçilebilen, sur içinde ise bir fabrika bulunduğu için görülemeyen Aziz Romanus Kapısı'dır. Kapının iç tarafı çekilen son resimlerinden (2016) görüldüğü kadarıyla lentosuna kadar toprak doludur.

Duvar içerisinde bulunan bir gedikten büyümüş olan incir ağacı yapıyı tanımlamakta zorluk çıkartan başka bir etmendir. (Resim 46) Kapının tahmini konumundan hareketle etrafındaki açıklıklar kapının etrafında bulunan pencereler olacak şekilde tanımlanmış ancak kapı uzun zamandır gömülü kalmıştır.

Resim 46. Romanus Kapısı Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Kapıyı sur içinde görmek için yıkık kulelerden sur üzerine tırmanmak gerekir ancak tur esnasında bunu gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Sur dışından İstanbul Kara Surları Millet Bahçesi boyunca Güney istikametinde yürünür. Surların bu kısmında bazı dış kulelerin yalnızca askerlere hizmet veren kapıları görülür. (Resim 47,48)

Resim 47. Romanus Kapısı ile Mevlanakapı Arası Dış Kulelerden Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 48. Romanus Kapısı ile Mevlanakapı Arası Dış Kulelerden Detay (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Güney yönünde Mevlanakapı Caddesi'ne kadar ilerlenir. Romanus Kapısı'ndan buradaki parkın belirli bir kısmına kadar yürünen yol Kara Surları'nın zaman içinde dolmuş ve izleri silinmiş hendek kısmıdır. Rota ilerledikçe hendek görünür hale gelecektir. Yürüyüş boyunca kuleler üzerinde bazı yazıtlar görülür (Resim 49,50).

Resim 49. İstanbul Kara Surları Millet Bahçesi, Envanter: MT 55, “[Λέ]οντος καὶ Κωνσταντίνου [με]γάλων βασιλέων πολ<λ>ὰ τὰ ἔτη. ”, “Büyük Hükümdarlar Leon ve Konstantinos’un Uzun Yıllarına” (GABAM, İstanbul Surları) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 50. İstanbul Kara Surları Millet Bahçesi, Envanter: MT 54, “Χριστὲ ὁ Θεός, ἀτάραχον καὶ ἀπολέμιτον φύ[λατε] [τ]ὴν πόλιν, σοῦ νήκα [ς δορούμ] ενος [τῷς βασιλεῦσιν ἡμῶν].”, “Khristos, ey Tanrı, huzur ve barış kentini koru! Zaferini hükümdarlarımıza ver!” (GABAM, İstanbul Kara Surları) (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Mevlanakapı Caddesi doğrudan Mevlanakapı ile sur içine açılır. (Resim 51)

Resim 51. Mevlanakapı, Surdışı (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Dış ve İç duvar arasında kalan alan (Peribolos) ise etkinlik alanı (Resim 55) (konser, sergi vb.) ve kafeterya olarak kullanılmaktadır. Dış ev İç kapılarda savaş zamanında kapının kolay kapatılabilmesi için yerleştirilmiş mazgal (Resim 52) yuvaları hala görülebilmektedir (Asutay-Effenberger, 2017).

Resim 52. Mevlanakapı Dış. Savaş zamanında kapıyı mühürlemek için indirilen demir mazgalın yuvası günümüze ulaşmıştır. (Asutay-Effenberger, 2017) (Yazarın kendi arşivi, 2023).

Resim 53. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Seğirdim Yolu (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Mevlanakapı mevkii İstanbul Kara Surları rotasında sur üzerine çıkılabilecek ikinci noktadır. Kapının dış kuleleri günümüze sağlam ulaşmıştır. Sur üzerine çıkılan diğer nokta da günümüze ulaşmış olan Suriçi Seğirdim Yolu'dur. (Resim 53,54)

Resim 54. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Dış Kule (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 55. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi, Etkinlik Alanı (Yazarın kendi arşivi, 2023)

5.2.2. Mevlanakapı Tanıtım Merkezi Ziyaret Bilgileri

Orijinal dış ve iç kapısıyla günümüze ulaşmış kapıdan geçildiğinde eski Mevlanakapı Karakolu İBB Miras ekipleri tarafından restore edilmiş olup burada Ziyaretçi Merkezi olarak Kara Surları'nın illüstrasyonu sergilenmektedir.

Mevlanakapı Ziyaretçi Merkezi pazartesi günleri hariç 09:00-18:00 saatleri arasında açık ve ücretsiz hizmet vermektedir. Etkinlik alanında bulunan kafe ise haftanın her günü açıktır.

Mevlanakapı ziyaretinin ardından Sur dışından Güney yönünde yürümek mümkündür ancak 10. Yıl Caddesi İstanbul'un en yoğun yollarından biri olduğu için bu lokasyonda yoğun gürültü vardır. Suriçi duvar boyunca Belediye restorasyon çalışmaları devam etmektedir ve bu yüzden önerilen alternatif yol mahalle içinden olacaktır. Sırasıyla kullanılacak olan yol: Mevlanakapı Caddesi boyunca Güneydoğu yönünde Mimar Kasım

Caddesi ➊ Güney yönünde Çorlulu Ali Paşa Sokak ➋ Bala Tekkesi Sokak istikametinde Bala Tekkesi Çeşmesi'ne kadar.

Bu mevkide 40 ve 42 olarak numaralandırılmış iki kulenin birbirine yakınlığından hareketle bir kapının mevcudiyeti tartışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu Theodosius taş işçiliğine rastlanmamış ancak düzen olarak kıyaslandığında diğer kapılar ile ortaklık gösteren bu yapının yürütülen çalışmalar ışığında Roma döneminde 'sigma' olarak adlandırılmış kapı olduğu öne sürülmüştür (Asutay-Effenberger, 2017, s. 73).

Sigma isimli bu kapıya, Osmanlı döneminden 20. yüzyılın başlarına kadar tamamıyla bostan olarak kullanıldığı için Bala Bostanı da denmiştir. Yakınında bulunan Bala Tekkesi nedeniyle kapıya Bala Kapısı da dendiği bilinmektedir (Hürel, 2016, s. 57, 440).

Bala Tekkesi Fatih Belediyesi tarafından restore edilmiş olup kompleksin çeşmeleri, tekkesi ve camisi ziyaret edilebilmektedir. Ziyaretin ardından sırasıyla Doğu, Güney ve Batı yönünde Tekke Maslağı Sokak, Hancı Değirmeni Sokak ve Silivrikapı Caddesi takip edilerek Silivrikapı'ya ulaşılır.

Silivrikapı Kara Surları üzerinde ziyaret edilebilen üçüncü tanıtım merkezi (Resim 56) ve orijinal seğirdim yolu üzerinden sur üstüne çıkılan diğer bir noktadır ancak bölgedeki çalışmalardan dolayı Tanıtım Merkezi şu an (Ekim-Kasım 2023) ziyarete kapalıdır. Silivrikapı'da birisi Orta Bizans (Güney kule üzerinde) diğeri Osmanlı (İç kapı Güney yönünde) dönemine ait yazıtlar hala görünmektedir. Silivrikapı'nın sur içinde Mimar Sinan'a ait Hadım İbrahim Paşa camii ve mezar alanı hala ayakta ve ziyaret edilebilmektedir.

Resim 56. Silivrikapı Peribolos (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Rota bu noktada sur dışından devam ederek Güney yönünde devam eder. 10. Yıl Caddesi şehir surları paralelinde takip edilirken solda Roma döneminden kalma hendek, dış ve iç sur nispeten korunmuş halde görülebilir. Hendek bu noktadan itibaren bostan, botanik bahçe olarak kullanılmaktadır. Caddeden gelen yoğun araç sesinin rahatsız edici olması durumunda alternatif olarak Silivrikapı iç duvar Güney kule 1. sayılarak 5. kuleden (kulelerin 4 tanesi ayakta ancak yıkık olanın konumu bellidir) sonra bostanların arasından sur içine girilen bir açıklık (Resim 57) bulunmaktadır. Bu açıklıktan geçerek Hisaraltı Caddesine girilmek suretiyle Güney yönde geziye devam etmek mümkündür. İki şekilde de ulaşılan yol Belgrad Kapısı'dır. Kapı, Roma döneminde "Tahta Sirk" isimli iki kapıdan biri olarak (diğeri Kerkopoorta olup gerçekten de kapalı kalmıştır) anıldığı için 19. yüzyıla kadar örülü kaldığı düşünülmüş ancak kapı önünde bulunan köprü Osmanlı dönemine ait ve orijinaldir.

Resim 57. Suriçi’nden 10. Yıl Caddesi, Suriçi’ne girmek için kullanılacak alternatif geçit noktası olarak kullanılabilir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Resim 58. Belgradkapı Surdışı. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde şehri savunmak amaçlı kazılmış hendekler Osmanlı İmparatorluğu döneminde doldurularak bostan olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Baker, 1910) Günümüzde bu kullanım hala devam etmektedir. (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Surlar dışarıdan Güney yönünde Yedikule Kapısı’na (Resim 59) kadar takip edilebilir. Günümüze ulaşmış ve şu an bostan olarak kullanılan hendek (Resim 58) görünür durumdadır.

Resim 59. Yedikule Kapısı Suriçi (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Yedikule Kapısı'ndan aynı isimli cadde takip edilerek ulaşılacak nokta Yedikule Hisarı'dır. Hisar, İstanbul Kara Surları üzerine çıkılabilecek son noktadır. (Resim 60)

Resim 60. Yedikule Hisarı Altıncapı Kulesi (Yazarın kendi arşivi, 2023)

Hisar ziyareti yaklaşık olarak 1 saat sürecektir.

5.2.3. Yedikule Hisarı Ziyaret Bilgileri

Yapı pazartesi günleri hariç saat 10:00-18:00 saatleri arasında ziyarete açıktır. Yabancı ziyaretçiler için giriş 100, yerli ziyaretçiler için 50 ve öğrenciler için 25 Türk Lirasıdır. Hisar, Fatih Belediyesi Yedikule Hisarı resmî sayfasından rezervasyon

yapılarak yerli ziyaretçiler için ücretsiz ziyaret edilebilir. Hisarı yine Fatih Belediyesi'nin yerli ziyaretçilere ücretsiz olarak düzenlediği başka bir şekilde ziyaret etmek de mümkündür. Bu aktivite gündüz ve gece seanslı 45 kişilik turlardır. Cumartesi ve pazar günleri gündüz turları, haftanın her günü akşam 2 seans olacak şekilde ise nostaljik fenerler ve profesyonel turist rehberleri eşliğinde hisar turu yapılmaktadır. Yedikule Hisarı'na dair bilgiler ve açıklamalar çalışmanın "Yedikule Hisarı" isimli bölümünde açıklanmıştır. Yedikule Hisarı'nın Roma ve Osmanlı İmparatorlukları ortak mirası olarak tanıtımı yapılmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İstanbul Kara Surları'nın Kültür Rotaları bağlamında ülkemize yeni bir rota olarak kazandırılması önerisinde bulunan ve bunu bir projeksiyon olarak sunmayı amaçlayan çalışmamızda, güncel olarak yürütülen ve yeni planlanacak çevre şehircilik faaliyetleriyle Kara Surları'nın sahip olduğu tarihî, kültürel ve mimarî değerlerin İstanbul başta olmak üzere ülke turizmi açısından önemi ve üstleneceği işlevi belirlemeyi hedefledik. Bu yönüyle çalışmanın merkezî ögesi İstanbul Kara Surları olup bu yapının kültür turizmi kapsamında interaktif bir Kültür Rotası olarak değerlendirilmesinin ülkemiz turizmi ve dünya genelindeki tanınırlığına yapacağı katkıya odaklanılmıştır. Bu amacı temellendireceğimiz zemini kurmak amacıyla çalışmanın Birinci Bölümünde Kültür Rotası, Kültür Turizmi ve bu konuda öne çıkan kurumsal yapılara yer verilmiştir. Doğal, tarihsel ve sanatsal anlamda günceli de kapsayacak festivaller, sergiler, yürüyüş gibi aktiviteler de konu kapsamına alınarak Kültür Turizmi çerçevesinde tanımlaması yapılmaya çalışılmıştır.

Günümüzde gelişen ve çeşitlenen turizm anlayışında destinasyonları tekil konumlar veya atraksiyonlar olarak algılamaktan ziyade bir kültür varlıkları bütünü olarak tecrübe etmek yönündeki tercih ağırlık kazanmaktadır. Yine Birinci Bölümde işte bu yönelimi tanımlayabilecek kavram olarak *Kültür Rotası*'na, 1987 yılından günümüze dünya çapında ve ülkemizde bilinirliği artan bir turizm kategorisi olarak yer verilmiş; tarihsel, kültürel ve doğal güzelliklerin bütünsel bir yaklaşımla sunulmasını önceleyen bir Kültür Rotası konseptinin geliştirilerek bu yönde sağlanacak arzın gün geçtikçe turizm alanında artan bir ihtiyaç ve tercihe karşılık geldiği hususuna dikkat çekilmiştir. Kültür Rotası kavramı hakkında çalışma yürüten kuruluşlar ve kronolojik süreçte oluşturulmuş rotalar örneklerle açıklanarak konuya aşinalık sağlanmıştır.

İkinci Bölümde çalışmanın yürütüldüğü süreç boyunca İstanbul Kara ve Deniz Surlarını ülkemiz Kültür Turizmi'ne bir rota oluşturabilecek kapsamda değerlendirmeye almak için, incelenen bu mimari yapıların ortaya çıkmasındaki faktörleri İstanbul'un sahip olduğu tarihî ve coğrafi koşullar üzerinden kronolojik şekilde ele almaya çalıştık. Büyük kısmı günümüze ulaşmamış olan Deniz Surları (Haliç ve Marmara) çalışmamızın

limitlerini belirlerken aynı zamanda çalışmanın kapsamını Kara Surları üzerine yoğunlaştırmamızı sağladı.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde Kara Surlarının kimliği, tarihî önemi, dünden bugüne tanık olduğu başlıca olaylar ve değişen fonksiyonları vb. gibi hususlar mümkün olduğunca detaylandırılmıştır. Şüphesiz İstanbul'un en simgesel yapılarından birini oluşturan Kara Surları, tarihin aynasında İstanbul'un silüetini yansıtan belki de en kadim ve en dinamik yapıdır. Nitekim geçmişi tarih öncesine uzanan İstanbul, Hellen ve Pers medeniyetlerinin Asya ile Avrupa kıtaları arasındaki geçişlerine tanık olmuş, İpek Yolu'nun Avrupa kıtası ile buluştuğu noktada Roma İmparatorluğu coğrafyasının kaderini değiştirecek ekümenik konsillerin bir kısmına da ev sahipliği; iki Dünya İmparatorluğuna on altı asır başkentlik yapmıştır. Sahip olduğu nitelikler neticesinde pek çok kez savaflara tanıklık eden bu kadim şehir, evvela Büyük Constantin tarafından 325'li yıllarda imar edilmiş, ardından II. Theodosius döneminde (401-450) sınırları genişletilerek şehrin Batı sınırına inşa edilmiş olan Kara Surları sayesinde onlarca kuşatmaya karşı savunan tarafa ezici üstünlük sağlamıştır. Onun değeri ve dinamik yönü işte bu paradoksal durumdan kaynaklanmaktadır. Adeta canlı bir varlık gibi şehirle birlikte büyümüş, genişlemiş ancak coğrafyanın fazlasıyla hareketli tarihinde şehri asırlarca koruyan sabit ve taştan bir muhafız gibi vazifesine sadık kalmıştır. İşte bu özelliği onun bugüne büyük ve zengin bir tarihsel bakiye bırakmasını sağlamıştır. Bizim amacımız da bu bakiyeden çalışmamız ve ülkemiz turizmi açısından mümkün olduğunca istifade edilmesini sağlamak üzere öneri geliştirmektir.

Diğer yandan on bir asır boyunca kenti Latin İşgali hariç korumayı başarmış olan surlar, 1453 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu tarafından pek çok kez kuşatmaya alınmıştır. Bu safhada çalışmanın Dördüncü Bölümü yepyeni bir tarihsel evre olarak Osmanlı İstanbulu'na odaklanmış; biraz geriden başlayarak fetih öncesindeki başarısız kuşatmalarda rol sahibi etmenler açıklanmış, kentin fethindeki olaylar zinciri ve surların önemi gibi hususlar kronolojik olarak verilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olduktan sonra varlığını başka fonksiyonlar ile günümüze kadar sürdüren şehrin Kara Surları dolayımındaki tarihî serencamına yer verilmeye çalışılmıştır.

Beşinci Bölümde literatür taraması sonucu uluslararası alanda Kara Surları üzerine yapılmış çalışmalar ele alınmış; Tarih ve Mimarlık başta olmak üzere Din, Şehir Planlama ve Kamu Yönetimine kadar geniş bir yelpazede yürütülen çalışmaların tahlili yapılmıştır. Ancak görülmüştür ki, yüzlerce yıldır farklı ülkelerden insanlar tarafından araştırılmış, çizilmiş ve merak edilmiş olmakla beraber İstanbul'daki en büyük mimari yapının turizm ve turistik kazanım cihetinden Kültür Rotaları bağlamında araştırılmamıştır. Ancak bölümsel olarak ve gününbirlik İstanbul turlarında belirli kısımlarının ziyaret edildiği ve bu yönde çok sınırlı gezi programlarının yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan çevrimiçi araştırmalar sonucu tema olarak şehir surlarına doğrudan odaklanan herhangi bir turistik hizmetin sunulmadığı ortaya konmuştur.

İstanbul Kara Surları'nı bir rota olarak kültür turizmine kazandırmak amaçlandığı için çalışmanın Beşinci Bölümü konu bağlamında, çeşitli güncel kullanımlarıyla dikkat çeken uluslararası örneklerle de yoğunlaşmıştır. Dünyanın çeşitli noktalarında tarihî savunma yapıları dizi ve film setleri, festival ve şenlik alanları, modern sanat ve etkinlik mekânları olarak yerli ve yabancı turistlere bir ürün olarak sunulurken aynı zamanda kültür turizminde bir rota olarak da kullanılmaktadır. Bu husus, turizm ve kültürel değerleri koruyacak sınır ve hassasiyeti gözetmek kaydıyla İstanbul Kara Surları'nın da yukarıda bahsedilen çeşitli faaliyet ve medya çalışmaları için kullanışlı bir platform olarak yeniden yapılandırılması için önemli bir gösterge olmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucu İstanbul'un yıllık toplam yabancı ziyaretçi sayısının 17 milyon kişiye ulaştığı ve yeni hedefin 30 milyon kişi olmasına rağmen (Turizm News, 2022) İstanbul Kara Surları ve Yedikule Hisarı'nın vb. turizmdeki yerine ve ziyaretçi kapasitesine yönelik herhangi bir rakamsal verinin resmî kuruluşlar tarafından paylaşılmadığı tespiti yapılmıştır. Oysa bahsi geçen turist sayısı oldukça büyük bir potansiyeli yansıtmaktadır ve bu potansiyeli değerlendirmek için İstanbul Kara Surları ve bağlı yapıları hayati öneme sahip birer tarihî miras olarak rasyonel, nitelikli ve kültür turizmi açısından arz yaratacak çalışmaları beklemektedir.

Bu kapsamda çalışmanın Beşinci Bölümünün ilerleyen kısımlarında sahaya inilerek Kara Surları (7 km) önce Marmara kıyısından Haliç kıyısına, ardından Haliç kıyısından Marmara kıyısına çift yönlü yürünmüş; araç, bisiklet ve yaya olarak rotanın gerçekleştirilebilirliği sınanmış; Suriçi veya Surdışı olarak iki koldan çalışmamızın temel

hedefi olan “Kara Surları” deneyimi için mümkün olabilecek “en iyi” rotanın tespitine çalışılmıştır.

Çarpık kentleşme, yol çalışmaları, kentsel dönüşümler, çevre ve şehircilik uygulamaları vb. gibi İstanbul’un değişen ve dinamik yapısında Kara Surları’na paralel yürümek her zaman mümkün olmadığı için belirlenen rotanın tespitinde görünebilirliğin en yüksek oranda sağlanabileceği; başka deyişle, şehrin, surların ve bu ikisinin kaynaştığı tarihî dokunun mümkün olduğunca müşahade edilmesi ve duyumsanmasını sağlayacak seçenekler tercih edildi.

Rota oluşturma sürecinde varlığını hala sürdüren kapılar, tanıtım merkezleri, kullanılabilecek sokaklar, ilave ziyaret edilebilecek ve tur deneyimine katkı sağlayabilecek yan aktiviteler belirlenmiş ve her bir ziyaret noktasına özel konular açıklamalarıyla çalışmamızın geçerli bölümlerinde özetlenerek sunulmuştur. Bunların hem benzer çalışmaları yürütecek kişiler hem de İstanbul özelinde yapılandırılacak kültür ve turizm odaklı çalışmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

İstanbul Kara Surları kültür turizminde rota olarak kullanılabilecek potansiyele sahiptir. Bu anlamda kapladığı alan, bulunduğu konum, korunmuşluk seviyesi vb. gibi yönleriyle bir kültür rotası olarak belirlenmeye müsaittir. Yine bu çerçevede restorasyonu tamamlanan kısımları Tanıtım Merkezi olarak yapılandırılabilir ki halihazırda bunun örnekleri de mevcuttur. Bunların sayılarının artırılması önem arz etmektedir. Diğer yandan henüz restore edilmemiş kısımları ise etrafında yürümeye müsait olup muhtemel rotalar için de bu kısımların tespitine ağırlık verilmesi ve gerekli önlemlerin alınarak yürütülecek çalışmalarla bunların da sayısının artırılması imkân dahilindedir.

Çalışma turizm sektöründe alternatif bir çekim merkezi haline gelebilecek potansiyele sahip olan İstanbul Kara Surları’nın ileriye dönük çalışmalara konu olmasını kolaylaştırabilecek yapıda yürütülmeye çalışılmıştır. Bu açıdan özgün bir değeri olduğunu ve İstanbul’un potansiyeline turizm dolayımında dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızın sonucunda halihazırda Kültür Rotası olarak ziyaret edilen “Via Egnatia” kültür rotasının görünebilen son noktası olan Yedikule Hisarı’ndan şehrin fethinin ardından Osmanlı başkenti olarak ilan edilmesi ve sonra değişen ve gelişen askerî, ticari, siyasi nitelikli kapılarına doğrudan bir rota belirleyerek bu kültür varlığının

ulaşım alanını uzatma potansiyeli ortaya çıkarılmış olup bu konuda yetkili kuruluşlar ile görüşmeler yapılacaktır.

Turizm alanında faaliyet gösteren işletme sahipleri için kentin bu kısmında başlayacak/artış gösterecek turistik hareketlerle paralel biçimde bölgeye uyumlu ürün geliştirilmesinin de yolu aılabilecektir. Bu da aynı zamanda turizmin iktisadi boyutunu oluşturan ekonomi-politik açısından da ülkemiz ve İstanbul için önemli bir kazanç unsuru olacaktır.

Çalışmamız kapsamında halihazırda kullanılan başka bir kültür rotası olan ‘Sultans Trail’ yetkilileriyle yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu yazışmada, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bu rotanın bitiş noktası olan İstanbul ayağının, Theodosius Kara Surları’nı da kapsayacak şekilde uzatılması ve Tarihî Yarımada’ya uzanması için çeşitli argümanlar sunulmuş ve ortak çalışma yürütmek için talepte bulunulmuştur. Öte yandan, Via Egnatia ve Sultans Trail isimli rotaları, geçtikleri ülkelerde kendi tur temalarını yansıtan işaretleri takip etmektedirler. Bu rotaları yürüyen ziyaretçilerin İstanbul’a ulaştıkları noktalarda görebilmeleri ve takip etmeleri için bu rotaların kendilerine ait logoları bilgilendirme panosuna eklenerek ziyaretçilerin rotayı daha kolay takip etmesi sağlanabilir. Yine bu çerçevede İstanbul Kara Surları’nda yürütülen restorasyon ve onarım çalışmalarının tamamlanmasının ardından gerekli noktalara işaret ve bilgilendirme panoları koyularak ziyaret tecrübesi daha kaliteli hale getirilebilir.

Buraya kadar aktarılan ve geliştirilen öneriler neticesinde denilebilir ki, dünya tarihinin adeta kesişim noktasında yer alan İstanbul’un dünden bugüne uzanan çizgide yüklendiği tarihî, kültürel, mimari, askerî, sosyal ve siyasal birikim, bunların tanıklığını yapan yapılarla bize kadar ulaşmıştır. Bunların bir kısmı bütünlüğünü büyük oranda korurken bir kısmı da tarihî ve kültürel değerini açık etmek için ek bir çaba ve özeni gerektirmektedir. İstanbul Kara Surları bahsettiğimiz bu her iki durumu da yansıtmaktadır. Ancak ona dair yapılan her çalışma onun belirli kısımlarına odaklanan değil; onu bir bütün olarak ele alan bir perspektife sahip olmalıdır. Bu, aynı zamanda onun atıl kalan yahut ihmal edilen boyutlarını da yeniden kazanmanın yolunu açabilecek, bu yöndeki çalışmaları teşvik edebilecektir. Ve ancak bu sayede onun tarihe tanıklık eden ve bugün de canlı ve dinamik bir anıt olarak karşımızda duran gerçekliğinden istifade etme ve bugünün dünyasına tüm ihtiyaımıyla sunma imkn elde edilebilecektir. İşte bu alışma,

İstanbul Kara Surları'nın bu özelliğini dikkate alarak Turizm Rehberliği Anabilim Dalı kapsamında ve mevcut turizm trendlerini hesaba katmak suretiyle bu tarihî yapıyı yeni bir tur rotası olarak yapılandırmayı; bunun için gerekli teknik altyapıyı kurmak kadar ilgili yerel ve uluslararası kuruluşlar nezdinde gündemleştirmeyi de amaçlayan bir projeksiyonla gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- (n.d) “Türkiye’de Meydana Gelen Büyük Depremler.” (2020)
www.memurlar.net/haber/881780/turkiye-de-meydana-gelen-buyuk-depremler.html.
Adresinden elde edildi, 12.11.2023
- Akoğul, Cem. (2021) “İstanbul’da Latin İşgali ve Bizans’ın Geri Dönüşü.” #Tarih,
- Akyildiz, Ali. (2017) “FATİH’TE ULAŞIM.” Suriçi İstanbul
- Algan, O., Yalçın, M., Özdoğan, M., Yılmaz, Y., Sarı, E., Kırcı-Elmas, E., Meriç, E. (2011). Holocene coastal change in the ancient harbor of Yenikapı–İstanbul and its impact on cultural history. *Quaternary Research*, 76(1), 30-45. doi:10.1016/j.yqres.2011.04.002
- Arabacıoğlu, P. (2008) Sur ve Kent İlişkisi Bağlamında İstanbul Kara Surları İstanbul City Walls Within the Context of the Relation Between the City and its Walls
- Asutay-Effenberger, N. (2017). Blachernai Walls. Retrieved from <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/en/essay/53/blachernai-walls> adresinden elde edildi, 11.11.2023
- Babadağlı, Cafer E. (2020) İstanbul’da Bulunan: Ashâb-ı Kirâm: Kabir ve Makamları: Ziyaret Rehberi. Vol. 3, Çamlıca Yayınları
- Baker, B. G. (Bernard G. (n.d.). The Walls of Constantinople.
<https://Www.gutenberg.org/Files/46353/46353-h/46353-H.htm>. Adresinden elde edildi, 06.11.2023
- Baker, Bernard Granville. (2022) The Walls of Constantinople. Balkan Sanat Yayın. İstanbul
- Bardill, J. (1999). The Golden Gate in Constantinople: A Triumphal Arch of Theodosius I. *American Journal of Archaeology*, 103(4), 671–696. <https://doi.org/10.2307/507077>
- Baştemur, C. (2013). Mimar Sinan Rotasının Doğal ve Kültürel Peyzaj İzleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Baxter, David. (2018) Istanbul Walls - Self-Guided Walking Tour with Detailed Map. www.awaygow.com/istanbul-walls-self-guided-tour/. Adresinde elde edildi, 13.11.2023

BBC ONE (2023), Pilgrimage: The Road to İstanbul, <https://www.bbc.co.uk/programmes/m000gpbk> adresinden elde edildi, 21.11.2023

Cantimur, A. (2004) İstanbul Karasurları'nın korunması ve surların restorasyon teknikleri üzerine bir araştırma / A research on conservation of land walls of İstanbul and methods of intervation of city walls Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Mimarlık Ana Bilim Dalı / Restorasyon Bilim Dalı

Çelik, Celaledin, (2021) Yedikule Hisarı ve Restorasyonu Hakkında ss.8,15 www.fatih.bel.tr/tr/main/read/dosyalar/?file=80d924be9dd4421188e8af5e0d3c3f70.pdf.

Çelik, S. (2017). Bizans Dönemi'nde Surların Tanık Olduğu Bazı Olaylar. <https://istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/20/bizans-donemi-nde-surlarin-tanik-oldugubazi-olaylar>. Adresinden elde edildi, 19.11.2023

Delibaş, N. (2016) Kitabelerin Kitabı Fatih. (çev. Samsakçı. M. ve Karavelioğlu, M. Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri ed., Bayem Ajans

Durusoy, E. (2016). Tarihi Yoldan Kültürel Rotaya: Milas ile Labraunda Arasındaki Yolun Korunması ve Yönetimi. Ankara: ODTÜ Yayıncılık

Edward Gibbon (2008) The History of The Decline And Fall Of The Roman Empire, The Project Gutenberg

Ekinci, Ekrem Buğra. (2015) "The Historical City Gates of Istanbul." Daily Sabah, www.dailysabah.com/feature/2015/07/31/the-historical-city-gates-of-istanbul. Adresinden elde edildi, 11.11.2023.

Eryurt, H. Clow, K. (2016). Kültür Rotaları Rehberi. Antalya: Kültür Rotaları Derneği European Comission. (2017). Final Report Summary -The Via EGNATIA: THE ARCHAEOLOGY of a EUROPEAN CULTURAL ROUTE. Retrieved from <https://cordis.europa.eu/project/id/302429> Adresinden elde edildi, 10.11.2023

Eyice, Semavi. (1992) BAYRAMPAŞA DERESİ KÖPRÜSÜ. Vol. 5, TDV İSLAM ANSİKLOPEDİSİ,

Fidler, Richard. (2017) Ghost Empire. Harper Collins Publisher, (Özgün çalışma 2016)

Finestresull'arte. (2018) "Concentric Circles on the Fortress of Carcassonne: The Installation That Causes Discussion by Felice Varini." Wwww.finestresullarte.info, www.finestresullarte.info/en/news/concentric-circles-on-the-fortress-of-carcassonnethethe-installation-that-causes-discussion-by-felice-varini. Adresinden elde edildi, 9.11.2023

Goodwin, H. (2007). Responsible Tourism. <https://haroldgoodwin.info/responsibletourism/> adresinden elde edildi, 19.11.2023

Gündüz, Seda, and Emel Birer. (2021) "Tarihi Yarımada'nın Görünmeyenlerini Görmek: Aetius Sarnıcı'na Bakış." Art-Sanat, <https://doi.org/10.26650/artsanat.2021.15.0005>.

Gürses, Serap. (2023) "Yedikule Zindanlarından Yedikule Müzesine." Yeditepe Fatih, Fatih Belediyesi.

Han, Ayhan. (2019) "Osmanlı Kaynaklarında Surlar - İstanbul Surları, istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/27/osmanli-kaynaklarinda-surlar. Adresinden elde edildi, 13.11.2023

Huaxia (Ed.). (2023). Xi focus-closeup: Preserving "world-class treasure" of xi'an ancient city wall. In english.news.cn. <https://english.news.cn/20230511/5d0951d6f34c46d5a1ecd8e676a866b3/c.html> adresinden elde edildi, 06.11.2023

İnanç Kıran, A. (2019) İstanbul kara surları dünya miras alanındaki tarihi bostanların kültürel peyzaj kapsamında değerlendirilmesi / Evaluation of historical market gardens in the İstanbul land walls world heritage site in the scope of cultural landscape Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı / Kentsel Koruma ve Yenileme Bilim Dalı

Kavrakoglu, F. (2015). Bizans İmparatorluğu 112| Altın Kapı. <https://kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-112-altin-kapi/> Adresinden elde edildi, 11.11.2023

Kuban, Doğan. 1980. Architecture of the Ottoman period, In The art and architecture of Turkey, ed. E. Akurgal. Oxford: Oxford University Press

Kültür Rotaları Derneği. (n.d.). Via Egnatia From Rome to Byzantium across the Balkans. <https://culturerolesinturkey.com/via-egnatia/> adresinden elde edildi, 22.11.2023

Lord Kinross, (1972) “Hagia Sophia”, Newsweek Book Division.

Mango, C. (2000). The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate. JSTOR.

Martínez Yañez, C., & Smirnov, L. (2013). Cultural routes: Management and conservation. ICOMOS

Millingen, A. V. (1899). Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites. John Murray Press. (2020)

Muralla de Avilla. (n.d.). The walls in figures <https://muralladeavila.com/en/what-doyou-know-about-the-walls/the-walls-in-figures> Adresinden elde edildi, 7.11.2023

Nicol, D. (1992). The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511583698

Ostrogorski, Georgije. (1969). History of the Byzantine state. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press

Özmen, Ş. Y., Birsen, H., & Birsen, Ö. (2017). Sakin şehir yalvaç örneğinde sürdürülebilirlik, sakin şehirler ve toplumsal katılım. [https://doi.org/3\(1\),140-158](https://doi.org/3(1),140-158).

Patze, H. (2022). Frederick I. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Frederick-I-Holy-Roman-emperor> Adresinden elde edildi, 18.11.2023

Pekin, F. (2011). Çözüm: Kültür turizmi. İletişim Yayınları.

Petrus Gyllius, (1996) İstanbul'un Tarihi Eserleri (çev. Erendiz Özbayoğlu) Eren Yayıncılık

Philip van Tricht, (n.d) “Konstantinopolis’te Latin İdaresi (1204-1261)”, Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, <https://istanbultarihi.ist/39konstantinopoliste-latin-idaresi-1204-1261> adresinden elde edildi 19.08.2023.

Sakaoğlu, N. (2011). Bu Mülkün Sultanları. Oğlak Yayıncılık. (Özgün Çalışma 1999)

Sarımeşe, F. (2018). 18. ve 19. Yüzyıl İstanbul Surlarında İnşa ve Onarımlar / Construction and Repairs in 18th and 19th Century Istanbul City Walls ((Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi); p. 462). Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Sanatı Ana Bilim Dalı.

Semiz, N. (2014). İstanbul Haliç ve Marmara surları, belgeleme çalışmaları, tarihi ve peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik öneriler / The Golden Horn and Marmara seawalls in Istanbul, documentation works, proposals for the conservation of their historic and landscape values İstanbul Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Mimarlık Ana Bilim Dalı / Restorasyon Bilim Dalı

Semiz, Nisa. (2019) “Deniz Surları - İstanbul Surları.” istanbulsurlari.ku.edu.tr/tr/essay/60/deniz-surlari. Adresinden elde edildi, 12.11.2023

Sezer, Sennur, ve Adnan Özyalçın. (2010) Öyküleriyle İstanbul Anıtları. Vol. I, Evrimsel Basım.

Stiner, M.C., Arsebük, G. and Howell, F.C. (1996), Cave bears and paleolithic artifacts in Yarimbürgaz Cave, Turkey: Dissecting a palimpsest. Geoarchaeology.

Tanrıverdi, Ünal. (2019) Bizans ve Osmanlı’nın Buluştuğu Yer Tekfur Sarayı. Fatih Belediyesi.

Thomas, M. (2012) Triumph Reimagined: The Golden Gate and Popular Memory in Byzantine and Ottoman Constantinople https://www.academia.edu/12888560/Triumph_Reimagined_The_Golden_Gate_and_Popular_Memory_in_Byzantine_and_Ottoman_Constantinople

Thomas, M. (2021). Almost 400,000 visitors on the iconic dubrovnik city walls so far this year. <https://www.thedubrovniktimes.com/news/dubrovnik/item/12521-almost-400-000visitors-on-the-iconic-dubrovnik-city-walls-so-far-thisyear#:~:text=Compared%20with%20the%20same%20period,people%20walked%20around%20the%20walls>. Adresinden elde edildi, 06.11.2023

Tickets & Tours (Ed.). (n.d.). The Ultimate Game of Thrones Tour Dubrovnik 2023. <https://wallsofdubrovnik.com/dubrovnik-game-of-thrones-tour/> adresinden elde edildi, 6.11.2023

Tourism News. (2022). İstanbul'da 30 milyon turisti göreceğiz. <https://www.turizmnews.com/istanbul-da-30-milyon-turisti-gorecegiz/27443/> 07.11.2023

UNWTO (2017) Tourism Definitions | Définitions du tourisme de l'OMT | Definiciones de turismo de la OMT, Chengdu, <https://www.eunwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420858> Adresinden elde edildi.

VEF, (2021). Via Egnatia. Retrieved from <https://www.viaegnatiafoundation.eu/> Adresinden elde edildi, 9.11.2023

Vladimir A. Baranov (2017) Visual and Ideological Context of the Chalke, Inscription at the Entrance to the Great Palace of Constantinople.

White, D. (2018). Outrage in medieval french city as artist plasters its ancient walls with bright yellow circles. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/news/article5721659/Outrage-medieval-French-city-artist-plasters-ancient-walls-bright-yellowcircles.html> adresinden elde edildi, 6.11.2023

Wong, M. H. (2019). Officials set visitor cap at China's busiest Great Wall section. Retrieved from <https://edition.cnn.com/travel/article/badaling-great-wallquota/index.html> adresinden elde edildi. 07.11.2023

TEŞEKKÜR

Çalışmanın hazırlanmasında bana emeklerini esirgemeyen kıymetli kişilere teşekkürlerimi iletmek borcumdur. Kendisini tanıdığım günden beri her anımda destekleri ile hayatımı şekillendiren tez danışmanım Prof. Dr. Serap Özdöl Kutlu hocama en içten minnettarlığımı sunarım. Konunun belirlenmesinden itibaren kendisi yalnızca danışmanlık etmeyip adeta dostça bir el uzatır gibi desteklerini hiç eksik etmemiştir. Motivasyonumu yitirdiğim zor zamanlarımda varlığını hissettirerek bana doğru yolu göstermiş, rehberlik etmiştir.

Tüm yaşantımda olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de maddi, manevi yardımlarını esirgemeyen babam Ahmet Sarı, annem Lale Sarı, eniştem Turan Çalışkan ve ailemin geri kalanına fedakarlıkları ve destekleri için sonsuz minnettarım.

Çeşme’de geçirdiğim süreçte ihtiyacım olan pek çok bilgi, birikime ve imkana ulaşmama yardımcı olan Öğr. Gör. Dr. Sinan Kurt, eşi Elif Kurt ve Doç. Dr. Sevgül Çilingir Cesur’a çok teşekkür ederim.

Meslek hayatıma başlarken bana katmış olduğu ve tez çalışması sürecinde yararlandığım durumsal farkındalık ile konulara yaklaşım sağlarken sahip olunması gereken bakış açısı konusunda hatırlatmalarını eksik etmeyen hocam Serhan Güngör’e çok teşekkür ederim.

Çalışmada ortaya koyulan İstanbul Kara Surları programını oluştururken bana yoldaşlık eden, okuma ve yazma sürecinde karşımda oturarak kendi araştırmalarını yürüten Denisa Schvachova’ya hayatıma kattığı değer ve varlığı çok teşekkür ederim.